بەشی دووەم

بێدەنـــگی

www.dengekan.com

7 ـ من کێم ؟

" ئایا " سەمیر خەلیل " بیرت کردۆتەوە لەدوارۆژدا کاتێك سوپای ئەمریکا عراق داگیر دەکات بەپاسپۆرتی ئەمریکی سەردانی عراق بکەیت ... تۆ مافی ئەوەت نیە قسە لەسەر عراق و خەڵکەکەی بکەیت. عراق و خەڵکی عراق لێتبێبەرین وەك بێگۆناهی گورگ لەخوێنی یوسف. تۆ لەبەهەشت دانیشتویت و تەنها قەڵەم و وەرەقەت هەیە، بەڵام هەست و سۆزت بۆ نیشتمان نیە. دەبوایە ئەو پەلامارەی عراقی بۆ سەدەی (18) گەڕانەوە شەرمەزار بکەیت. نەك داوا لەدڕندەکان بکەیت ئۆپراسێونەکەیان بەگرتنی بەغدا تەواو بکەن.

نامەوێت زمان درێژیت بەسەرا بکەم، بەڵام داوات لێدەکەم بەخۆتدا بچیتەوە و لەم رۆژە پیرۆزەدا (رەمەزان) روو لەخوای گەورە و بەتوانا بکەیت بۆ ئەوەی لەگوناهەکانت خۆش بێت، چونکە هەر خۆی بیسەری وەڵامگۆیە ". (لێکدانەوەی رۆژنامەی "ئەلعەرەب" [1]).

چ پەیوەندییەك هەیە لەنێوان ئەو پاسپۆرتەی مرۆڤ هەڵیدەگرێ و ئەو دیدوبۆچونەی گوزارشتی لێدەکات. ئەو کتێبەی دەینوسێت لەگەڵ هەست و بیروباوەرە تایبەتیەکانی کەبەراستی ناسنامەی پێکدەهێنێ ؟. لەراستیدا نەئێستا و نەلەرابردوشدا پاسپۆرتی ئەمریکیم نیە و نەبوە. لەدوای چەند ساڵێك لەهەوڵی بەردەوام لەو کۆتە رزگارم بو کەلە ماوەی (14) ساڵی تەمەنی هوشیاریم بەسەرما سەپێنرابو، ئەو کۆتەی پێی دەوترێ پاسپۆرتی عراقی ئازادیمی کەلەپچە کردبو. ئەو رۆژەی (ساڵی 1982) رەگەزنامەی بریتانیم وەرگرت خۆشترین رۆژی ژیانم بو، هەرچەندە من بەختەوەربوم بەوەی بەشێوازی جۆراوجۆر لەئازادی تێگەیشتوبوم، بەڵام بەتایبەتی لەو رۆژەدا تامی ئازادیم چێشت. لەو ساتەوە دەمتوانی بەبێ کۆتوبەند سەفەربکەم، ئیتر چ ئەو کۆتەی حکومەتی عراق بەسەرماسەپاندبوی هەرچەندە نیشتەجێی دەرەوە بوم یا ئەوانەی سیاسەتی توندی کوچکردن دەیسەپاند یا ئەوەی ئەفسەرێکی رەگەزپەرست ئاراستەی دەکردم کەبەرێکەوت لەفرۆکەخانەیەکی رۆژئاوا روبەروم دەبووە [2]. لەدوای ئەوەش ناچارنەدەبوم بگەڕێمەوە بۆ باڵیوزخانەی عراق و چەند برادەرێك لەسوچێکی جادەکە دابنێم تالەهاتنە دەرەوەم دڵنیابن. زۆرێك لەو عراقی و فەلەستینی و سوری و لوبنانیانەی بەتۆپزی یا بەخوایشتی خۆیان پەرتەوازەبون یا دوورخرابونەوە بەشداری ئەم هەست و ئەزمونە شەخسیەم دەکەن.

بەڵام ئەو کێشانەی ئێستا من لەسەری دەنوسم لەنێو ئێمەی عەرەبدا بەپێی ڕێسایەکی نەنوسراوی باو نابێت کەس قسەیان لەسەر بکات یا لەسەریان بنوسێت، چونکە پاسپۆرت گۆڕین ریسواییە و جۆرێکە لەخیانەت، بۆیە نوسەر لەبڕگەی پێشەکی ئەم بەشەدا دەیەوێت هەمان شت بڵێت کاتێك پێدادەگرێ لەسەر دەستەواژەی : "پاسپۆرتە ئەمریکییەکەت ... سوپای ئەمریکات".

زۆر لەمێژە چەمکی خیانەت لەسیستمی قانونی عراقدا هەیە. ئەم سیستمە بەراشکاوی رەگەزنامە بەبیروباوەری تایبەت دەبەستێتەوە. ئەو قانونەی چاکسازی لەسیستمی یاسای ساڵی 1977 دا کردوە هەتەرە (حریص) لەسەر ئەوەی "هەر کەسێك هەڵوێستیکی سیاسی، ئابوری یا فیکری دژ بەشۆرش و بەرنامەکەی هەبێت" لەرەگەزنامەی عراقی بێبەش دەکرێ[3]. ئەمەش کارێکی ناوازە نەبو، بەڵکو بەرجەستەی سەرجەم تیورییەکانی حزبی بەعس بو لەسەر ناسنامەی عەرەبی هەرساڵانی چلەکانەوە لەسوریا و عراق و ئەو شوێنانەی بونی هەبو.

لەراستیدا من لەکۆماری عراقدا تەنها خائنێك بوم نەك هاوڵاتییەك، چونکە هاوڵاتی دڵسۆز بەپێی ڕێبازێکی دیاریکراو بیردەکاتەوە و لادانیش پێش ئەوەی لەرەفتاردا بەدیبکرێ لە " بیری خراپ "دا بەدیاردەکەوێت، بۆیە نەك هەر پاسپۆرتە عراقییەکەی بۆ تازە نەدەکردمەوە بەڵکو قانونی دی هەبو ڕێگەی پێدەدا توندوتیژی لەدژم بەکاربهێنێ لەبەرئەوەی بەعسی نەبوم، ئەوەش راستیەکە کتێبەکانم دەیسەلمێنێ.

لەم ناکۆیەدا (سیاق) هەستکردن بەو سوکایەتییەی هاورێیە لەگەڵ گۆڕینی پاسپۆرت چ بەهوشیاری بێت یا بەناهوشیاری لەم چەمکانەوە دەربارەی شوناس سەرچاوە دەگرێ. چونکە ئەم چەمکانە لەململانێیەکی کراوەیە لەگەڵ پێداویستیەکانی کارکردن و نەفی سیاسی و تەنانەت ئەو شتانەش کەپەیوەندییان بەشێوەی ژیانەوە هەیە. بۆیە پێویستە بەردەوام بین لەسەر ئەو درۆ گەورەیەی کە گۆڕانکاری مانایەکی هەبێت. زۆرێك لەو عەرەبانەی دەستکەوتێکیان هەیە نکۆڵیدەکەن لەوەی داماوانە کاریان کردوە بۆ ئەوەی پاسپۆرتی ئەمریکی یا بریتانی یا فرەنسی بەدەست بهێنن. هەر لەم خۆهەڵخەڵەتاندنەشەوە ئەو برگەیە لەرۆژنامە عەرەبیەکەی لەندەن دا هاتوە، چونکە نوسەری رۆژنامەکە پاسپۆرتێکی کردوە بەماڵ بەسەرما کەلە راستیدا بونی نیە، ئیتر بەگاڵتەجارییەوە دەڵێت پێشتر یەکێك بوە لەو کەسانەی کتێبی " کۆماری ترس " ی لاپەسەند بوە تا ئەو کاتەی دەمامك لەسەر روخساری نوسەرەکەی لابراوە و هەڵوێستە سیاسیەکانی سەردەمی شەڕی کەنداوی ئاشکرابوە.

روناکبیری عەرەبی کێیە ؟

کاتێك سەدام حوسەین لە 2 / ئاب / 1990 کوێتی داگیرکرد، ئەو گوتارە عەرەبییەی تایبەت بو بە ناسنامە روبەروی خراپترین ئەزمون بووە. چونکە هەستی نەتەوایەتی عەرەب کەلەیادەوەرییەکی پڕ ستەمی مێژووە سەرچاوە دەگرێ ـ دارشتنەوەی نەخشەی جهانی عەرەب لەدوای شەڕی جهانی یەکەم و دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل لەساڵی 1948 دا ـ روبەروی دزێوی ریژیمی بەعسی عراق بووە، کەساڵی 1991 خۆی بەپێشەنگی عروبە دادەنا. جهانی عەرەب بەکردەوەکانی سەدام حەپەسا، بەڵام ئەو خوێندەوارانەی زانیاریان لەرۆژنامە عەرەبیەکانەوە وەردەگرت تەنانەت تادوای چەند رۆژێکیش بەروداوەکەیان نەدەزانی، چونکە رۆژنامە عەرەبیەکان یا پەیبەندبون بەچاودێرییەکی زاتیەوە یا چاوەروان بون ناندەرەکانیان پێیان بڵێن چ بنوسن، بۆیە لەرۆژنامە رۆژئاواییەکانەوە بەروداوەکانت دەزانی.

بەڵام زۆربەی ئەو کەسانەی خۆیان بەروناکبیری عەرەب یا لایەنگری عەرەب لەقەڵەم دەدا گرنگیان بەروداوەکە نەدەدا، جگەلە روناکبیرانی وڵاتانی کەنداو و میسر (میسر لەرێکەوتننامەی کامپ دیڤید ـ وەە ژیانێکی کولتوری گۆشەگیر دەژیا)، بۆیە لەسەر هیچ دەستەو تاقمێکی روناکبیری عەرەبی، هەرچەندە بچوکیش بێت زانیاریم نیە جیاوازییەکی پڕ ناوەرۆکی کردبێت لەنێوان بەرژەوەندی گەلی عراقی مەینەتبار کەنەوەیەکی لەشەڕی هەشت ساڵەی عراق ـ ئێران تیاچو لەگەڵ ستەمکارەکەی کەلەقەسابخانەی سەرچڵییەکی نوێ قوربانی پێیان دەدا[4]. لەهەمان کاتیشدا بۆ هێندێك عەرەبی دی زەحمەت بو (ئەوانەی راستەوخۆ بەکێشەکەوە پەیوەندیداربون و زۆربەی هەرە زۆریان خەڵکی عراق و کوێت بون) هیچ پەرچەکردارێکیان نەبێت لەسەر ئەو قەیرانە ترسناکەی رۆژهەڵاتی ناوەراستی گرتبووە، ئەویش لەبەر هەلومەرجی داگیرکردنی کوێت و روداوەکانی دوابیست ساڵی ناوخۆی عراق، بۆیە هەستیارییەکی نوێی رەخنە لەخۆگرتن لەسیاسەتی عەرەبی دەستپێیکرد، بەڵام وەك هەرشتێکی نوێ کەلەدەوروبەرێکی دژ بەبیرۆکەی رەخنە لەخۆگرتن لەدایك دەبێ هێشتا هەر زۆر لەرزۆکە[5].

نەریتە کۆنەکان زۆر بەهێواشی لەناودەچن و زەحمەتترینیشیان لەنیو خەڵکانێکە کە بەئەرکی خۆیانی دەزانن هەستی ناسنامەی بەکۆمەڵ و بەخۆنازین، بەجۆرێك زیندوبکەنەوە کەبەرپرسیارێتی مەینەتی و پشێوییەکان بخەنە ئەستۆی "ئەوی دی" ـ ئاژانسی بیانی یا

کولتوری نامۆ لەدەرەوەی کۆمەڵگە هەوڵدەدا بەرز رایبگرێت کە زۆرجاران ئەو ئاژانسە یا کولتورە دەستەڵات و دینەمۆیەکی زۆریان هەیە ـ بەڵام ئەوەی مایەی دڵگرانیە ئەوەیە بیریارانی عەرەب بەدەنگێکی بەرزی توند هەوڵدەدەن بەرپرسیارێتی هەمو قەیرانەکان بخەنە ئەستۆی ئیسرائیل یا رۆژئاوا. بۆیە دەبینین لەو کاتەی گوتاری عەرەبی توشی هیستریا دەبێت و لەواقیع دوور دەکەوێتەوە و بەخۆیدا ناچێتەوە، ئیتر جهانی عەرەبی ناتوانێت لەرووی سیاسی و کولتوری سەردەمی هاوچەرخدا خۆی بونیات بنێتەوە [6].

ئەمەش نمونەی روداوێکی ئاساییە. ئەحمەد گەنجێکی خوێندەواری سەر بەچینی وردە بۆرجوازییە و لەبەغدا لەدایك بوە و هەرلەوێش گەورەبوە، وەك زۆربەی عراقیە خوێندەوارەکانی هاوتەمەنی کەلەسەردەمی بەعسدا گەورەبون قینی لەسیاسەت دەبێتەوە. لەم دواییەدا بەمەبەستی خوێندن سەفەری بۆ ئەمریکا کرد و هەمو برادەرەکانی ئەمریکاشی عەرەب بون. چەند مانگێك لەدوای شکستی عراق لەشەڕی کەنداو و لەئاهەنگێکی شەوانەدا ئەحمەد پەیڤینێك لەگەڵ مازن سازدەکات. مازن گەنجێکی خوێندەواری ئوردنیە و لەشیکاگۆ زانستی ئیدارە دەخوێنێ. مازن پێی وابو سەدام تاکە عەرەبە بەرەنگاری رۆژئاوابۆتەوە، بۆیە کاتێك ئەحمەد ویستی بزانێت ئەو هەڵوێستەی سەدام چ بەرهەمێکی هەبوە، مازن وەڵامی دایەوە : "هیچ، بەڵام بەرۆژئاوای سەڵماند پێویستە حیساب بۆ ئێمەی عەرەب بکرێت"، هەروەها مازن پێی وانەبو داگیرکردنی کوێت هەڵەبوە. تائێستاش ئەحمەد ئەو پەیڤینەی لەیادماوە :

ـ پێشوەخت شەڕی هەڵایساند، دەبوایە سەرەتا بۆمبی بەرهەم بهێنایە.

ـ بۆ ئەوەی لەجیاتی چەند هەزار کەسێك چەند ملیونێك بکوژێت؟

ـ ئەو کاتە دەمانتوانی روبەروی ئیسرائیل بوەستینەوە.

ـ تاکە رێگەی روبەروبونەوەی ئیسرائیل ئەوەیە دەست بخەینە نێو دەستی یەکترەوە و پێکەوە بژین.

ـ بەڵام ئەمە خیانەتە!

ـ خیانەت ئەوەیە میللەتەکەی خۆت بکوژیت و بەرەو شەڕێکی دورودرێژ و تاقەت پروکێنی پەلکێش بکەیەت و ئنجا پێی بڵێ لەکوێت دەچمە دەرەوە

ـ بەهەرحاڵ تۆ کوردی و سەدامت خۆشناوێت[7].

مرۆڤ لەناخەوە هەستدەکات لەئێستای ئەو دونیایەی پێی ئاشنایە و تیایەگەورە بوە کەسێکی دۆراوە، بەڵام کلۆڵانە دوپاتی سەرکەوتویی خۆیدەکاتەوە ؛ یەکەم، لەرێگەی بەردەوام

وەبیرهێنانەوەی گەورەیی و شکۆمەندی باوباپیرانیدا. دوەم، لەرێگەی گەورەکردنی وێنەی ئەو غەوارانەی دەستەڵاتێکی رەهایان بەسەر نەتەوەدا هەیە و بەردەوام هەوڵدەدەن لەهەر روبەروبونەوەیەکی راستەقینە یا وێناکراودا دوریبخەنەوە. ئەم دوو هۆکارەش تیهەڵکێش دەبێت بۆ ئەوەی پاساوێکی ئایدۆلۆجی بۆ بێتوانایی بهێنێتەوە : ئەگەر پیلانگێری ئیمپریالیزم نەبوایە (یاشەیتانی گەورە، هەمان مانا دەگەیەنێت)، رەنگە میللەتەکەی شکۆمەند و دەوڵەتەکەیشی دەستەڵاتێکی مەزنی هەبوایە. دەرئەنجام ئێستا ناسنامەی ئەم کەسە بەشێوازێکی تەواو خراپ بونیاتنراوە : ئەو بارودۆخەی تێیکەوتوە لەبەر رق لێبونەوەیەتی نەك لەبەر خۆشەویستی یا لایەنگیری کردنی[8].

رێگەیەکی دی بۆ بونیات نانی ناسنامە هەیە، ئەویش بەدیدێکی رەخنەگرانەوە تەماشای ناوەوەی خۆمان بکەین لەجیاتی ئەوەی تەماشای دەرەوە بکەین. بەڵام روناکبیرانی عەرەب لەروبەروبونەوەی قەیرانی دوای ساڵی 1967 پشتیان بەمشێوازە نەبەست. ماوەیەکی دورودرێژ دونیا وێراندەبو، لەکارەساتێکەوە بۆ کارەساتێکی دی دەچو بەبێ ئەوەی یەکێکمان تێروانێکی لەسەری هەبێت. کەسانێکی زۆر بەشێك لەتەمەنیان بۆ بونیات نان و بەرگری کردن لەم نمونە رەتکەرەوەیە ـ (رفضي) تەرخانکردبو. ئەو نمونەیەی ئەمرۆ سروشتی دوەمی نەوەیەکی نوێی عەرەب لەبابەت کەسانی وەك مازن پێکدەهێنێ. بەڵام سەیر لەوێدایە ئەو هەستە نوێیەی رەخنە لەخۆی دەگرێ لەلایەن کەسانێکەوە گەورەترین هەرەشەی لێدەکرێ کە پێویست بو بەرگری لێبکەن، ئەو روناکبیرە عەرەبانەی خۆیان بە "لایەنگری عەرەب" دەزانن.

روناکبیری "لایەنگری عەرەب" چیە؟ بۆچی " لایەنگرانی فرەنسی" یا "لایەنگرانی ئەمریکای لاتین" نابیستین؟ چونکە بونیان نیە. بورخیس و مارکیز دوو نوسەری ئەرجەنتینی و کۆلۆمبیایین، بەڵام خوێندنەوە نەخوێندنەوەی بەرهەمەکانیان دەکەوێتە سەرشێوازی نوسینیان نەك رەگەز و ئەو دیدوبۆچونەی گوزارشتی لێدەکەن، ئنجا خەڵکانێکی پسپۆر لەبواری ئەدەبدا گرنگی بەلێکۆڵینەوەی خاڵی پەیوەندی و بایەخدانی هاوبەشی ئەو نوسەرانە دەدەن و لەهیچ بارودۆخێکدا خۆیان بە "لایەنگر" یا "بەرهەڵستکار" ی ئەمریکای لاتین نازانن، ئەمەش لەسەر نوسەرانی رۆژهەڵاتی ناوەراست و دەروبەرەکەی پیادە نابێت. چونکە زۆرجاران خۆیان و بەرهەمەکانیان وەك "عەرەب" یا "فەلەستینی" یا "لایەنگری عەرەب" دەناسێنن لەگەڵ ئەو مانا سیاسیانەی ئەو نازناوانە دەیبەخشێت.

کۆنە برادەرێکی فەلەستینی کەبەردەوام لەکۆڕێکەوە بۆ کۆڕێکی دی دەرۆیشت، جارێکیان پێی وتم : " بوم بەفەلەستینیەکی ناسراو ". ئەو برادەرەم بەکێشەکەی دەزانی، ئەمە لەکاتێکدا زۆربەی نوسەرە عەرەبەکان و " لایەنگری عەرەب " لەم کێشەیە بێئاگابون. ئەوەی لەم مەسەلەیە مایەی گاڵتەجارییە ئەوەیە : نوسەرێك "فەلەستینی" یا "لایەنگر"یا تەنانەت"دژی عەرەب" بێت ستراتیجییەکی کارایە بۆ ئەوەی سەرنج بەلای خۆی و کێشەکەیدا رابکێشێت و ئەم ستراتیجەش زیاتر لەولاتەیەکگرتوەکاندا کارایە.

ئەو نازناوانە ئاماژەیە بەرادەی داروخانی کەشوهەوایەك دەکات کە دیالیکتیکی کولتوری لەوڵاتە عەرەبی و رۆژئاواییەکاندا دەربارەی رۆژهەڵاتی ناوەراست پێی گەیشتوە. بیر لەو کەشوهەوا ژەهراوییەی نێو دەزگاکانی لێکۆڵینەوەی هێندێك لەزانکۆکان بکەنەوە بەتایبەتی لەوڵاتە یەکگرتوەکاندا کە چۆن ململانێی عەرەب ـ ئیسرائیل بەناشیرینترین شێوە دوبارە دەکرێتەوە. تەنانەت ژیانی ئەکادیمی، یانەپیشەییەکان، رادیۆ و تەلەفزیونی رەسمی یا تایبەتی "لایەنگری عەرەب" و "لایەنگری ئیسرائیل" یان تیا دەرکەوتوە و هەموشیان پیرۆزیی و بڤەی هەرزەکارانەی خۆیان هەیە. ئەم نائومێدییە لەرێبازی فیکری خۆیدا کەهیچ موفاجەئەیەکی تیانیە، شێوەگەلێکی زۆرچالاکی لەدەزگاکانی راگەیاندنی رۆژئاوا خوڵقاندوە، لەخراپترین بارودۆخدا شتێك ناکەن جگەلە دوبارەکردنەوەی بابەتە کۆنەکانیان.

روناکبیری عەرەب کێیە؟ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارە زۆر قورسترە لەوەی بیری لێدەکەینەوە، چونکە پێوەرێك نیە خەسڵەتی کەسێکی عەرەب (نەك میسرییەك بۆ نمونە) و ئینتمای بۆ گروپێکی فیکری کارا وەك ئەوەی بۆ نمونە لەمیسر دەبینرێ پێکەوە ببەستێتەوە. ئیسماعیل ئەمین لەرۆژنامەی "ئەلعەرەب" کەلەکاتی شەڕی کەنداودا پشتگیری لەریژیمی بەغدا دەکرد، دەپرسێت :"روناکبیرانی عەرەب یا عەرەبە روناکبیرەکان؟"، ئەم پرسیارە لەجێی خۆیەتی، بەڵام ئیسماعیل وەڵامێکی نیوەناچڵی دەداتەوە کاتێك دەڵێت : "چۆن دەبێ نوسەرێك بەروناکبیری عەرەب دابنرێت و هەڵگری کولتوری عەرەب بێت، کەچی وتار یا لێکۆڵینەوە یا کتێبەکەی سەرچاوە گەلێکی هەڵگرتوە لەدورونزیکەوە پەیوەندی بەزمان و کولتور و بیری عەرەبەوە نیە؟"[9].

لەپشت ئەم پرسیارەوە ئیدعایەکی توندرەوانە لەنێو عەرەب گەلێك رەواجی هەیە کەلەئەمین زیرەکترو شیوەژیانیشیان لەرۆژئاواوە نزیکترە کەپوختەکەی بریتیەلە ؛ بەستەرێکی (رابط) کلۆم دراوی عەرەبی بێگەرد والەمرۆڤ دەکات چۆن بیرلەوەبکاتەوە، ئەو کێیە، ئەو بەستەرەی لەپێشەکی ئەم بەشەدا بینیمان. من کەسێك نیم پێم وابێت ئەوە منم،

بەڵکو بۆم دیاریدەکرێ چۆن بیربکەمەوە. ئەمین لەو باوەڕەدایە تەنانەت ئەو کەسانەش بەعەرەبی دەنوسن، عەرەب نین، چونکە پشت بەسەرچاوەی عەرەبی نابەستن. ئەو خاڵە سەرەکییەی پێی لەسەر دادەگرێ تەنانەت لەناسیونالیستی کلاسیکیشەوە نزیك نیە کەزمان دەکاتە پێوەرێك بۆ ناسنامە، بەڵکو بەهەمو مانایەك جەخت دەکاتەوە لەسەر ئەوەی کەسێك عەرەبە کەرەفتار و بیرکردنەوەی عەرەبی بێت(10).

ئەگەر میسرییەك لەمیسر بەزمانی عەرەبی بنوسێت بەڵام خۆی بەمیسری بزانێت، ئەوا بەروناکبیرێکی چاك یا روناکبیرێك لەجۆری چاك دانانرێت و لەبازنەی ئەو چاپکار و رەخنەگرِ و خوێنەرانە پۆلین دەکرێت کەچالاکیەکانیان لەچوارچێوەی میسر قەتیس دەکرێ، تەنانەت گومان لەعەرەب بونیشی دەکرێ، ئەگەر هەڵوێستێکی شیاوی لەسەر شەرِی کەنداو سەردانەکەی سادات بۆ قودس نەبێت. لەلایەکی دی گومان لەعروبەی مامۆستایەکی بەئەسڵ فەڵەستینی ناکرێ کەلە زانکۆیەکی ئەمریکا وانە دەڵێتەوە و بەزمانێکی ئینگلیزی پاراو وڵاتە یەکگرتوەکان رەتدەکاتەوە، چونکە هەم بەعەرەبی بیردەکاتەوە و هەم کێشەکەی کێشەی هەمو عەرەبە، بەڵام چ رودەدا ئەگەر کەسێك هەڵوێستێکی ناوەنجی وەربگرێ وەك ئەو کۆمەڵە ئاوارە بەرفراوان و ناچونیەکەی وڵاتانی هیلالی خەسیب کەلەپاریس و لەندەن نیشتەجێ بون و بەزمانی عەرەبی بۆ ئەو رۆژنامە و گۆڤارانە دەنوسن کەلەیەك کاتدا بەسەر کوشکی پایتەختەکانی دونیا دابەشدەکرێ.

لەهەمو شوێنێك عەرەب کەوتۆتە داوی وروژاندنی گرێکوێرەی ئەوجۆرە مەسەلانەوە. زۆرجاران عراقیەکان، تەنانەت ئەو کەسانەش کەنیازێکی خراپیان بەرامبەرم نیە، لێم دەپرسن : "بۆ کێ دەنوسم؟" چونکە دەیانەوێت بزانن بۆ رازی کردنی خەڵکی رۆژئاوا دەنوسم یا وەك عراقیەك "بەناوی گەلی عراقەوە" دەنوسم. کاتێك بەمەبەستی کۆکردنەوەی زانیاری لەسەر ئۆپراسیونی ئەنفال کەبوە هۆی کوشتنی زیاتر لە (100) هەزار مەدەنی کورد، سەردانی باکوری عراقم کرد، خەڵکانێکی زۆر پێی بیتاقەت بون. ژێر بەژێر دەیانپرسی : "ئایا تۆ شیعە نیت؟، ئەی بۆچی لەسەر خۆمان نانوسیت؟". جارێکی دی گریمانەی ئەوە دەکرێ مرۆڤ بۆ کێ دەنوسێت و تەنها بۆ ئەوەی بزانێت سەر بەکێیە دەنوسێت. ناسیاوێکی سەرکاری عراقی کۆلکە شارەزام پێی وابو باسکردنی روداو و بەسەرهاتی یەهودییەکانی عراق لەساڵی 1968 دا لەکتێبی "کۆماری ترس" بۆ ئەوە بوە زۆرترین ژمارەی لێبفرۆشرێت. بەو بەرنامەرێژییە بازارییەی پێرەوی لێدەکرد پشتگیری خۆی بۆ کتێبەکە دەردەبری، چونکە

رقێکی زۆری لەسەدام بو. چ شتێك بەشیاو دەزانێت تالەپێناو " کێشەکەمان" دا ئەنجامی بدەم. ئەوەش هاوسۆزترین شێوازە کەبەشێوەیەکی گەوهەری گوزارشت لەهەمان بیرکردنەوە دەکات کەعەرەبە ئەمریکییە ناعراقیەکانیش گوزارشتیان لێیدەکرد، ئەوانەی پێیان وابو سەمیر خەلیل لەسالی 1991 دا "عەرەبێك بوە رقی لەنەفسی خۆی بووە" جهانی عەرەبی رەخنەکردوە بۆ ئەوەی رووپامایی بۆ خانەی پەخش و رەخنەگرانی رۆژئاوا بکات.

ئیدوارد سەعید ـ یش لەسەر هەمان شێواز نوسینەکانم بەناوهاوسۆزی لەگەڵ عەرەب رەخنە دەکات و تیورییەکی خستۆتەروو کەتییدا دەڵێت ؛ لەرۆژهەلاتی ناوەراستدا توندوتیژی لەجینی عەرەب چەسپیوە. سەعید لەهەمان چاوپێکەوتندا لەسەر روناکبیران و شەڕی کەنداو، بونی سەرچاوەیەکی میللی پیلانگێری لەجهانی عەرەب پشت راستدەکاتەوە و پرسیار لەسەر هەمو نوسینەکانم دەکات :"لەراستیدا کێن ئەوانەی ئەم پیاوە قسەبەناویانەوە دەکات؟ یا هەروەك عەرەب دەڵێت: " کێی لەپشتەوەیە؟"[11]. دەشێت خاڵی جیاوازی سەرەکی نێوان من و سەعید بەمشێوەیە کورت بکرێتەوە : لەکاتێکدا من رەتیدەکەمەوە ئەم پرسیارە لەهیچ بونەوەرێك بکەم، بەلام ئەو رازییە ئەو پرسیارە بکات.

" وەك هەر نوسەرێکی دی بۆ خۆم دەنوسم "، ئەمەش وەلامێکی شلەژێنکارە ئاراستەی ئەو رەخنەگرانەی دەکەم. ئەگەر بەرێکەوت سەمیر خەلیل نوسینی ئینگلیزی پەسەند بکات و دوابیست ساڵی تەمەنی لەرۆژئاوا بەسەربردبێت و داوای لەهێزی هاوپەیمانان کردبێت ستەمکار لەناوبەرێت، ئەوا بەقەناعەتەوە ئەو کارەی بۆ بەرژەوەندی هەمو عراقییەکان کردوە. ئایا وەك عەرەبێکی رەسەن رەفتار دەکات، بەتایبەتی ئەگەر ئەو خاڵەی زیاتر کارەکان ئالۆز دەکات لەبەرچاوبگرین، ئەویش زۆربەی عراقییەکان بەهەمان شێواز بیردەکەنەوە ؟ ئەوەی مایەی گاڵتەجارییە لەکاتێکدا سەعید و رۆژنامە عەرەبییەکانی وەك ئەلعەرەب لەبیرۆکەی هاتنە ناوەوەی هێزی هاوپەیمانەکان زراویان تۆقیبو، ئەوا هێندێك لەبیرۆکراتە بەعسیەکان پێیان وابو شەڕی کەنداو بەبێ ئەوەی یەکلایی بکرێتەوە بەهەڵپەسێراوی مایەوە :

" گروپێك لە بەرپرسیارە کاسەلێس و فەرمانرەوایانی حکومەت بەراوەستانەوە بازنەیەکیان دروستکردبو. یەکێکیان بەدەنگێکی بەرز وتی : "جەنەراڵ شوارزکۆف وەك پێویست پێشرەوی نەکرد، چونکە دەبوایە ئۆپراسێونەکەی لەبەغدا تەواو بکات"، ئەوانی تریش سەری رەزامەندیان بۆ لەقاند و بێباکبون لەوەی یەکێك گوێی لەقسەکانیان بێت"[12].

هەمیشە گرژییەکی قورس لەنێوان هێزی پاڵنەری ناوەکی کە بنەمای کاری نوسینە و ناوەرۆکی دوا دەرئەنجامەکەی هەیە. کاتێك چاوپێکەوتنم لەگەڵ تەیمور کرد سەرەتا نەیدەویست قسەم لەگەڵدا بکات (بەشی پێنجەم). تەیمور فێرکرابو چەند وشەیەکی لەقوتونراو دوبارە بکاتەوە. بەڵام من بۆ ئەو قسانە نەهاتبوم، چونکە وەك نوسەرێك شتی زیاترم لێی دەویست. ماوەی دوو کاتژمێر پێکەوە دانیشتین و لەراستیدا ناچارم کرد دوبارە و زۆربەوردی لەسات بەساتی تراجیدیاکانی بژێتەوە.

بەچ مافێك ئەو کارەم کرد؟ ئایا باری تەیمور لەدوای ئەو چاوپێکەوتنە کەمێك سوکتر بو ؟ بەڵکو تەیمور لەدوای ئەو چاوپێکەوتنە بو بەئامانجی سەرەکی تیرۆرکردن، کەچی ئەو کورد و عراقیە نیشتمانپەروەرانەی رقیان لەسەدام دەبووە پشتگیریان لێدەکردم، چونکە بەرژەوەندی تاك و کۆی هەمو عراقییەکانیان تیادەبینی. لەلایەکی دی عەرەبە نەتەوەپەرست و فەلەستینییەکان پێیان وایە ئیسرائیل و رۆژئاوا شەرمەزارکردنی ئۆپراسێونە کۆمەڵ کوژەکەی ئەنفال لەساڵی 1988 بۆ پەلاماردانی هەمو عەرەب دەقۆزنەوە و ئەوەش زیان بەئابروی عەرەب دەگەیەنێت. بەمشێوەیە هەر لەسەرەتاوە هاندەرەکانی مرۆڤ گومانی لێدەکرێ.

لەمجۆرە مەسەلانەدا ڤێز لەهەردوو شێوازەکەی گەلاڵەکردنی کێشەمرۆڤایەتیەراستەقینەکان دەکەمەوە. ئەوەی لەگەڵ تەیمورکردم هەمو جۆرە راڤەکردنێك هەڵدەگرێ کەگرنگترینیان پەیوەندی بەو پرسیارەوە نیە بەناوی چ کەسێکەوە دەنوسم یا تەنانەت من کێم، چونکە مەسەلەی ئەخلاقی راستەقینە و دروست ئەوەیە : تەنها بۆ خۆم دەنوسم نەك بۆ کەسێکی دی. ژیانم سادەتر دەبو ئەگەر لەتوانام بوایە روو وەرگێرم و بڵێم : "بەناوی میللەتی عراق یا بەمەبەستی شەرمەزارکردنی تاوانەکانی سەدام دەنوسم". ئەمەیان حەقیقەت نیە.

بەدەر لەکەڵکەڵەی پێداگرتن دەربارەی مەسەلەی دیاریکردنی چ کەسێك عەرەبە، ناکرێ لەنمونەی ناسیونالیستی باوی ئەو روناکبیرە عەرەبانە تێبگەین کەلە 2/ئاب/ 1990 دا روبەروی ئەزمونێکی تاڵی سەدام حوسەین بونەوە. تاکو ئێستا بەچەند وتارێك لەرۆژنامەی "ئەلعەرەب"، رۆژنامەیەکی عەرەبی نمونەییە و بەبەهای رۆژنامەوانی ناناسرێتەوە، ئاماژە بەوێناکردنی ئەو ترس و کەڵکەڵەیە دراوە، بەڵام ئەو گوتارانەی لەجهانی عەرەبی لەدژی رۆژئاوا بڵاودەبێتەوە هەمان ترس و کەڵکەڵەی تیابەدیدەکرێ. عەرەب گەلێکی مازن ئاسا

لەسەدام کەسایەتییەکی رزگارکەریان دەبینی وەك ئەوەی بەسواری ئەسپ لەرابردوویەکی پڕ لەقارەمانییەوە بۆ ئەوە هاتبێت بەرگری لەشەرەفی عەرەب بکات و برینە کۆنەکانیان لەچەپەکردن و بێتوانایی سارێژ بکات.

بەڵام رەخنەکردنی گوتاری سیاسی عەرەبی مانای وازهێنان نیە لەو کەسانەی لەژێر چەپۆکی حوکمی سوریا نوزەیان لەبەر بڕاوە یا ئەوانەی لەکەناری رۆژئاوا بەدەست چەوسانەوەی بەردەوام و داگیرکردنی دڕندانەوە دەناڵێنن. هەرگیز ئەو ئەزمونەم بیرناچێتەوە کەبەتاکسییەکی فەلەستینی لەدوای جێبێکی پڕ لەسەربازی ئیسرائیلی لەپێرزێتەوە بەرەو قودس دەرۆیشتم و زۆربەخەم ساردییەوە ئیشارەتی ناشیرین و گاڵتەیان بەهەر (6) نەفەرەکەی ناو ئۆتۆمۆبیلەکە دەکرد. هەروەها ئەو دیمەنەی باب ئەلخەلیل ـ ی دەروازەی یافا ـ ی قودسیشم قەد لەبیرناچێتەوە کەچۆن دووسەربازی سوارەی ئیسرائیلی مناڵێکی فەلەستینی تۆقیوی تەمەن 8 ـ 9 ساڵەیان دەپشکنی و ناچاریان کرد هەمو شتەکانی ناو جانتای مەکتەبەکەی رۆیبکاتە سەر عەرزەکە (لەتشرینی / 1990 ئەو دیمەنەم بەچاوی خۆم بینی، ئەویش لەدوای ئەوەی پاسپۆرتی بریتانیم وەرگرت سەردانی قودس و کەناری رۆژئاوام کرد). بیرم دەکردەوە ئەگەر منیش لەجێگەی ئەو مناڵەبم لەدوای رۆیشتنی سەربازەکان لەناوخۆڵەکە بەدوای لاستیکی خەت کوژێنەوە و قەڵەم دادان و دەفتەرەکانم بگەرێم، ئەوا سەدام بەفریادرەس دەبینم. چونکە کاتێك نائومێدی و بێبەشکردن لەمافەرەواکانی هەر میللەتێك تێکەڵ بەمامەڵەی خراپ و چەوسانەوە دەبێت، هەمیشە هیوا و ئاواتی درۆزنانە و بیروباوەری ئەفسانەیی لەدایك دەبێت. ئەم کتێبە شتێکی ئەوتۆی تیانیە رەخنە لەو عەرەبانە بگرێت کەرۆژانە بەهۆی سیاسەتی ئیسرائیلەوە لەکەناری رۆژئاوا سوکایەتی بەکەرامەت و ناسنامەیان دەکرێ.

زمانی دڵڕەقی

لەبەشی دوەمی ئەم کتێبەدا بەتایبەتی جەخت لەسەر دیدوبۆچونی ئەو روناکبیرە عەرەب و "لایەنگرانی" عەرەب دەکەمەوە کە ئاگایان لەکولتورەکانی دی هەیە و رۆژئاوایانە بیردەکەنەوە و زۆربەیان لەرۆژئاوا نیشتەجێ بون و لەبارودۆخێکدا دەژین دەرفەتیان پێدەدا بەئارەزوی خۆیان بنوسن و قسەبکەن. ئەو خەڵکانە بەهۆی ئەو ئازادییەی بۆیان لواوە دەتوانن کارێکی باش لەپێناوی ئەو عەرەبانە ئەنجام بدەن کەلەناو رکی (قەفەس) وڵاتە سەرکوتکەرەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراستدا دەژین، کەچی زۆربەیان راستەوخۆ یا ناراستەوخۆ

یەکێك لەم دوو رێگەیەیان هەڵبژارد : یا پاساویان بۆ پرۆژە سیاسیەکەی دیکتاتۆری عراق دەهێنایەوە یا بەشێوەیەکی کارا پشتگیریان لێی دەکرد. ئەمەش بەتەنها زەلەیەکی رەفتەنی نەبو، بەڵکو دوپاتکردنەوەی دەستەڵاتی دەست بەسەراگرتن و ناتەندروستە کەسیاسەتی ناسنامە بەسەر روناکبیرانی عەرەبی سەپاندوە.

ئەو روناکبیرانە گروپێکی زۆر جیاواز و ئاڵۆز پێکدەهێنن و سەرجەمیان هوشیاری سیاسیان هەیە. تاکە پێوەر بۆ هەڵبژاردنی ئەو کەسانەی لێرەدا باسیان دەکەین ئەوەیە : لەسەر پێودانگە گەردونیە گشتیەکان لەبوارەکەی خۆیاندا شتێکیان ئەنجام دابێت (وەك لێکۆلیار، پیشەیی، شاعیر یا هەر هونەرمەندێکی دی). لێرەدا لەگەڵ ولید ئەلخالیدی هاوبیرم لەسەر ئەوەی سەرباری هەمو شتێك "کارێکی نابەجێیە بڵێین هێشتا جهانی عەرەبی ناوچەیەکە دەنگدانەوە دەرونی و عاتیفی و فیکرییەکان سنوری نێوان دەوڵەتەکان دەبەزێنێ"(13). تەنها پشت بەپێوەرێك دەبەستم بۆ ئەوەی گەواهی بەکەسێك بدەم، ئەویش هەرچۆنێك پێناسەبکرێ، ئەوا لەپێگەی ئینتمایەکی قوڵی بەم دونیایەوە دەنوسێت. لەهیچ شوێنێکدا هەوڵنادەم سوکایەتی بەکەس بکەم، بەڵکو دەمەوێت بیسەلمێنم جهانبینی بەشێوازێکی دیاریکراو، هەرچەندە زۆرجاران لەدڵپاکیشەوە بێت، لەرووی ئەخلاقییەوە شێوازێکی مایەپوچە و سەرچاوەیەکی سەرەکی لاوازیشمانە لەسەر چۆنێتی مامەڵەکردن لەئاست ئەو کێشانەی خۆمان دروستکردوە. هەروەك پێشتر وتومە بۆ خۆم دەنوسم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لەدیدی کەسێکەوە دەنوسم کەلە ناخەوە ئاواتەخوازە ئەم بارودۆخە تراجیدیایە گۆڕانکاری بەسەرا بێت.

بۆ نمونە " هیشام جەعیت " دەرچوی سوربونە و مەدالیای کۆمەڵەی شەرەفی فرەنسی وەرگرتوە و رەنگە ناودارترین روناکبیری تونس بێت و شارەزایی لەمێژوی ئیسلامدا هەیە و پێشتریش وەك رەخنەگرێك کردەوەکانی بەعسی رەخنەکردوە(14). لە چاوپێکەوتنێکی گۆڤاری " ئێکسپرێس " دا دەڵێت : سەدام لەپێشەنگی ئەو دەوڵەتانەیە کەدژایەتیان دەکرێ، چونکە گوتارە ئیسلامییە داهێنەرانەکەی "هاوتای گێڕانەوەی کەسایەتی و زیندوکردنەوەی ناسنامەیەکی قوڵە"(15). هەروەها زۆر بەسانایی سەدام حوسەین لەقارەمانەوە بۆ کەسێکی ئەفسانەیی وەسفدەکات و ستایشی توندوتیژییەکەیشی دەکات :

ـ ئێکسپرێس : لە 11 / ئاب / 1990 ـ ەوە سەرۆکایەتی لیژنەی هاوکاری نیشتمانی لەتونس دەکەیت کەپشتگیری لەعراق و سەرۆکەکەی دەکات. بۆچی؟

www.dengekan.com

ـ جەعیت : عراق و سەدام، هیوا و ئومێد بەجهانی عەرەب دەبەخشن. بەدرێژایی بیست ساڵی رابردو جهانی عەرەب بەکردەوە ریژیمێکی تێکشکاو وبودەڵە و ریژیمی سعودی ـ ئەمریکی بوە و جگە لەپترۆدۆلار تێروانێکی دی نەبوە. بەڵام لێرە بەدواوە ئاسۆیەکی نوێ هەڵدێت، ئاسۆی یەکگرتن و عراقیش جەمسەرو دینەمۆی ئەو ئاسۆیە دەبێت.

ـ ئێکسپریس : چۆن پاساو بۆ لکاندنی کوێت دەهێنێتەوە ؟

ـ جەعیت : پێویست ناکات بەئێوەی ئوروپی بڵێم وڵاتەکانتان لەدوای چەند جەنگ لەدایك بو. سەدام حوسەین بەلکاندنی کوێت چوە مێژووە. سەدام دەیەوێت سەرچاوەی سامان و داهاتی مادی دابین بکات تا توانای هەبێت دەست بەپرۆسەی یەکگرتنەوەی جهانی عەرەب بکات، لەبەرئەوە هێندێك جار "رەوایەتی لەقانون گرنگترە".

ـ ئێکسپریس : تەنانەت ئەگەر ئەو کردەوەیەش ببێتەمایەی ململانێیەکی سەرتاپاگیر؟

ـ جەعیت : خەسڵەتی شەڕ ئەوەیە کارەکان روندەکاتەوە، ئیتر چ دەربارەی ناکۆکیەکانی ئێوە بێت یا ئێمە. ئەم رونکردنەوەیەش بەتەواوەتی لەبەرژەوەندی ئێمەیە. ئەگەر لەم شەڕە شکست بهێنین شتێك نادۆڕێنین، چونکە شەڕ بەحیکمەتی سەدام حوسەین لەسەرئاستی فاکتەکان روودەدا : نەوت، هێزی سەربازی ... هتد، نەك وەك رابردو لەسەر ئاستی سیمبولەکان[16].

هیشام جەعیت ـ یش وەك سەدام حوسەین دەتوانێ تەنانەت ریسواترین شکست بکاتە بەڵگەی گیانی عروبەیەکی لەشکست نەهاتو کەلەئەنجامدا مانای مرۆڤی عەرەبی تیا دیاریدەکرێ و خۆی لەخۆیدا جەخت لەسەر میتۆلۆجیای ناسنامەیەکی قوڵ دەکات. ئەفسانە دێرینەکان دەبێتە هەوێنی ئەو تیورە نوێیانەی لەواقیعەدا خۆیان دوپاتدەکەنەوە، بۆ نمونە دەوترێ :"توندوتیژی دەبێتە مایەی لەدایك بونی مێژوی نوێی پۆزەتیف کە مرۆڤ والێدەکات ئێشوئازاری کۆن و قوربانیە خۆبەخشەکان لەیادبکات"[17]. جەعیت بەکوشتنی دەیان هەزار عەرەب لەپێناوی بەدەستهێنانەوەی سەرزەمینە مێژووینەکان هەست بەوپەری خۆشیدەکات. ئایا دەشێت جەعیت خووی لەسەرئەوە گرتبێت کتێبەکانی بە یاسای تیوری بزانێت و سەدامیش بەکردەوە پیادەی بکات؟ گومان بردن لەو فاکتانەی ئەو خورافاتە دەخولقێنێ بەمانایەك لەماناکان دەگۆڕێت بەکاری خیانەت، کارێك تەنها لەرق لەخۆبونەوە گەشەدەکات.

ئەمیندارێتی گشتی یەکێتی مافناسانی فەلەستینیش لەهەمان دونیای ناواقیعیدا نوقوم دەبێت، کاتێك لەدوای تەواوبونی شەڕ بەهەفتەیەك بەیاننامەیەکی بەوێنەی سەدامەوە لەرۆژنامەی "ئەلدەستور" ی ئوردونی بڵاوکردەوە کەتیایە "پشتگیری و موبارەك بایی

سەرکەوتن لەسەرۆك سەدام دەکات، خوابیپارێزی". هەروەها بەیاننامەکە باس لە "خۆڕاگری ئەفسانەیی" سەرۆکی عراق دەکات لەدژی "پیلانی داگیرکارە شەڕئەنگێزەکان"[18]. رەخنەگرێکی ئەدەبی تونسی وێرانکردنی چەند خانونەیەك لەتەلئەبیب بەرۆکێتی سکۆدی عراقی بەمشێوەیەی وەسفدەکات : "ئای لەجوانی ئەو وێرانکارییە جوامێرانەیە"[19]. کەمال ئەبوجابر، سەرۆکی شاندی ئوردونی لە گفتوگۆی ئاشتی ئەوودەمەدا، پارێزگارانەتر پێشبینی شکستی سەربازی سەرۆکی عراقی دەکرد : "بەلاّم تاهەزار ساڵی دی وەك قارەمان دەمێنێتەوە و قوتابیان گۆرانی بۆ دەڵێن و دایکانیش ناوی سەدام لەمناڵەکانیان دەنێن"[20].

سەدام تاماوەیەکی دورودرێژ لەدیدی هێندێك کەس بەقارەمانی نەمایەوە. رۆماننوس و رۆژنامەوانی ئوردونی موئنیس ئەلرەزاز دەڵێت : "ئەمە تراجیدیایە ... ئەو پیاوە نائومێدی کردم"، بەلاّم ئەو پیاوە درەنگ تێگەیشت، چونکە " مونیف ئەلرەزاز " ـ ی باوکی کەبەعسیەکی ئوردونی ناسرابو بەتاوانی پشتگیریکردنی لەپیلانی هەڵبەستراوی ساڵی 1979 دا بەفرمانی خودی سەدام حوسەین لەزیندانی عراق کوژرا[21]. موئنیس ئەلرەزاز لەکاتی قەیرانی شەڕی کەنداو و لەپێش هەلاّیسانی شەڕدا وتی جهانی عەرەب لەرێکەوتنی کامپ دیڤید ـ دوە "ترسنۆکییەکی زۆری بەخۆیەوە دیوە ... قارەمان هەمیشە دوو رێگە پێشکەش دەکات : " یاسەردەکەوێت یاشکست دەهێنێ" [22]. ناو و ناوبانگی سەدام حوسەین لەسەر هێزە وێناکراوە راماڵەکەی بونیات نرابو، بۆیە تەنها لەدوای دۆراندنی شەڕەکە بوە مایەی نائومێدییەکی گەورە.

کەس وەك جەعیت و ئەبوجابر بەبێ سڵەمینەوە قسەیان لەسەر بەهاوەحشیەکانی سەدام نەکردوە، بەڵکو گەلێك روناکبیر بەورياییەوە قسەیان لەسەر سەرۆکی عراق دەکرد[23]. بەپێی هەڵوێستی باو بەکردەوە پشتگیریان لەسیاسەتی دەکرد، بەلاّم بەتوندی دژی کارە خوێناوییەکانی دەوەستانەوە. رامی خوری، سەرنوسەری رۆژنامەی "جوردون تایمز" و پێشکەشکاری گرنگترین بەرنامەی تەلەفزیونی ئوردون لەسەر کاروباری گشتی دەنوسێت : "ئەگەر چی زۆرینەی عەرەب پشتگیریان لەداگیرکردنی کوێت نەکرد، بەلاّم ئازایەتی سەدام حوسەین بەرامبەر بەدوژمنان ... بانگەواز بۆ روحێکی عەرەبی نوێ دەکات، ئەو روحەی دەڵێت باشترە سەربڵندانە بەپێوە بمرین لەجیاتی ئەوەی لەسەر زەوی بەسکەخشکێ بژین" [24]. لەسوریا زۆرێك لەوانەی بەپەرۆشەوە لایەنگریان لەدیموکراسی و ئازادی دەکرد زۆربەتوندی بەشداربونی سوریایان لەهاوپەیمانێتی هێزەکانی هاوپەیمانان رەخنە دەکرد [25].

لەدوای ماوەیەکی زۆر لەتەواوبونی شەڕو راپەڕین و ئاشکرابونی قەوارەی تەواوەتی شکست، روناکبیری چەپڕەوی لوبنانی "نەواز تەرابلوسی" بەشانازییەوە رایدەگەیەنێت : بەبێ ئەوەی دەستبەرداری دژایەتیکردنی "پەیوەندی سەرکوتکەرانەی" ریژیم بێت لەگەڵ میللەتەکەی، پشتگیری لەسەدام کردوە [26]. تەنانەت شۆڕشگێری فەلەستینی پێناوی مافەکانی مرۆڤ "جۆناسان کەتاب" کە پاریزەرێکی مەسیحی قەشەکانی رۆژهەڵاتە، سەدام حوسەین بەهەڵگرِی "رزگارکاری سیستمی لاهوتی نوێ دادەنێت". کەتاب سەدام بەکەسێکی بێبەزەیی دەبینێ و هەرگیز پێی قبوڵ نیە حوکمی بکات، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەبۆچونی خۆی"شتێکی شۆڕشگێری نایاب"بەرجەستە دەکات کەبەهاواری " اللهأکبر " گوزارشتی لێدەکات و وەك ئیمان بەخودای مەزن لێی تێدەگات، ئەو ئیمانەی زۆر لەفرۆکە پێشکەوتوەکان و هێزی ئەو (28) دەوڵەتەی پەلاماری عراقیاندا مەزنترە[27].

بەڵام هیچ یەکێك لەوپەرچەکردارانە ناگاتە پەرچەکرداری مامۆستای ئەدەبی عەرەبی کەمال ئەبودیب لەزانکۆی کۆڵۆمبیا کەلەسەرچاوەیەکی عاتیفییەوە رای خۆی بۆ ئەم عەقلە کولتورییە دەردەبڕێ. ئەبودیب یەکێکە لەدەستەی نوسەرانی گۆڤاری تیوری ئەدەبی نوێخواز " مواقف " و کتێبی " الاستشراق ـ رۆژهەڵاتناسی" ێ ئیدوارد سەعید ـ ی وەرگێراوەتە سەر زمانی عەرەبی، لەپاڵ ژمارەیەك بەرهەمی ئەدەبی جیاکار. ئەبو دیب لەدوای تەواو بونی شەڕ قەسیدە پەخشانێکی بەناوی "هاواری دوری" بڵاوکردۆتەوە کە تیایە هاتوە :

" ناتوانین لەگەڵ نیشتمان نەبین ...

دەشێت نیشتمان ستەمکارێکی بەتواناو بەدەستەڵات بێت... دەشێت نیشتمان پۆلیسێك بێت، سەگەگاز گرەکانی لەنێو هەربستێکی شورەکەی وەدومان... دەشێت نیشتمان ئەشکەوتی نائومێدی و شکست و قەسابخانەی خەونە پەمەییەکان و گۆڕی کەرامەت و ئازادی و بەڵێنەکانمان بێت ... دەشێت نیشتمان هەزاران شتی بەسوێ و خراپی دی بێت، بەڵام لەهەمو حاڵەتێکدا هەرنیشتمانە و ناتوانین لەگەڵ نیشتمان نەبین"[28].

شورەی زیندان ناوێکی خوازراوە و ئاماژەبەسنوری نیشتمان دەکات. شتێکی ئاشکرایە ئەو زیندانەش بریتیە لەعراقی بەعس، بۆیە مافی ئەوەمان هەیە بڵێین نوسەر هیچ وەهمێکی لەسەر سەدام نیە و بەدڵنیاییەو دەیەوێت ئەوەمان تێبگەیەنێت. بەڵام بۆچی عەرەب حەزدەکات لەپاڵ یا لەناو ئەو شوێنە ترسناکە رابوەستێت بەتایبەتی کەمترین وەهمی لەسەر نەبێت؟ پێناچێت ئەبودیب لەرێگەی ئەم قەسیدە پەخشانەوە بیری لەم مەسەلەیە کردبێتەوە، چونکە لەوساتەوەختەی ئەم چەند دێرە لەگۆڤاری مانگانەی "ئەلناقد" کولتوری لەلەندەن

بڵاو دەبووە ملیونان عراقی وەك ئەبوحەیدەر و عومەر و مستەفا لەدژی ستەمکار شۆڕشیان دەکرد یا لەزیندانەکەی رایاندەکرد، بۆیە پێدەچێت لەدیدی ئەبودیب و سەرنوسەری ئەم گۆڤارە ئامانج و هۆیەکانی یاخی بونیان شتێکی لاوەکی بێت سەبارەت بەهەتەری تەبایی لەگەڵ "نەتەوەدا".

گوتاری ئەبودیب لەدڵەراوکێیەکی کولتوری گەوهەرییەوە گەشەدەکات. ئەو نیشتمانەی ئەبودیبی سوری و نانیشتەجێی عراق "هەر دەبێ لەگەڵیدا بین" چیە؟ کاتێك سەدام حوسەین کوێتی داگیرکرد و ئیسرائیلی بەرۆکێتی سکود بۆردومان کرد دەبوایە رابەرایەتی نەتەوەی عەرەب بکات. ئایا ئەمە نیشتمانەکەی ئەبودیب بو؟ بەگشتی نەخێر، چونکە ئەبودیب سەدامی حوسەینی خۆشناوێت. نیشتمانەکەی ئەبودیب نیشتمانێکی ئەفسانەییە و ئەمەش لۆجیکترین راڤەکردنی ئەو نیشتمانەیە. نیشتمانێك لەیەککاتدا زیندان و حیکایەتێکی خورافیە و لەدوایشدا هەستی ئەبودیب بەرامبەر ناسنامە تایبەتەکەی لەو بۆشاییە دەسوڕێتەوە کەبەدەستی خۆی دروستیکردوە.

وتارێکی لەوجۆرە مەرگ پەسەند دەکات. ئەو هەستەی گوزارشتی لێدەکات دڵەراوکێ و هەڵچونێکی سەرەتایی و شیزوفرینیایەکی راستەقینە لەناوکۆی تەقلیدی سنگ کوتان کۆدەکاتەوە. لەکاتی قوڵبونەوەی قەیرانی کەنداودا سەمیح قاسم دەنوسێت : "مادامەکی زەوی شەق نابات و قووتم بدات، کەواتە من هەوڵدەدەم شەقبەرم و زەوی قووت بدەم"[29].

پێم وایە ئەو هەستە ساختە و خود وێرانکارو لەناوەرۆکیشدا توندوتیژە، چونکە ئاشکرابو لەسەر درۆ بونیات نراوە، درۆیەك لەساتەوەختی تۆمارکردنی کردەوەکانی خودی زیندانیەکان ـ میللەتی عراق ـ سەلمێنرا، ئەوانەی بەپێچەوانەی ئەبودیب ناچارکران یا لەناونیشتمان یا لەگەڵ نیشتماندا بن. ئەگەر دەستەواژەی میلان کۆندێرا بخوازین بۆمان روندەبێتەوە ئەمجۆرە درۆ فیکرییە لەتەماشاکردنی "ئاوێنەی درۆیەکی ئارایشتکراو" دەچێت، تەنانەت ئەوەندەش کارمان لێدەکات کە "فرمێسکی قابیل بون بۆ وێنەی ئاوەژوی خۆمان" هەڵڕێژین [30]. پابەندبون بەو درۆجوانەی هەمو جیاوازییە راستەقینەکانی خەڵکی لەسەربونیات دەنرێ زیاتر لەپەرچەکرداری روناکبیرانی عەرەب لەسەر قەیرانی کەنداو مایەی خەمۆکییە.

لەوەش گرنگتر گەورەیی مەترسێکەیەتی، چونکە مەترسییەکە لەسەر حیسابی خەڵکی دەژیت و پاشان لەسەر حیسابی ژیانی خەڵکی بەردەوام دەبێت، وەك ئەوەی خەلیل،

www.dengekan.com

ئەبوحەیدەر، عومەر، مستەفا، تەیمور و ئەوانەی لەبەشی یەکەمی ئەم کتێبەدا بەگۆهاتون بونیان نەبێت یا تەنها بیرۆکەیەکی تیوری رووتبن. ئەمەش سەرچاوەی دلڕەقی ئەم زمانەیە. شیعرەکانی قەبانی و هۆنینەوەی ئەفسانە لەلای ئەبودیب و ئەشکەنجەدانی خود لەکن سەمیح قاسم ئاسمان و رێسمان لەهەستی راستەقینەی خەلکی عراق و کوێتەوە دورن و جهانێك تاقیدەکەنەوە کەروناکبیران لەسەری دەنوسن : کاری ناشیرین و دزێو لەهەمو شوێنێك رودەدا و زمان لەسەریان دێتەگۆ و بەدەیان فەرسەخیش لەیەکترەوە دورن. زمانی دلڕەقی زمانێکە ئێشوئازاری ئەو خەلکانەی بەناچاری لەنێوشورەی زیندانەکەی دەژین ناکاتە خالی دەسپێکی خۆی، بەلکو بەپێچەوانەوەبەخاتری پاراستن و پاسەوانی کردنی شورەی زیندانی ولاتی ئەفسانە مەینەتیەکانیان بەکارێکی لاوەکی دادەنێت.

بەلام بەسوێترین پەرچەکردار لەسەر قەیرانی کەنداو لە کەسانێکەوە بو بەرگریان لەمافەکانی مرۆڤ دەکرد. مونسیف مەرزوقی، سەرۆکی هاوبەندی مافەکانی مرۆڤ لەتونس کەگرنگترین رێکخراوی ولاتەعەرەبیەکانە، پێی لەسەر درۆ و لادانی "سەربازانی شەڕی دەرون" دادەگرت، واتە دەزگای راگەیاندنی رۆژئاوا "ئەو دەزگایەی ئێرەیمان پێدەبرد و پێی سەرسام دەبوین"، هەروەها دەربارەی لەناوبردنی هێزی ئاسمانی عراق لەلایەن هێزی هاوپەیمانانەوە دەلێت :"ئەمرۆ هەمو کەسێك قەشمەری پێدەکات"، چونکە مەرزوقی پێی وابو سوپای عراق شەرێکی ئازایانەی ئەوتۆ کردوە دەشێت ولاتانی عەرەبی بەکاریبهێنن بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی باشتر سنوری هێزی رۆژئاوا ئاشکرا بێت، هەروەها پێی وابو" ورە و بەرهەلستی و چالاکی سەربازانی عراق وێنەیەکی کلاسێکی "مرۆڤە لەروبەروبونەوەی تەکنولۆجیا".

" تێکشکاندنی درندانەی عراق ... هیچ شتێك ناگۆڕێت. رەنگە کەسێك ئازایەتی بنوێنێ و بەرنگاری تەکنەلۆجیا بێتەوە. ئەگەر تەکنەلۆجیا کاریگەری دەرونی نەبێت، کەواتە چ شتێك دەربارەی بەهاکان دەوترێ؟

لەشەڕی کەنداودا تەنها هەوالگرى و تەکنەلۆجیای رۆژئاوا شکستیان نەهێنا، بەلکو راستگۆیی بەها ناودارەکانی رۆژئاواش نوشستیان هێنا. "بیروباوەری مافەکانی مرۆڤ " تەنها لەبەرئەوەی بیروباوەرن لەکەنارەکانی باشوری ناوەراست نوقوم دەبێ. سەیر لەوەدایە تەنها ئەوەندەی ئێمەی عەرەبی دیموکراتخواز بتوانین جیاوازی لەنێوان پرۆژەی دیموکراسی و بەهاکانی مافی مرۆڤ و نێوان بزوتنەوەی میانەیی رۆژئاوا بکەین، ئەوا دەتوانین شتێك لەبلاوبونەوەی هەمو ئایدۆلۆجیاکان رزگار بکەین"(31).

مەرزوقی قسەکانی لەدڵییەوە هەڵدەقوڵێت، چونکە کاتێك دەنوسێت هەمو چالاکی و پیشەیەکی خۆی لەبیردەچێتەوە. لەدوای ئەوەی بەشێوەیەکی تەقلیدی خۆی بەنەیاری سەدام لەقەڵەم دەدا برِگەلەدوای برِگەی نوسینەکانی قسەوتن بو بەو کوێتیانەی تازە شارەکەیان تالآنکرابو، کێڵگەنەوتەکانیشیان لەقەراخی گرِگرتنبو. چۆن و لەهەرلایەکەوە تەماشای قەیرانەکە بکەین مەسەلەی مافی دەوڵەت و نەتەوەکان وەك خۆی قوتدەبێتەوە. ئایا کوێتیەکان بێماف دەکرێن تەنها لەبەرئەوەی مەرزوقی سوکایەتیان پێدەکات؟ شتێکی ئاشکرایە کارێکی ئاڵۆز بەمێشکی کەسێکدا دەگوزەری کەژیانی بۆ بەرگریکردن لەمافە مەدەنیەکان تەرخانکردوە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا پەرچەکردارێکی شیاوی لەگەڵ پەیمانەکەی خۆی نیە. جەعیت دەڵێت : "زۆرجاران رەوایەتی لەقانون گرنگترە" و هەرخودی ئەو هەستە ترسناکەش لەپشت تێگەیشتنی مەرزوقییە بۆ "دیموکراسی عەرەبی". مەرزوقی لەخۆپێشاندانێکی پشتگیریکردن لەگەورە ستەمکاری سیاسەتی نوێی عەرەبدا داوای لەعراق کرد چەکی کیمیایی بەکاربهێنێ [32].

لەرزۆکی مرۆڤ

زۆر دەمێکە ئەم شێوازە، شێوازێکی باڵادەستە لەقسەکردن و بیرکردنەوە و دیاریکردنی بەرایی سیاسەت لەرۆژهەڵاتی ناوەراستدا. ئەم شێوازە لەدوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیلەوە لەساڵی 1948 دا ئاستی ئایدۆلۆجیای تێپەراندوە لەرۆژهەڵاتدا عەرەبە لیبراڵەکان پوکانەوە و شیوعیەکان لاوازبون و چۆکیانداداو لەپێش روخانی سیستمی سۆڤیتیشەوە بەماوەیەکی زۆر بەرامبەر بەپەلاماری نەتەوەپەرستەکان نوشستیان هێنا. لەلایەکی دی بزوتنەوەی ئیسلامی بەپلەی یەکەم هیچ گرفتێکیان لەگەڵ زماندا نیە، چونکە چاوچنۆکی و چلێسی بیرۆکەی رۆژئاوا بۆ لەناوبردنی جهانی ئیسلامی دەگەرِێتەوە بۆ شەرِی خاچپەرستەکان. بزوتنەوەی ناسیونالیستی عەرەب و ئیسلامی سیاسی هیچ وێنایەکی سەرەتاییان لەسەر مافەسیاسیەکان نیە کەسادەترین بنەمای جیاکردنەوەیەکی رەهایە لەنێوان مەسەلەی بیروباوەر و ماف و ئەرکەکان لەژیانی گشتیدا. ئەگەر تەماشایەك بکەین ئەوا دەبینین "مافەکانی مرۆڤ" لەسیاسەتی جهانی عەرەب ـ ئیسلام دا بەتەواوەتی ونە، بۆیە دروشمی "نەخشەی ئەمریکی ـ خاچپەرستەکان" لەگوتاری سەردەمی شەرِی کەنداودا بەو رادەیە بەربڵابو [33].

ناسیونالیستی عەرەب لەدوا دەرکەوتنیدا لەگەڵ قەیرانی کەنداو مەتەلۆکەی ناسنامەیەکی وروژاند زۆر لەوەی رابردو ترسناکتر بو کەبەتەواوەتی لەگەڵ باری راستەقینەی عەرەب، بەتایبەتیش روناکبیرانی عەرەب ناتەبابو. لەواقیعدا ئەم حاڵەتە بریتیە لەحاڵەتی لەتبون و پەرتەوازەیی بەدەرلەوەی مرۆڤ لەژێر گەمارۆی زانکۆی پێرزێت خەبات لەپێناوی مانەوە بکات یا لە لەندەن و پاریس بۆ چەند رۆژنامەیەکی عەرەبی بنوسێت یا لەدوانگەی مزگەوتەکانی رۆژئاوا وتار بخوێنێتەوە یا لەترسی یەکێك لەو ریژیمانەی هەمو هەستێکی مەدەنیان لەجهانی عەرەبیدا کوشتوە لەتاراوگە ژیان بەسەربەرێت.

شاعیری عراقی فەوزی کەریم لەساڵی 1979، ساڵی راکردنی لەعراقی سەدام حوسەین دەنوسێت :

ئەی بنکە سنورییەکان هەمو کەشتییەکانتان بۆ نەگەڕاوەتەوە،

نەك بێهودە بەدوای مانادا بگەڕێت،

بەڵکو لەمانا دزێو و رەشەکان رادەکات،

ئەویش کەشتییەکەی منە (34).

ئەم قەسیدەیە کەڵکەڵەی عروبە لەلای جەعیت و دڵەراوکێی ناسنامە لەلای ئەبودیب دەخات، چونکە لەسەر کەسێتی شاعیر بونیات نراوە. کەریم حاڵەتی پارچەپارچەبونی خۆی بەوپەری دڵ فراوانیەوە قبوڵکردوە. قەسیدەکەی چەند کارێکی خاکییە ئەوەندەش کاری دانپیانان و نوێ کردنەوەیە. لەکاتی نەبوونی ئەم قبوڵکردنە بۆ سروشتی دۆخی ئاڵۆز، نائایدیۆلۆجیو سوکەی مرۆڤ، ئەوا رقوکینە بەردەوامو کەڵەکە بووە ناتەندروستە لەدژی رۆژئاواو ئیسرائیل وەك تەوەرێك دەمێنێتەوە کە چەمکگەلی (عروبە) و (ناسنامەی ئیسلامی) داروخاوی پێوە هەڵواسرێت. ئەمەش جێگەی مەترسی تێوەگلانی ئێستای وڵاتانی عەرەبیە. لەکۆتاییدا گرنگ نیە رقوکینە چ مۆرکێکی خۆجێی بەخۆیەوە دەگرێ (دژی ئیمپریالیزم، ناسیونالیزمی عەرەبی، ناسیونالیستی فەڵەستینی، ئسوڵی ئاینی)، بەڵکو گرنگ ئەوەیە هەمو ئایدۆلۆجیاکان بەرادەی بون بە هەڵم لەگەڵ ئەو رقوکینە بێگەردە کوڵاون کە تێکەڵ بەهیچ شتێك نابێت.

میشیل عەفلەق، دامەزرێنەری حزبی بەعس پێش نیو سەدە گەوهەری ئەوشتەی بەدیکردوە کە کەریم لەدەستی رادەکات کاتێك دەڵێت : "ناسیونالیستی پێش هەمو شتێك خۆشەویستییە"(35) . پاشان ئەو " کۆماری خۆشەویستی" یەی عەفلەق قسەی لەسەر کردوە لەعراقی سەدام حوسەیندا هاتەدی. بیر لەکەریم بکەنەوە وەك یەکێك لەو عراقیانەی

کەساسانە هەوڵدەدا لەوهەمو خۆشەویستییە خنکێنەرە رابکات، ئەوسا تێدەگەن چۆن هەستی نوێی عەرەب لەدایك بوە، هەستێك لەسەر لۆجیکی رەتکردنەوەی نمونەی کۆن بونیات نراوە کە ناسنامەی من و"چۆن بیربکەمەوە" دەبەستێتەوە بەوەی "دەمەوێت بەچی بم".

شاعیری بەرەچەڵەك سوری و تازەگەری شێوەکانی زمانی عەرەبی ئەدۆنیس، یەکەم کەس بو کۆڵەکەی شێوەکانی ئەدەبی نوێی دامەزراند تا بەجۆرێکی دی عروبەی لەسەر بونیات بنرێتەوە. ئەمرۆ ئەدۆنیس یەکێکە لەو نوسەرە ناسراوانەی بەزمانی عەرەبی دەنوسێت. لەساڵانی شەستەکاندا لێکۆڵینەوەی لەسەر بوارێکی ئاڵۆزی نێوان روناکبیری و سیاسەت کرد. توێژینەوەی لەسەر مێژوی فیکری رۆژهەڵات و رۆژئاوا کرد و بەلێکۆڵینەوە قوڵە دەرونی و عاتیفیەکانی زۆرێك لەروناکبیرانی عەرەبی لێتەکییەوە. ئەدۆنیس ساڵی 1986 لەدوای ئەوەی خۆی وتەنی هەستی کرد "شتێك لەجهانی عەرەبی مردوە"[36] بیروتی بەجێهێشت و لەپاریس نیشتەجێ بو. دەنگی ئەدۆنیس کاریگەرییەکی زۆری لەسەر شاعیرانی کەریم ئاسا هەبو. بۆ نمونە ساڵی 1982 لەکاتی گەمارۆدانی بیروتدا قەسیدەیەکی نوسیوە و ئەمەش بڕگەیەکی قەسیدەکەیەتی:

... لەزەمانێکدا
پێم دەڵێت لەمن نیت،
پێی دەڵێم لەتۆنیم و هەوڵدەدەم لێی تێبگەم
ئێستا من شەبەنگم
لەناو کاسەی سەردا
لەدارستان دەربەدەربوم [37].

کاتێك مرۆڤ تێدەگات بوە بەشەبەنگ، ئیتر ئینتمای بۆ دونیایەك نامێنێت کەتوندوتیژی تیا باڵادەستە، بەڵکو سەرەتای دانایی دەبێت. یەکەم کاری چاکسازی بریتیەلە هەنگاونان لەتێگەیشتنی کەموکورتییەکەوە بۆ جۆرێکی نوێ لەخاکی بونی (تواضع) عەرەبی، ئەو خاکی بونەی لاوازی مرۆڤ و لەرزۆکی سروشتی مرۆڤایەتی قبوڵ دەکات.

ئەدۆنیس بەدرێژایی قەیرانی کەنداو بێدەنگی هەڵبژارد، چونکە هەستیدەکرد لەو هەلومەرجە دژوارەدا خودی کولتور بەروبەروی دڵەراوکێ بۆتەوە. ئەدۆنیس یەکێك بو لەو خەڵکە کەمانەی هەستیدەکرد کەس شتی نوێی پێنیە، ئەوەش توشی شڵەژانێکی گەورەی کردبو.

www.dengekan.com

بەڵام لەدوای شەڕی کەنداو، لەسەر پێداگرتنی لاپەڕەی کولتوری لەرۆژنامەی "ئەلقودس ئەلعەرەبی" لە 11 / ئازار / 1991 بێدەنگی شکاند و وتارێکی بەناوی "نوێژ و شمشێر یا دیموکراسی دڕندە" بڵاوکردەوە.

ئەدۆنیس لەوتارەکەیدا پێدادەگرێ لەسەر ئەوەی کەڤەیرانی کەنداو و ئەو شەڕەی لێی کەوتەوە، بوە مایەی لەدایك بونی " گوتارێکی نوێی رۆژئاوا" بەرامبەر بەجهانی عەرەب، بۆیە پێی وایە ئەم گوتارە وادەخوازێ بەسروشتی پەیوەندی نێوان عەرەب و رۆژئاوا بڕوانینەوە. ئەدۆنیس بەمەبەستی وێناکردنی راوبۆچونەکەی ئاماژە بەوتارێکی هانس ماگنوس ئەنزنسبێرگەر دەکات کە هەوڵدانێکی بوێرانەیە بۆ زیندوکردنەوەی بەراوردێکی باو لەنێوان هیتلەر و سەدام حوسەین دا. بەڕای ئەنزنسبێرگەر خاڵی هاوبەش لەنێوان ئەو دوو پیاوە ئارەزوی سەرکێشانەی خودوێرانکردن و دەستەوەستانی تەواویانە لەجیاکردنەوەی چارەنوسی تایبەتی خۆیان و چارەنوسی سەرجەم عراقی و ئەڵمانیەکان [38].

ئەو رێبازە فیکرییەی نوسەری ئەڵمانی ئەنزنسبێرگەر ـ ی پێشەنگی روناکبیرە چەپە دیموکراتخوازەکان گوزارشتی لێکردوە لەساڵی 1968 دا رۆڵێکی گرنگی لەبزوتنەوەی خوێندکارانی ئەڵمانیا وازیکرد، کەچی ئەدۆنیس "تا ئاستی ئەفسانە زیادەرەوی" تیا دەبینی. بێگومان سەدام حوسەین دیکتاتۆرێکی بێزراو و دزێوە، بەڵام بیرۆکەی بەراوردکردنی بەهیتلەرەوە جۆرێك زیادەرەوی تیایە. پاساوی گریمانە نادیارەکەی ئەدۆنیس بریتیە لەوەی هیتلەری "ئێوە" بەدڵنیاییەوە بەرجەستەی شەرئەنگیزی دەکات، بەڵام سەدام حوسەینی "ئێمە" ستەمکارێکی ئاساییە. سەرباری ئەوەش ئەدۆنیس پێی وایە دڕندەیی سەدام حوسەین لەلای هەمو عەرەبێك فاکتێکی زانراوە.

کاتێك هەمو شتەکان وەکیەك بێزراو دەبن، ئیتر هیچ شتێك بەراستی بێزراو نابێت و مرۆڤ ناتوانێت بەئاسانی لێکیان جیابکاتەوە، بەڵام جیاکردنەوەیان ناوەرۆکی دەربەستبونی داهێنانە بەرامبەر بەجهان.

لەبیرمە کاتێك وتارەکەی ئەدۆنیسم خوێندەوە خەم دایگرتم، چونکە منیش شیکردنەوەکەی ئەنزنسبێرگەر ـ م خوێندبووە. هەرچەندە تێبینیم لەسەری هەبو(تێروانینی بۆ عراق زۆر ئەڵمانی بو)، بەڵام سەرنجی من بەتەواوەتی لەسەرنجی ئەدۆنیس جیاواز بو. خاڵی سەرەکی وتارەکەی ئەنزنسبێرگەر لەسەر شەڕئەنگیزی سیاسی کە ئەدۆنیس لێی تێنەگەیشتوە ئەوەیە، لکاندنی دیاردەی سەدام حوسەین بەئەزمونی وڵاتەکەی خۆیەوە. کارێکی خاکییە ئەنزنسبێرگەر بخوێنینەوە و لەناخەوە واقیعی ئەزمونی عراق لەسەردەمی

حزبی بەعس بەمانای تێگەیشتن لەمۆرکی هاوبەش و باری گشتی مرۆڤایەتی تێبگەین و دابەشکردنی روکەشی رۆژهەڵات و رۆژئاوا، باکور و باشور یا عەرەب و ئەنتی عەرەب رەتبکەینەوە، بەڵام ئەدۆنیس لەم ئەزمونە سەرکەوتو نەبو. شتێکی ئاشکرایە ئەم تێنەگەیشتنە هەرگیز پەیوەندی بەپاکی کەسێتی و زانیاری دەقە کلاسیکیەکان یا فیکری نوێەوە نیە کەئەدۆنیس لەو دوو بوارەدا شارەزاییەکی زۆری هەیە، بەڵکو نەیتوانیوە لەمەبەستی ئەنزنسبێرگەر تێبگات، چونکە هەستی ئامادەگی تێگەیشتنی تیانەبوە. گرێکوێرەی عاتیفی لەم بابەتە بەربەستێکی گەورەیە لەئاست بیرکردنەوەیەکی دروست لەسەر ناسنامەیەك کەبەتەواوەتی ئامێز بۆ "ئەوی دی" بکاتەوە.

زۆرێك عەرەب دەزانێت هەڵەیەکی گەورە لەجهانی عەرەبی رویداوە. جەعیت قسەلەسەر ریژیمی عەرەبی "داتەپیوی ناشیرین و بودەڵە" دەکات. ئەبودیب لەسەر زیندانەکان دەنوسێت، بەڵام ئەدۆنیس کەسەر بەتوێژرێکی جیاوازە بێدەنگی هەڵبژارد. بەتەنها بەس نیە مرۆڤ بزانێت هەڵەیەك هەیە، چونکە رەنگە ئەو تێگەیشتنە ببێتە مایەی هەڵهێنجانی وتەی وەك " شەڕ شتەکان روندەکاتەوە". عەرەبێکی زۆر تاکوئێستا بەرگری لەو وتە پوچە ترسناکە دەکەن تەنانەت لەپاش ئەوەی گەلێك راستی ترسناکیش ماوەیەکی دوورودرێژە بەتەواوەتی ئاشکرابوە. سیاسەتی نائومێدی جەعیتو ئەبودیب بەتوندوتیژی و رقوکینە و ئازار چێشتن بارگاوییە، ئەمەش دەرئەنجامی نائومێدانەی وەك "لەم شەڕەدا هیچمان نیە بیدۆرێنین". ی لێدەکەوێتەوە و تەنانەت سەرەتایترین ریسای ئەخلاقی هاوبەشیش لەگەڵ کورد و یەهود و سوننە و شیعە رەتدەکاتەوە[39]. لەئەنجامدا خەڵکێکی زیاتر لەعەرەب و موسڵمان دەکوژرێن.

نەتەوایەتی زۆرێك لەروناکبیرانی عەرەب "نەیارانی ئیمپریالیزم" و ئەوانەی بەسەر کولتورەکانی دی کراونەتەوە، ئەمرۆ تەنها ئەو هەستە بنەرەتیانە دەگێڕنەوە کە پەیوەندییان بەقەڵایەك لاشەوە هەیە و لەئاست تێپەڕاندنی بارودۆخی مێژویی ئێستادا دۆش داماون ـ نەك هەمیشە یا بەدرێژایی کات ـ لەبەر ئەوەی لەناخەوە چەمکی مافە مرۆییەکانی تاکەکەس لەسیاسەتێکدا قبوڵ ناکەن کەلەسەر جووت پێوەری بونیات نەنرابێت. ئەمجۆرە ناسیونالیزمە لەناکاو لەناشوێنەوە دەرنەکەوتوە، بەڵکو تێکەڵێکە لەو هەست و نەریتانەی مێژوی دەگەڕێتەوە بۆ رۆڵی مێژویی عەرەب لەسەردەمی سەرهەڵدان و بڵاوبونەوەی ئیسلامدا. ناسیونالیزمی عەرەب وەك ئیسلام لەناوناچێت، چونکە بەشێکە لەکولتور نەك ئایدۆلۆجیای

سیاسەتی ئاشکرا. ئەمەش رەنگدانەوەی ئیرادەیەکی گشتی تەبا نیە، ئەوەندەی رەنگدانەوەی "کولتوری کۆدەنگییە" کە دەلالاتە لاهوتیەکانی نەستی کۆی عەرەبی دەگونجێنێت[40].

کاتێك شێخ ئەسعەد ئەلتەمیمی پێشەوای بزوتنەوەی جیهادی ئیسلامی لەئوردون (لەکاتی شەڕی عراق ـ ئێران دا لایەنگرێکی بەهێزی ئێران بو) گەڕانەوەی سەدام حوسەین بۆ ئیسلام بە"خالێکی یەکلایکەرەوە لەرابونی ئیسلام" وەسفدەکات کەسالآنی هەشتاکان بەخۆیەوە بینی، ئەوا لەسەر هەمان ئاستی کولتوری ـ مێژویی لەگەڵ خەڵکانی وەك جەعیت و ئەبودیب و کەتاب و خوری یەکدەگرێتەوە[41]. بەلآم شەیدایی شێخ بەخومەینی و ئاواتەخواز بەگەڕانەوەی سەردەمی خەلافەت و دانانی سەدام بەخەلیفە، دەبێت خەڵکانێك بشلەژێنێت کەبەروی کولتورەکانی دی، بەتایبەتی کولتوری رۆژئاوا کراونەتەوە، ئەمەیان مەسەلەیەکە لەدەرەوەی ئەم بابەتەیە. کولتور سەرزەمینێکە شێخ ئەسعەد و روناکبیرە ناسێونالیستەکان لەکاتی قەیرانی 1990 ـ 1991 دا لەسەری یەکیاندەگرتەوە، رێك وەك ئەوەی لەبواری بیری لەقالبنراو لەگەڵ نزار قەبانی یەکیاندەگرتەوە، سەرەرای هەڵوێستی جوامێرانەی شەخسی قەبانی بەرامبەر بەمەینەتی کوێتیەکان لەکاتی قەیرانەکەدا. زۆرکەرەت ناسیونالیزم هێزوتوانایەکی گەورەی لەمجۆرە مەیدانە هاوبەشە لەگەڵ ئیسلامدا بەدەست هێناوە یا لەرێگەی هەجوکردنەوە کە دابونەریتێکی عەرەبی کۆچەری پێش دەرکەوتنی ئاینی ئیسلامە، بۆیە بەدرێژایی ئەو ماوەیە توانیوێتی بەردەوام بێت و جارلەدوای جاریش خۆی نوێ بکاتەوە.

هەروەها کولتور ئەو مەیدانەشە کەپێویستە ئەو هەست و نەریتانە بەخۆیاندا بچنەوە بۆ ئەوەی دوارۆژ لەگەڵ وێنەی بارودۆخێکی عەرەبی دڵنەرمتر بگونجێت، وێنەیەك لەسەر بیرۆکەی پاراستنی مافی سیاسی تاکە کەس بونیات بنرێت.

پێویستە هەرگیز پێمان وانەبێت ئەو هەستەی ناسیونالیزمی کولتوری لەسەر بونیات دەنرێ بەتەنها بریتیە لەهەستی عروبە (چ ناسری یا بەعسی یا هەر جۆرێکی دی ناسیونالیزمی عەرەبی بێت) لەبەر ئەوەی شکڵی سیاسی ئەو هەستە زۆر لاستیکیە. هەر دوێنێ بو ئەو هەستە لەدەوری ساتع ئەلحەسری یا میشیل عەفلەق یا عەبدئەلناسر و بەرزترین نمونەی رۆمانتیکی دەخولایەوە کە لەدروشمی "امة عربية واحدة" کورتدەکرایەوە. لەدوای شۆرشی ئێران هەمان ئەو هەست و سۆزەی بزوتنەوەی بەعسی هێنایە دونیایەوە بانگەوازی زیندوکردنەوەی ئیسلامی دەکرد و روناکبیرە عەلمانیە کۆنەکان، سەرلەنوێ یەك لەدوای یەك دەبونەوە بەئیسلامی سیاسی (بۆ نمونە محەمەدعەمارە و عادل حوسەین دوو کۆنەمارکسی میسری بون)، لەکاتی قەیرانی کەنداویشدا هەستی قەومی عەرەبی لەرق لێبونەوەی رۆژئاوا و

شانازیکردن بە بەرجەستەکردنی هێزی عەرەبی ـ ئیسلامی لەلایەن سەدامەوە تەوەرەی دەبەست. رەنگە سبەینێ ئەم هەستە بگۆڕێت بەرق هەڵگرتن لەدژی "جۆرێکی خراپی" خودی عەرەب.

ئەم جهانی هەڵوێست و پەرچەکرداری عاتیفی و وێنە کولتورییە پێویستی بەئایدۆلۆجیای سیاسی توندوتۆڵ و پتەو نیە بۆ ئەوەی لەگوتار و فیکری نوێ دا دەربکەوێت، بەڵکو تەنها پێویستی بە "کێشەیەك" هەیە تا ئەم تێکەڵە عاتیفییە بێشکڵە ئاشکرا بکات. لە 2 / ئاب / 1990 دا ئەم کێشەیە کوێت بو. لەماوەی کەمتر لەدوو هەفتەدا بەهۆی پرۆسەی " گرێدان " ەوە کوێت بەمەسەلەی فەلەستینەوە لکێنرا. دزێوترین رستەی چاوپێکەوتنەکەی جەعیت "رەوایەتی لەقانون گرنگترە" هەستی هەمو عەرەبێك بو کەپاساوێکی بۆ ئەو ژاوەژاوەی چواردەوری کوێت نەدەبینی، بەڵام تەنها پیلانێکی گەورەی نوێی رۆژئاوایان لەدژی نەتەوەی عەرەب دەبینی.

8- خورافاتی نوێی ناسیونالیزم

بیریاری عەقلانی میسری فواد زەکریا قەیرانی کەنداوی بە "قەیرانی ریسوایی" دانا [1].

سەدام حوسەین بەگرتنی کوێت لە ئابی / 1990 پەردەی لەسەر وەهمی ناسنامەی ناسیونالیزم لابرد کەبەدرێژایی مێژو دروست ببو، چونکە بەشێکی زۆری ئەو هێزەی تێکەڵەیەك بولەدابونەریت و مێژو و ئاین لە بێزاری ناتەندوروستی گروپە پەرگیرەکانی نەیاری ئوروپا بەسیاسەتی لێوان لێویان لەپەرتەوازەیی، لەبەریەك هەڵوەشایەوە. دیاردەکان فێڵبازانە بون لەبەرئەوەی رەگەزە جۆراجۆرە ناجیگیرەکان فۆرمێکی چونیەکیان وەرنەگرتبو، کەچی هەنگاونانی سەدام و پەرچەکرداری سەرۆك بوش ئەو تەوژمە شاراوانەی لەتەقینەوەیەکی عاتیفی ئاوارتەدا بەرجەستەکرد. قەومیو ئیسلامی ومارکسی و دیموکراتخوازەکان بەرامبەر بەهەرەشەی رۆژئاوا کەهەمویان هەستیان پێی دەکرد، جیاوازییان لەنێواندا نەما. بەدەر لەوەی ئەو روناکبیرانە لەسەر گرتنی کوێت چ رایەکیان هەبو، ئەگەر رۆژئاوا تەدەخولی نەکردایە. بەڵام خاڵی گرنگ ئەوەیە : سەبارەت بەگرتنی کوێت نەکەس هەڵدەستا و نەکەسیش تورەدەبو وەك ئەوەی لەتەدەخولی وڵاتەیەکگرتوەکان ئوروپای رۆژئاوا ئەو کارەیان کرد.

سەدام گوتارێکی ئاشکرا کرد پێویستە جەختی لەسەر بکرێ، چونکە ئەو گوتارە نەداهێنانی فەلەستینییەکی ئاسای ناوچەداگیرکراوەکانە کەرۆژانە لەسەر دەستی سوپای ئیسرائیل سوکایەتی پێدەکرێ و نەداهێنانی هاوڵاتیەکی مامناوەندی عراقە کەنەفسیەتی لەرێگەی ترسەوە بەتەواوەتی شێوێنراوە و نەداهێنانی کوێتیەکانیشە کەماوەی (7) مانگ لەسایەی داگیردنێکی ترسناك ژیانیان بەسەربرد. ئەم گوتارە ـ داهێنەرەکانی بەکاریگەری بزانن یا نا ـ بێباکە بەرامبەر بەکێشە راستەقینەکانی ئەو فەلەستیانەی روبەروی داگیرکردن دەبنەوە، هەروەها بایەخ بەخەڵکانی وەك خەلیل، ئەبوحەیدەر، عومەر، مستەفا و تەیموریش نادات کە دڵرەقییەکی زۆریان بەرامبەر کراوە.

ئەم گوتارە خەڵکانی وەك کەمال ئەبودیب و مەحمود دەرویش و هیشام جەعیت و ئیدوارد سەعید و رامی خوری و محەمەد عابد ئەلجابری و جۆرج تەرابیشی و عەبدولرەحمان مونیف و زۆرێك لەناودارترین و لێهاتوترین نوسەرو هونەرمەندی عەرەب دایانهێناوە[2]. ئەو کەسانە دایانهێناوە کەلەزانکۆکانی ناوەوە و دەرەوەی وڵاتە عەرەبیەکان کاردەکەن و ئەوانی تریشیان رۆژنامەنوسن یا ئەوانەی بۆ رۆژنامەکانی لەندەن دەنوسن و

ڕۆژی دواتر لەبازارەکانی ریازو بێروت و جەزائیر و پاریس و واشنتن دەخوێنرێتەوە. سەدام حوسەین هەمومانی ئاشکرا کرد، چونکە هەمومانی ناچارکرد بەرامبەر بەکردەوەکانی هەڵوێستی سیاسی وەربگرین . ئەمەش هەمو ئەو دەزگایانەی ریسواکرد کەخۆیان لەژێرپەردەی ئاڵۆز دەشاردەوە، ئەوانەی رۆژانە هەمومان بەکاریدەهێنین بۆ ئەوەی درێژە بەژیانی رۆژانەمان بدەین، هەروەها هەمو هاوڵاتیانی عەرەبی لەعروبەدا بەرووتی و قوتی بۆیەکتر ئاشکراکرد، ئەمەش لەکولتورێکدا روودەدا کەجەخت لەسەر ریسوایی دەکات و بەرووتبونەوە خۆشحاڵ دەبێت.

بەرامبەر ئەو شتەی بوە بەبۆرانی نەتەوەیی و لەبەر رۆشنایی ئەو زانیاریانەی لەسەر ریژیمی عراق لەبەردەستە، تەنها دەتوانم ئەم هەژان و هەڵچونە بەتەڤاندنەوەیەکی کۆهیستریا وەسفبکەم کەگوزارشت لەقوڵترین هەستی زۆرینەی ئەو روناکبیرە عەرەبانە دەکات. ئەوەش بەشێوەیەکی تایبەت لەسەر ئەو کەسانە پیادە دەبێت کەلەدوای شکستە ئابروبەرانەکەی سوپای عەرەبەوە لەشەڕی 1967 دا رەئی سیاسیان گەڵاڵە بوە.

مایەی گاڵتەجارییە زۆرێك لەو نوسەرو خاوەن رەئیانە لەرێگەی رەخنەکردنی گوتاری سیاسی و کولتوری رابردوە پێگەیشتن کەشکستی ساڵی 1967 پوچەڵی سەلماندن و بەسەرکردەی وەك عەبدول ئەلناسر و ئەحمەد ئەلشەقیری و میشیل عەفلەقەوە پەیوەست بون، کەچی سەرەرای ئەوەش بەهەمان ئەو شێوازەی پێیان وابو تێیانپەراندوە جهان دەخوێننەوە، بەشێوەیەکی تایبەتی لەسەر روناکبیرە فەلەستینیەکان پیادە دەبێت، بەتایبەتیش ئەوانەی لەدەرەوەی ناوچەداگیرکراوەکان دەژین (چونکە لەلایەکەوە زیاتر بەش خوراون و لەلایەکی دی بەهۆی داروخانی بیروت، دڵی تازەگەری کولتور لەرۆژهەڵاتدا).

رەشید خالیدی لەزانکۆی شیکاگۆ پێی وایە : "پشتگیریکردنی فەلەستینیەکان لەسەدام حوسەین لەئابی / 1990 لەگرتنی کوێتدا ... زۆر نادیارترو چەواشەتر و ئاڵۆزترە لەوەی باسکراوە" [3]. بەڵام ئەوەی پێی دەوترێ "پێشەنگ" ی شۆرشی عەرەبی بەپەرۆشەوە دەچێتە ریزی بەربەریترین دیکتاتۆرەوە لەجهانی نوێی عەرەبیدا، ئەمەش مەسەلەیەکە دەبێ بەشێوەیەکی یەکلایی کەرەوە روبەروی بینەوە، نەك بەلێبوردنێکی شەرمنانە لەبیری بکەین.

لەکاتی ڤەیرانی کەنداودا کۆمەڵێك دوپاتکردنەوە و گریمانەی جوداجودا و ئاڵۆزکاو لەگوتاری دژ بەئیمپریالیزم دروست بو. رۆژێك لەرۆژان دوو کەس لەوانەی ئەو گوتارەیان بەکاردەهێنا لەسەر رێژەی ئەو ئەرکەی لەسەرشانیان بو راوێژ ورێکەوتنێکیان بەرامبەر بەو

هەمو دوپاتکردنەوە و گریمانەیە نەکرد. بەڵام کۆی ئەو هەڵوێستانە دیدێکی چونیەك لەجهانبینی پێکدەهێنێ، لەوەش گرنگتر شێوازی چونیەکیان بۆ ریکخستنەوەی بنەماکانی سیاسەت هەیە. لەهەمو حاڵەتێکدا ئەم زمانە تەنها دیدێکی عروبە نیە بۆجهانبینی، بەڵکو گوتارێکی ناسیونالیستی تازەیە لەسەر ئاستی کولتوری لەسەر بنەمای عەرەبی ـ ئیسلامی بونیات نراوە، بەڵام دەشێت مەسیحییە عەرەبەکان وشیعە و سوننەش بەکاریبهێنن و هەمو عەرەبێك بەجیاوازی چینایەتییەوە بەشداری لەم گوتارە دەکات. بەدەر لەزۆری ئەو ماوەیەی لەرۆژئاوا بەسەری بردوە، ئیتر بەزمانی عەرەبی بدوێت یا نا تەنانەت بەخودی ئەو کەسانەشەوە کەلەسەر هیوا و ئومێدی جیاواز پێدادەگرن (دەوڵەتی فەلەستینی، سوریای گەورە، لوبنانی ئازاد لەدەستەلاتی سوریا یا ئیمپراتۆرێتی نوێی ئیسلامی عەرەبی).

ئەم گوتارە کۆمەڵێك ئەفسانەی نوێی خستە سەر فەرهەنگی نەتەوەیی عەرەب کەلەساڵی 1967 ـەوە دروستبوە و گەشەدەکات :

1 ـ قەیرانەکە وەك داهێنانێکی ئەمریکا

ئابوریناسی چەپی میسری "سەمیر ئەمین" پێی وایە بریاری لەناوبردنی هێزی سەربازی عراق " لەمانگی ئایاری / 1990، لەواشنتن و تەلئەبیبەوە بریاری لەسەر درابو" بۆیە "ئێستا ئێمە نیمچە دڵنیاین گرتنی کوێت داوێکی واشنتن بوە" [4]. هەروەها محەمەد حەلاج بریکاری سەرۆکی پێشوی زانکۆی پێرزێت، ئێستاش پایتەختی ئەمریکای کردوە بەبارەگای خۆی، لەو باوەرەدایە "بەپێی بەڵگەنامەکان جڵەوکردنی عراق لە 8 / ئابی / 1988دا دەستی پێکردوە، ئەو رۆژەی شەری عراق ـ ئێران کۆتایی هات" [5]. ئەمین و حەلاج سەرچاوەکانی خۆیان ئاشکرا نەکردوە و تەنها دەبێ ئێمە بروا بەبانگەشەکانیان بکەین، بەڵام ئیدوارد سەعید، مامۆستای زانکۆ لەزانکۆی کۆڵۆمبیا نەکەوتۆتە داوی مێژو دیاریکردنەوە و تەنها دەنوسێت سەدام حوسەین " لەگرتنی کوێتدا نیمچە بانگهێشتێك کرابو"[6].

لەکاتی نەبونی بەڵگەی کۆنکرێتی ئەوا وشەی لەبابەت "نیمچە" و رستەی وەك "بەپێی بەڵگەنامەکان" بۆنی پیلانێکی گەورەی لێهەڵدەسێت، ئەمە لەکاتێکدا ئیدعای پاکیەکی فێڵبازانە دەکات. بەڵام ساتێك بیرکردنەوە بەسە بۆ ئەوەی بروا بهێنین بەوەی سەدام حوسەین مۆڵەتی لەکەس وەرنەگرت کاتێك لە 2 / ئاب کوێتی داگیرکرد، چونکە پێش هەمو شتێك سەدام نەخۆشی شێتی خۆبەزل زانینی (جنون العظمة) هەیە، ئەو نەخۆشییەی بواری

پێنادات مۆڵەت لەکەس وەربگرێ، بەڵام ئەو کەسانە دڵیان ڕێگەیان پێنادات ئەو شتانە ببینن کەعەقلیان ئاگاداریان دەکاتەوە. لێرەوە خودی ئەو رونکردنەوە و بەدواداچونانە بەسە بۆ ئەوەی روونبێتەوە کەئەو خەڵکانە هەست بە بەرپرسیارێتی ناکەن.

یەکێك لەفەرمانبەرە گەورەکانی دەوڵەتی تونس (مستەفا ئەلفیلالی) لەوەش زیاتر شووڵی لێهەڵدەماڵێت و سورە لەسەر ئەوەی "رەنگە بە بەڵگە روونبێتەوە (هەرچەندە دەڵێت هێشتا بەڵگەکان لەبەردەست نیە) کەرەگوریشەی (شەڕی کەنداو) بۆ سەرەتای هەشتاکان دەگەڕێتەوە، چونکە پلانی تەقاندنەوەی لەرێکەوتننامەی خێوەتی داود (کامپ دیڤید) ـ دەوە دەستی پێکردوە و زیادەرەویش ناکەین ئەگەر بڵێین خودی عراق ئامانج بوە" (7). لێرەدا فیلالی داوامان لێدەکات ئەو بیرۆکەیە قبول بکەین کە ئەمریکا لەماوەی شەڕی عراق ـ ئێراندا یارمەتی سەربازی عراقی داوە (بەمەبەستی سەرکەوتنی لەو شەڕەدا) و لەهەمان کاتیشدا پلانی بۆ لەناوبردنی دڕندەیەك دادەرشت کەخۆی دروستی کردبو(8).

ئەو وتانە پاساو نین، بەڵکو قسەلۆکێکی بێبەڵگەیە و لەچەمکی پیلانگێری سیاسییەوە سەرچاوە دەگرێ و رفوکینەی عاتیفی لەدژی رۆژئاوا دنەیدەدا، هەرچەندە ئەو خەڵکانەی بەوشێوەیە بیردەکەنەوە ریژیمی عراقیش رەخنە دەکەن. بەدبەختانە دیاریکردنی بەرواڕ و ئاماژەکردن بەوەی سەرکردەکان بۆ داگیرکردنی وڵاتان "بانگهێشتکرابون" پێویستیان بەنوێنەری راستەقینە و ئیرادەی هوشیار هەیە. توانای پاساوهێناوە بۆ قەناعەت پێهێنان لەواقیعەوە سەرچاوە دەگرێ، نەك لەسەر تیورەی پیلانی گەورە یا نەخشەی ئاڵۆز یا لەسەر چۆنێتی کارکردنی ئیمپریالیزم لەجهاندا. هەروەها ئەم پاساو هێناوەیە لەسەر گریمانەیەك بونیات دەنرێ کەسەرۆکی عراق یا بوکەڵەیە یا گێلەپیاوە یا دەستەڵاتی رەهای وڵاتەیەکگرتوەکان زۆر لەگێلێتی سەرۆك زیاترە. ئەو شتانەش نکۆڵیکردنی تەواوە لەسەر ئەوەی خەڵکانی سەدام توانای دەستپێشخەریان هەبێت. هەر سیاسییەکی کارای عراقی کەلەسایەی ریژیمی بەعس بژێت، ئەگەر بەمشێوەیە لەپلەوپایەی ریژیم کەمبکاتەوە کۆتایی بەژیانی دێت.

مانای ئەخلاقی لەدژایەتی کردنی سیاسەتی ئەمریکا لەکاتی شەڕی کەنداودا بەمشێوە دژایەتیکردنە، بەشێوەیەکی سەیر دژایەتی وتارگەلێکی وەك وتارەکەی کریستۆڤەر هیچنز دەکات "بۆچی لە لمدا چەقیوین". لەم وتارەدا وادەردەکەوێت قسەکانی باڵیۆزی ئەمریکا خاتو

ئەپریل گلاسپی، لەکاتی چاوپێکەوتنە بەناوبانگەکەی لە 25 / تەموز / 1990، سروشێك بوە بۆ سەدام حوسەین بەوەی وڵاتە یەکگرتوەکان لاری نیە عراق سنوری کەنداو بکێشێتەوە.

بونیادی ئەم نوسینە بەشێوەیەکی ئۆرگانی دەریدەخات کە هیچنز هیچ وەهمێکی لەسەر ریژیمی بەعس نەبوە، ئەمەش بەتەواوەتی لەگەڵ نمونەکانی سەرەوە ناتەبایە (لەکاتێکدا هیچنز باس لەمێژوی چەوسانەوەی کوردەکانی عراق و خیانەتی ئەمریکا بەرامبەر کورد دەکات، کەچی ئیدوارد سەعید گومان دەکات لەوەی ریژیمی عراق کیمیابارانی کوردی کردبێت. سەربارى ئەوەی ئیداورد سەعید کاتێك گومانی لەم مەسەلەیە کردوە خودی عراقیەکان شۆرشیان لەدژی ریژیمەکەیان دەکرد و روبەروی مەترسی سەرلەنوێ کیمیاباران دەبونەوە)[9].
لەدوایشدا بەبۆچونی هیچنز دیاریکردنی گشت کێشەی کەنداو بەم پرسیارە واقیعییەوە بەندە : چ شتێك لەچاوپێکەوتنەکەی گلاسپی و سەدام رویدا؟.

لەگەڵ ئەوەشدا هیچنز هەڵەی کردوە کێشێکی گەورەتری بەوتەکانی گلاسپی و سەدام داوە، چونکە لەهەلومەرجی دبلۆماسێدا بەشێك لەو گەمەی ئاماژەپێدان و سەرنجراکێشانەی هیچنز شیدەکاتەوە وادەخوازێت باڵیوزەکان شتێك بڵێن کەلایەنەکەی دی دەیەوێت گوێ بیستی بێت، شتێك بەگوێی سەدامەکاندا بدرێت کەحەزبەبیستنی دەکەن.

وتارەکەی هیچنز پشت بەگریمانەیەك دەبەستێت کە " گلاسپی بەپێی رێنماییەکان قسەدەکات"، واتە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا پێش گرتنی کوێت لەنیازی سەدام ئاگاداربوە، بۆیە ئەگەر ئەمە راست بێت ئەوا خودی یاسای گەمەکردن رێگەیەکی بێکێشەتر لەهێما و ئاماژەکردن بۆ سەدام پێشنیاز دەکات لەوەی گلاسپی پێی بڵێت :"لەو بڕوایەم زۆر باش دەزانیت ئێمە وەك میللەت ئەزمونی تایبەتمان لەگەڵ کۆلۆنیالیستەکاندا هەیە"[10].

دژایەتی کردنی مەبدەئیانەی شەڕی کەنداو پێویستی نیە بە : أ - نکۆڵی بکرێت لەوەی ریژیمی عراق چەکی کیمیایی لەدژی هاوڵاتیانی خۆی بەکارهێناوە، ب - مێژو دابهێنرێت بۆ سەلماندنی ئەوەی ولاتەیەکگرتوەکان نەك تەنها لەمەیداندا شەڕی نەکرد (شەڕی کرد)، بەڵکو عراقیشی رەوانەی کوێت کرد (ئەمەی نەکرد)، ج - داگیرکردنی کوێت بەلۆجیك بکرێت، ئەمە لەکاتێکدا هیچ لۆجیکێکی تیانەبو[11].

بۆچی زۆرێك لەعەرەب بەمجۆرە بەبێبەڵگە قسەدەکەن ؟ ئەمەش شتێکی تیایە زۆر لەرێزگرتنی سەرکردە یا سوکایەتی پێکردنیان گەورەترە، شتێك پێی دەوترێ گۆڕینی بەرپرسیارێتی. روناکبیرانی عەرەب بەرپرسیارێتی لەئەستۆی لایەنێك لادەبەن کە بەشێوەیەکی ئاشکرا بەرپرسیارێتی لەسەرشانە، واتە بەرپرسیارێتی لەئەستۆی دەوڵەتی عراقی

بەعسەوە دەخەنە ئەستۆی وڵاتەیەکگرتوەکان. بەوەش نەیارانی کارای شەڕ، ئەوانەی تەنها بەمەبەستی رکبەرایەتی کردنی هەرشتێك وڵاتەیەکگرتوەکان بریاری لێدەدات دەستیان کردوە بەجوڵە، رەنگە ئەو ئۆپۆزیسیۆنە لەسەر ئاستی عاتیفە هەرس بکرێ، بەڵام سەرەرای ئەوەش پەرچەکردارێکی بێویستی ئەوتۆیە بەبی ئاگاداری خۆیان خزمەتی خراپترین جۆری سەرکوتکردنی پێدەکەن [12]. ئایا ئەوانەی بەرپرسیارێتی دەگۆڕن ئامانجی بابەتیان هەیە یا دەیانویست تاوانبار گەردن ئازاد بکەن؟ گۆڕینی بەرپرسیارێتی بەرژەوەندی چ لایەنێك دەکات ؟ ئەو روناکبیرانە بەشێوەیەکی ئاشکرا و بەمەبەست یا بەبێ مەبەست خزمەتی بەرژەوەندیەکانی دەستدرێژیکار دەکەن.

2 . سەدام وەك قوربانییەك

کاتێك کەسێکی وەك فەواز تەرابولسی بیرۆکەی سەدام "تەنانەت وەك قوربانیەکیش رازی بو رۆڵی تاوانبار وازیبکات" گەڵاڵە دەکات، ئیتر ئاستی گرەوکردن فراوانتر دەبێت. تەرابلوسی مەبەستی چییە ؟ ساڵی 1991 لەوتارێکدا دەنوسێت : "عراق لەدوای شەڕی ئێراندا بەهێزێکی ئەوتۆ هاتەدەرەوە کەدەیتوانی هاوسەنگی هێز لەهەرێمەکە بگۆڕێت، سەبارەت بەو دوو کۆڵەکە خۆجێیەی پەیوەندی بەباڵادەستی ئیمپریالیزمەوە هەبو : ئیسرائیل و میرنشینە نەوتییەکانی کەنداو، بۆیە پێویست بو هێزو توانای سەربازی و ئابوری لەناوببرێت و سەرۆکی عراقیش بەگرتنی کوێت وەڵامی دایەوە" [13]. بەوتەیەکی دی، سەدام رێگەی خۆکوژی سیاسی هەڵبژارد و گەورەترین ئارەزوی ئیمپریالیزمی ئەمریکی هێنایەدی. لێرەوە نکوڵیکردن لەوەی هەر هێزێکی عەرەبی توانای دەست پێشخەری سیاسەتێکی سەربەخۆی هەبێت دەگاتە ئاستی پوچگەرایی.

بەپێی بەڵگەنامەکان، بەبچوکترینیانەوە، وڵاتەیەکگرتوەکان تادواسات سەدام حوسەینی لەناوچەکە بەهاوپەیمانێکی ستراتیجی زانیوە بەرامبەر بەئێران و نیازی پەراوێزکردنی دیکتاتۆری عراقی نەبوە تا هەمومانی بەداگیرکردنی کوێت سەرسام کرد. کەچی سەرەرای ئەوەش تەرابلوسی لەهێندێك نوسەرو روناکبیری دی دادوەرتر بوە، چونکە بەلایەنی کەمەوە بۆ ساتەوەختێك توانای هەڵبژاردنێکی راست و دەستپێشخەرییەکی سەربەخۆی پێبەخشیوە، هەرچەندە ئەو هەڵوێستەی پەرچەکردار بوە و داگیرکردنی کویتیشی بەهەڵە لەقەڵەم داوە. بەڵام لەکن هیشام ئەحمەد، یاریدەدەری پرۆفیسۆر لەزانستە سیاسیەکان لەزانکۆی نۆرس

داکوتا شتێکی لەوبابەتە بەدیناکەین. هیشام ئەحمەد پێی وایە وڵاتە یەکگرتوەکان لەپێش 2 / ئاب بریاری دابو عراق لەهەستی نەتەوایەتی دامالێت و ناسیونالیستە چرۆکردۆکەیشی لەبەین بەرێت، بۆیە لەو بروایەدابو عراق بەگرتنی کوێت یا نەگرتنی هەر لێی دەدرا.

بەپێی بیرۆکەکەی هیشام لەهەمو حاڵەتێکدا رۆژئاوا عراقی وێراندەکرد، چونکە لەگەلێك سیناریۆدا بەهێز بو کە ناودارترینیان بریتی بو لەوەی وڵاتە یەکگرتوەکان گێلەپیاوێکی عەرەبی بەناوی سەدام حوسەینەوە دروستکرد و بەرامبەر بەئێران کردی بەقەڵا (یا بۆ مەبەستی ئامانجە ستراتیجییەکانی دی ئیمپریالیزم)، ئنجا لەدوای ئەوەی دیکتاتۆری خۆجێی بریاری لابردنی درا ـ لۆجیکی پشت ئەم بۆچونە لەمێشکی لایەنگرانی ئەم ئەفسانەیە بەڵێلی و نادیاری دەمێنێتەوە ـ دروستکراوەکەی خۆی کرد بەشەیتان و"بەهەرەشەیەکی گەورەی لەسەر جهان دادەنا"[15]. بێگومان زیادەرەوی لەهێزوتوانای لەرادەبەدەری عراق خزمەتی وڵاتە یەکگرتوەکان و دەوڵەتە هاوپەیمانەکانی دەکرد، بەڵام لەحاڵەتی نەبونی گفتوگۆ دەربارەی گەورەیی هەرەشەی سەدام لەسەر ناوچەکە ـ بەتایبەتی عەرەبی ناعراقی ـ ئیتر ئەم خاڵە بۆ دژەکەی دەگۆڕێت و هەرکەسێك پەیوەندی لەگەڵ ئەمریکا ببەستێت دەبێت بەقوربانی.

لەبواری شیعریشدا شاعیری لوبنانی ئەنسی ئەلحاج دەنوسێت :"بێگومان داگیرکردنی کوێت هەڵەبو، حوکمی عراق بەدڵی ئازادیخواز و دیموکراتخوازەکان نەبو ... بەدڵنیاییەوە، بەدڵنیاییەوە". ئنجا دەربارەی ئەم پرسیارە نابەجێیەی لەسەر دادوەری گلەیی لەخۆی دەکات و دەڵێت : " لەواقیعدا ئەو پرسیارانە تەنها ساوێلکەیی و پوچی پاکیزەییمان لەسەردەمی ئەمریکا دەسەلمێنێ کە سوکایەتی بەحەقیقەت و لاوازەکان دەکات. لەوەش زیاتر رقی لەرەسەنایەتی و خاوەن مێژوی دێرین دەبێتەوە، بۆیە زۆر گێل و گەلحۆین لەحیاتی ئەوەی بەرگری بکەین کەچی پرسیار دەکەین و ئازار دەچێژین". ئەنسی پێی وایە ئەمریکییەکان : "تەنها لەرێگەی هێزێکی ستەمکار و داگیرکارەوە دەجەنگن، بەڵام ئێمەی عەرەب لەخەیاڵدا جەنگ دەکەین و تەنها نەفرەت دەکەین و دەمرین" [16]. هەستکردنی مرۆڤ بەقوربانی بونی خۆی لەعەنزەروتێکی (بلسم) هێورکەرەوە دەچێت.

ئەنسی ئەلحاج بەرپرسی لاپەرەی کولتور لەرۆژنامەی " ئەلنەهار " ی لوبنانی و فرەنسی کولتور، یەکێکە لەو مەسیحییە لوبنانیانەی لەکۆتایی سەدەی نۆزدەهەمدا بەشدارییەکی لەبەرچاوی لەتازەکردنەوەی فیکری عەرەبیدا هەبوە، بەڵام لەدوای شەڕی جهانی دوەمەوە لەگوتاری عەرەبی لایدا. بەپێی قسەکانی خۆی هۆگری بۆدلێر، ئەدگارئالان پۆ، بزوتنەوەی

سوریالیزم، پروتون، نۆڤالیس، ئێلوار، والْت ویتمان، چارلی چاپلن و هێنری میلەر بوە، کەچی هەر لەو وتارەی ناوی ئەو گەورە پیاوانەی تیاریزکردوە کە کاریگەرییان لەسەری هەبوە بەرپرسیارێتی و ئاکامی شەڕی ناوخۆی لوبنان دەخاتە ئەستۆی سیاسەتی میکافیلیانەی ئەمریکا و دەڵێت : "لەبازاری ئاڵوگۆڕ و گرێبەستدا دەمانفرۆشێت "کە" سەرکەوتنێکی گەورەی تۆمار کردوە لەوەی لوبنان بگەیەنێتە کاروانی وڵاتە نابوت و برسی و وێرانبوەکان، هەرچەندە لوبنان سەرباری زۆری گرفتەکانی گوڵی عەرەب و ڕۆژهەڵات بو"[17]. وەك ئەوەی لوبنانیەکان هیچ پەیوەندییەکان نەبێ لەوەی چ بەسەر وڵاتەکەیاندا هاتوە.

ئەم وتانە زیاتر لەنەخۆشییەکی کولتوری ئاگادارمان دەکاتەوە تا ئەو روداوە ترسناکەی ئەلحاج سروشی بۆ دەکات. ماکی هەمان نەخۆشیش لەبەسەرهاتی مەروان ئەرەندەس بەدیار دەکەوێت کەخوێندکارێکی جیدی زانکۆی ئوردون و سەربەهیچ ڕێکخراوێکی فەلەستینی نەبو. بەڵام لەوکاتەی شەڕی کەنداو لەوپەری دژواریدا بو، مەروان بەپێی پلانێی ورد لەروباری ئوردون و بەمەبەستی کوشتنی زۆرترینن ئیسرائیلی کارێکی خۆکوژی ئەنجامدا و خۆی و هەردوو برادەرەکەی کوژران بەبێ ئەوەی کەس بکوژن. خوێندکارێك لەساڵیادیدا لەهۆڵێکی قەرەباڵغ وتی: "بەلایەنی کەمەوە شتێکی کرد" [18].

بەدبەختانە ئەو زەمانەی ئەلحاج بۆی گەڕاوەتەوە شوێن پێیەکی پتەوی لەکولتوردا هەیە. هەستکردنی مرۆڤ بەقوربانی بونی خۆی لەفۆرمێکی هونەری عەرەبی نوێ دەچێت بەبێ ئەوەی کەس بزانێت ترسناکترین داهێنانە بۆ لەناوبردنی هاوکاری لەگەڵ ئەوانی دی (ئەگەر زیاتر گەشەی پێبدرێت تەنانەت ئەگەری دامەزراندنی حکومەتی شەرعی لەناودەبات و لەهەمو کارێکی سیاسیش گومان جێگەی بڕواو متمانە دەگرێتەوە).

داگیرکردن و چەوسانەوەی فەلەستینیەکان لەساڵی 1948 ـ وە هۆکارێکی سەرەکی بەگشتیکردنی ئەم زمانە بو بەسەر کولتوردا. ئەم چەوسانەوەیە لەسیاسەتی عەرەبیدا لەکوورەی یەهودییەکان (هۆلۆکۆست) دەچێت لەسیاسەتی ئیسرائیلدا : دوو وێنەی پێچەوانەی یەکترن کەتیایە ستەمکاروچەوساوە لەگێژاوی گومانێکی گەورەدا کێبەرکێ دەکەن.

تراجیدیای مێژوی یەهودییەکانی ئیسرائیل و فەلەستینیە عەرەبەکان بوە بەجاڕنامەی وەفایەکی حاشاهەڵنەگر و ڕەگەزێکی گەوهەری ناسنامەیان پێکدەهێنێ. هەروەها هەمان ئەو هێزەی هەمو تایەفەکانی لوبنانی لەکاتی شەڕی ناوخۆدا دەبزواند ئەمرۆ لەنێو کورد و شیعەکانی عێراقدا چالاکتر بوە، بەڵام دەبێ ناسنامە یادەوەری تێپەڕێنێ تا لەزۆلکاوی ڕابردو

نوقوم نەبێت و نەبێتە دیدێکی ناتەندروست لەجهانبینیدا کەجێگەی ئێشوئازارەکانی ئەوانی دی تیانەبێتەوە. ئەگەر عراق لەدوای نەمانی سەدام حوسەین وەك کیانێکی سیاسی لەبەریەکهەڵوەشێتەوە، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ بەهای سیاسەتی نوێی عەرەبی کە لەنەمانی هاوسۆزی لەگەڵ ئەوانی دی بەرجەستە دەبێت.

3 . سەدام وەك بیسمارك

رای گشتی ئوردون، فەلەستین و مەغریب لەکاتی قەیرانی کەنداودا پێیان وابو سەدام حوسەین وەك سەلاحەدین رزگارکارە [19]. کاتێك جەمال عەبدوئەلناسر رۆڵی رزگارکاری دەبینی، جاك بێرك دەیوت :"زانستی شوێنەوارناسی پاڵپشتی لەرزگارکردن دەکات" [20]. بەڵام جۆرج تەرابیشی وەرگێری بەرهەمەکانی فرۆید و ترۆتسکی ودانەری نزیکەی بیست کتێبی گرنگ، لێزانانە رونیدەکاتەوە چۆن ستەمکاری عراق بوە بەبیسمارکی عەرەب. جانوس دوو رووی هەیە : یەکێکیان وەك قوربانی لەجهان دەروانێت و رووی دوەمیان کەسێکی بەهێزو توانا و "مشتێکی ئاسنینی" هەیە (جانوس ـ یەکەم شای ئەفسانەیی دورگەی لاسیومی ئیتالیایە، خودای ساتورانس لەسەر میوانداری خەڵاتی کردوە و بەدوو روو زانستی غەیبی پێبەخشیوە. لەرۆما هەمیشە لەکاتی شەڕدا پەیکەرەکەی ئاواڵە بو، بەڵام لەکاتی ئاشتیدا دادەخرا ـ و ـ).

تەرابیشی لەدوای ئەوەی مێژویی یەکگرتنی ئەڵمانیا (لەسەر دەستی بیسمارك) وەبیر خوێنەرانی دەهێنێتەوە، بەردەوام دەبێت و دەڵێت :"روداوەکانی کەنداو (2/ئاب) هەڵبژاردنی نێوان یەکگرتنی ئۆتۆکراتی ودابەشبونی دیموکراسی نەبو، بەڵکو راستترە بڵێن هەڵبژاردنێك بو لەنێوان یەکگرتن و دابەشبون کە هەردوکیان مۆرکی ئۆتۆکراسیان هەڵگرتوە. بێگومان یەکگرتنی دیموکراسی هەزاران کەرەت لەیەکگرتنی ئۆتۆکراسی باشترە، بەڵام ئایا یەکگرتنی ئۆتۆکراسی بەلایەنی کەمەوە بۆ تەنها جارێکیش لەدابەشبونی ئۆتۆکراسی باشترنیە؟ کەواتە ئەوەی لەکەنداو رویدا، هەرچ شتێکی زاتی لەپشت بکەری وڵاتەکەیەوە بێت (عراق) ئەوا کارێکی نەتەوەییە"[21].

لێرەدا چەمکی عروبە پەیوەستە بەئارەزوی مرۆڤ "سەرکەوتوبێت بەسەر" یا " بەرزتر بێت لە " یا " گەورەتر بێت لە" مرۆڤێکی دی، بەڵام سەبارەت بەفەیلەسوفی مەغریبی محەمەد عابد ئەلجابری یا مێژونوسی تونسی هیشام جەعیت کەهەردوکیان رەخنەکردنی بەعس رەتدەکەنەوە، ئیتر مەسەلەی عروبە بەتەواوەتیو بەئاشکرا دەبێت بەکارێکی نائەخلاقی[22]. هەروەها هەمان شتیش لەسەر فیکری رۆماننوسی لوبنانی "ئەلیاس خوری" پیادە دەبێت کە زیاتر لەرێگەی کتێبی" الجبل الصغیر" ـەوە ناسراوە. ئەلیاس بەبیرۆکەیەکی سەرنجراکێش پاساو بۆ کردەوەکانی سەدام دەهێنێتەوە، بەوەی کوێت بەرلەوەی لەلایەن سەدامەوە داگیربکرێت وەك فەلەستین داگیرکرابو، چونکە دەستەڵاتدارانی سەروەت و سامانی

www.dengekan.com

کوێتیان لەدەرەوەی وڵاتە عەرەبیەکان خستبوەگەڕ و سیاسەتی وڵاتە گەورەکانیان جێبەجێ دەکرد[23]. هەروەها خوری پێی وابو هێزی عەرەب ئەو کوێتەی گێرایەوە بۆ باوەشی عەرەب کە ئال ئەلسەباح داگیریکردبو.

لەکاتی شەڕی کەنداودا زۆرێك لەروناکبیرانی عەرەب بایەخی سەرەکیان بەم هێزە خاوە دەداو هەربەو پێیەش حوکمیان لەسەر شتەکانی دەوروبەریان دەدا. ئەمەش ناوەرۆکی هێماگەری لێکچواندنی سەدام حوسەین بو بەسەلاحەدین یا بەبیسمارکەوە. پرەنسیپی پشت ئەم بیرۆکەیە بریتیەلە : سەروەری بەش (ئەو بەشە کوێت بێت یا گروپێکی ئەتنی وەك کورد یا هەر هاوڵاتییەکی عراقی دی) ملکەچی سەروەری گشت دەبێت (ئەو گشتەش عراقی سەدام حوسەین بێت یا یەکگرتنەوەی وەهمی عەرەب بێت کە لەدوارۆژدا دێتەدی). رێگە بەبەش نادرێت (کوێت یا هەر تاکێکی عراق بێت) داوای مافی خۆی بکات (نەلکێنرێت یا رێگەی پێبدرێت بەفیکری تایبەتی خۆی بیربکاتەوە). بەمشێوەیە سیاسەت وەك رێسایەکی باوی ناوخۆی عراق ناتوانێت سنوری عراقی دروستکراو ببەزێنێت و بەرەو وڵاتە عەرەبیەکان شۆربێتەوە (لەکوێتەوە دەست پێبکات)، بۆیە بەپێی ئەو گشتگیرییەی ناوعراق روناکبیران هەمو پێوەرێکیان لەدەستدا هەڵوەستەیەك لەئاست کوشتنی ئەو عراقیانە بکەن کە لەدوای شکستی راپەڕینەکەیان بەدەستی سەدام دەکوژران.

نوسەری میسری فواد زەکەریا لەچاوپێکەوتنێکدا دەربارەی دەرس و پەندەکانی شەڕی کەنداو دەڵێت ؛ هیچ روناکبیرێکی عەرەبی نیشتەجێی رۆژئاوای نەدیوە " لەگەڵ سەدام حوسەین هاوسۆز نەبێت" و باس لەگفتوگۆیەکی نێوان خۆی و یەکێك لەو روناکبیرانە دەکات کەپێش شەڕی کەنداو ئەنجام دراوە : "بەردەوام ستایشی سەدام و کردەوەکانی دەکرد بەرامبەر بەرۆژئاوا"، لەدوای نیوکاتژمێر زیاتر لێم پرسی : تۆ دەڵێیت سەدام بەرامبەر بەرۆژئاوا کەسێکی خۆراگربوە و دەرسی داداون و نمونەی دەوڵەتێکی جهانی سێیەمە... بەڵام بەرگری لەچ مەسەلەیەك دەکات ؟ نەیتوانی وەڵامم بداتەوە، بۆیە بۆم رونبووە گرفتەکە لەوەڵامدانەوەی پرسیارەکە نیە، بەڵکو گرفتەکە لەوێدایە کەپێشوەخت بیری لەپرسیارێکی لەوجۆرە نەکردۆتەوە، ئەمەش کارەساتێکی گەورەیە. ئیعجابی ئەو روناکبیرە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی سەدام حوسەین دەجەنگێت، ئەمەش بۆ نمونە لەئیعجابی ئەو هەرزەکارانە دەچێت کاتێك دەبیستن دزێکی گەورە بەخۆی و چەکەکەی دەستییەوە بەرامبەر بە 200 پۆلیس خۆی راگرتوە. ئەوەش هەمان جۆری ئیعجابە بەبێ ئەوەی مرۆڤ هەڵوەستەیەك لەسەر ئەو راستیە بکات کە ئەو کەسەی خۆڕاگربوە جگە لەدزێك هیچی دی نیە[24].

تەرابیشی و جابری و جەعیت لەوجۆرە روناکبیرانە نین کە زەکەریا قسەیان لەسەر دەکات لەبەرئەوەی رکبەرایەتی کردنی رۆژئاوا هێزی بایەخ پێدان و دڵەراوکیان دروست ناکات. ئەگەر رۆژئاوا رەزامەندی لەسەرداگیرکردنی کوێت بکردایە رەنگە بەهەمان رادەی رکبەرایەتی کردنی رۆژئاوا پشتگیرییان لێی بکردایە و بەپێچەوانەی ئەو عەرەبانەی گومانی جیدییان لەسەر کردەوەکانی سەدام هەیە، بەڵام نەیاندەتوانی دارستان لەدرەخت جیابکەنەوە، چونکە ئەمریکا مەبەست بو. ئەو روناکبیرانە لەبێباکییانەوە بەرامبەر بەمافەکانی مرۆڤ وەك پێوەرێکی سیاسی لەکاروباری عەرەبیدا لە 2 / ئاب پشتگیریان لەکردەوەکانی سەدام حوسەین دەکرد. ئەو روناکبیرانە (کەسیان ئینتمایان بۆ حزبی بەعس نیە) ئایدۆلۆجیستێکی ئەوتۆن کە پشتگیری لەهەمو شتێك دەکەن بەو مەرجەی پاڵپشتی لەپرۆژەی یەکگرتنەوەی عەرەب بکات، تەنانەت ئامادەگیان تیایە پشتگیری لەبیسمارکە کۆپی کراوە تایبەتییەکەی خۆشیان بکەن کەلە "خوێن و ئاسن" پێکهاتوە و چەکی کیمیایی‌و ئەتۆمیشی هەیە، هەرچەندە ئاسنەکەی بۆ بەفیرۆدانی خوێنی عەرەب بەکاردەهێنێ.

4 . هێزی عەرەبی و سوپای سەدام

لێکچواندنی سەدام بەبیسمارك ـ وێنەیەکی کۆپیکراوی "موسەقەفانەی" سەلاحەدینی ئازیزە لەدڵی سەدام ـ لەسەر بنەمایەکی زۆر ترسناکتر بونیات دەنرێ تا بەتەنها پرەنسیپی مافەکانی مرۆڤ لەسیاسەتدا رەتبکرێتەوە. لێرەدا مەبەستم ئەوەیە هێزی سەربازی سەدام حوسەین بەشێوەیەك لەشێوەکان بەسەرچاوەی هێزی هەمو عەرەب دابنرێت، ئەمەش دیدوبۆچونی زۆربەی هەرەزۆری روناکبیرانی عەرەب بو، ئیتر چ ئەوانەی لەناوەوەی وڵاتە عەرەبییەکان یا دەرەوەی بون لەپێش و لەکاتی و لەدوای شەڕی کەنداودا.

لەو نمونە زۆرانەی دەشێت بۆ رونکردنەوەی ئەم خاڵە باسی لێوەبکرێ ئەو نمونەیە هەڵدەبژێرم کەلەهەمو نمونەکانی دی ناشیرینترە، ئەویش لەبەر بەرزی ئاستی هێندێك لەو روناکبیرانەی پەیوەندییان پێوەی هەیە. لەماوەی 27 ـ 29 /ئایار/ 1991، لەکاتی بەستنی دوەم کۆنگرەی قەومی عەرەبی لەعەمان بەحەوت هەزار وشە "بەیانێکی بۆ نەتەوە" تیادەرکرا، کەپڕ بو لەوشەی ئاسایی بێناوەرۆکی سیاسەتی عەرەبی : وەك پیلانی زایونیزمی جهانی، عەرەب هەڵگری پەیامی ئیسلامەتیە لەسەرتاسەری جهاندا، سەرباری دوپاتکردنەوە و راگەیاندنی نوێ، هەروەها لەبەیانەکەدا هاتوە" ئەم کۆنگرەیە نەك هەر گەشبینە، بەڵکو

دڵنیاشە لەوەی هەڵگری مێژویی دورودرێژمانە"... لەسایەی هەمو کوژراوە عراقی و بیرە نەوتە گڕگرتوەکانی کوێت دا جاڕدانی ئەم سەرکەوتنە مایەی گاڵتەجارییە[25].

ئەگەر واز لەم خاڵە بهێنین و جەخت بکەین لەسەر " لەناوبردنی هێزی سەربازی عراق و سەپاندنی کۆت و بەندی ناهاوسەنگ لەسەر گەشەکردنی هێزی سەربازی عەرەبی " لەلایەن رۆژئاواوە (لەگەڵ پشتگوێ خستنی ئەو شتانەی ئاماژە بە "پیلانی پێشوەختی " ئەمریکا دەکات) [26]. لەجاڕنامەکە تەنها سەرنج بدەن چۆن "تێکچونی هاوسەنگی سەربازی لەناوچەی عەرەبی "دەبێتە مایەی" باڵادەستی سەربازی ئیسرائیل بەسەر هێزی سەربازی عەرەبی دا ". ئایا ناکارایی سوپای عراق لەکاتی شەڕی کەنداودا سەرەرای گەورەیی قەوارەکەی (لە 7 ـ 10٪ کۆی دانیشتوانی عراق پێکدەهێنێ) دەریناخات بەهۆی سوپاوە خەوشێك لەناو عراقدا دروستبوە زۆر گەورەترە لەو خەوشەی لەوێرانکردنی خودی سوپا دەکەوێتەوە؟ بەیاننامەکە لەشومترین برگەیدا ئاماژە بەپێشکەوتنی پیشەسازی دەکات" وەك پێویستییەك بۆ روبەروبونەوەی مەترسیەکانی پاشەرۆژ، ئیتر لێرەوە بەشێوەیەکی تایبەت باس لەپێویستی سود وەرگرتن لەچەکە نائاساییەکانی عراق دەکات کە بەپێی بریاری نەتەوە یەکگرتوەکان دەبێ لەناوببەرێت، بەوەی زۆر بەخێرایی بۆ وڵاتە عەرەبیەکانی دی بگوێزرێتەوە، هەروەها بەمەبەستی تازەکردنەوەی هێزی وڵاتە عەرەبیەکان سود لەدەستکەوتەکانی پیشەسازی سەربازی عراق وەربگیرێت کەلەپێش شەڕی کەنداودا بەدەستی هێناوە"[27].

وادیارە ئەو بەرێزانە دەیانەوێت مامەڵە لەگەڵ بۆمبی ئەتۆمی و ئەو لێکۆڵینەوانە بکەن کە پەیوەندییان بەشەڕی بایۆلۆجی و چەکی کیمیاییەوە هەیە. ئەو بیرۆکەیەی لەپشت ئەم قسانەیە ئەوەیە : سوپای یەك ملیونی سەدام حوسەین ـ سەرباری رۆکێتی سکۆد و توانای بەرهەمهێنانی بۆمبی ئەتۆمی و چەکی کۆکوژی ـ بەشێوەیەك لەشێوەکان هێزێکی راستەقینەی عەرەب پێکدەهێنێ لەدژی "دوژمنی زایۆنیزم". ئەو عەرەبانەی بەم هێزە چەکداربون چاوەروان بون دەربارەی مەسەلەی فەلەستین تەنازول بەئیسرائیل بکرێ.

بەرپرسیارێتی ئەم سوپایە پشتگوێ دەخرێت کە سالی 1958 ژیانی سیاسی پارلەمانی لەعراق لەناوبرد و چاوپۆشی لەسوپاکەی سەدام حوسەین دەکرێ کەلە دەساڵی رابردودا نەوەیەکی لەعراقیەکان بەتەواوەتی لەشەڕێکی کاولکارانەدا بەرەومردن پەلکێش کردوە، هەروەها خۆهەڵەکردنە لەئاست سوپایەك کەهیچ کاتێك جگەلە دژایەتی کردنی عراقیەکان و بەتایبەتی کورد کارێکی دی نەکردوە.

ئەو بیرۆکە ساختەیەی لەسەر هێز هەیە بیرۆکەیەکە پێمان دەڵێت بەشێوەیەك لەشێوەکان دەتوانین هێز بەچەك بونیات بنێین، بیرۆکەیەك ماوەیەکی دورودرێژە بەلایەنی کەمەوە لەساڵی 1967 ـ ەوە بوەبە تەوەری سیاسەتی عەرەبی و تاقیدەکرێتەوە و خاڵەلاوازەکانیشی بەدیارکەوتوە، لەگەڵ دەستبەرداربون لەو ئەرکەقورسەی کە ئەم هێزە لەوزەی بەرهەمهێنی داهێنەرانەی خودی کۆمەڵگەوە بەدەست دەهێنرێ. ساڵی 1991 ـ یش ئەم بیرۆکەیە بەرجەستەیەکی نمونەیی لەمیکانیزمی سەربازی سەدام حوسەین پەیدا کرد، بەڵام سەدام حوسەین، جەمال عەبدئەلناسر نەبو کە بەلایەنی کەمەوە جەماوەرێکی راستەقینەی هەبو، رەتیدەکردەوە واز لەبیرۆکەی هێزی خێڵ ـ ناسیونالیزم بهێنێ کەجگەلە کلۆڵی و توندوتیژی هیچی دی بۆ رۆژهەڵاتی ناوەراست نەهێناوە.

رێکخەری سەرەکی کۆنگرەی ئایاری / 1991، خەیرەدین حەسیب بو، کەهەر خۆیشی دینەمۆی کۆنگرەی پێشو بو لەسەر " قەیرانی دیموکراسی لەنیشتمانی عەرەبی" و لەساڵی 1984 یشدا موداخەلە و لێکۆڵینەوەکانی بەهەمان ناونیشان لەکتێبێکی قەوارە (900) لاپەرەییدا بڵاوکردەوە. بەمەبەستی لێکۆڵینەوە و گفتوگۆکردن لەسەر مەسەلەی بەربەستە کردەییەکانی بەردەم هێنانەدی دیموکراسی لەنیشتمانی عەرەبی لەماوەی (5) رۆژدا چاوپێکەوتنی لەگەڵ زیاتر لە (100) بیریار و ئەکادیمی سیاسی لیبراڵی عەرەبی کرد (سەرباری لێکۆڵینەوەی تایبەت لەسەر چەند وڵاتێکی عەرەبی).

لەدوای ئەوەی وڵاتە عەرەبیەکان رازی نەبون میوانداری لەئەندامانی کۆنگرە بکەن، کۆنگرەکە لەقوبرس بەسترا، بۆیە دەبوایە ئەم رەفتارەی وڵاتە عەرەبیەکان زیاد لەپێویست لەکۆنگرە بوروژێنرایە. لەراستیدا کۆبونەوەکان تەنها موداخەلەیەك یا دوو موداخەلەی رەخنەیی لەدژی رێوشوێنی وڵاتە عەرەبیە هاوچەرخەکان تیابو. ئەو موداخەلانەش بەگشتی بەزمانێکی تیوری زۆر تەمومژاوی بو، زمانێك بەخراپی باسی لەهیچ دیکتاتۆرێك نەدەکرد. بەشداربوان کەسیان قسەیان لەسەر پێشێلکاری وڵاتەکەی خۆیان نەکرد، بەڵکو زۆربەیان هەوڵیاندەدا بیسەلمێنن دیموکراسیەکی نوێ یا شتێکی لەو بابەتە لەکەلەپوری عەرەبی ـ ئیسلامیدا بونی هەیە. ئامادەبوان لەسەر یەکگرتنەوەی عەرەب تەبابون، هەرچەندە هێندێك لەبەشداربوان رای جیاوازیان هەبو لەسەر ئەو شێوازە دیماگۆگیانەی لەرابردو ئەو مەسەلەیەی پێ گەڵالەکراوە، بەڵام کەس خۆی لەقەرەی ئەو دیدوبۆچونە ئەخلاقیە جیاوازە نەدا کەپێویست بو هاوڵاتیانی عەرەبی پێگۆش بکرێ وەك سەروەری تاکەکەس یا سەروەری

دەوڵەت، تایبەتمەندی کەسێتی، لێبوردن، مافی چارەی خۆنوسین، یا بارودۆخی کەمە نەتەوایەتییە ناعەرەبەکان. ئەو شتانەش بەتەبەنی کردنی چەمکی ئازادییەك دێت کەبەتەواوەتی جیاواز بێت لەو چەمکەی بەدرێژایی سەردەمی نوێ لەگوتاری عەرەبیدا باڵادەست بوە.

پێشەکی کۆنوسی کۆنگرەکە سوربو لەسەر ئەوەی دواکەوتویی ریژیمە عەرەبییەکان لەروبەروبونەوەی شەڕئەنگیزی ئیسرائیل سەرەکیترین هۆی بابەتیە بۆ ئەوەی مەسەلەی دیموکراسی زیاتر سەرنج رابکێشێت. بەڵام دروشمی خۆسازدان "هەمو شتێك لەپێناوی شەڕ" لەدژی ئیسرائیل کەزۆرجارانیش لەرابردو بەکارهێنراوە بۆ ناوبردنی ئازادی تاکەکەس یا ئازادی جیاوازی و جموجۆڵی تاکەکەس بوە. ئەم فۆرمە کۆن و بێگیانە لەسەر مەسەلەی عەرەب ـ ئیسرائیل هەمیشە تافیکردنەوەیەك بوە رادەی گرنگیدانی راستەقینە بەدیموکراسیەت ئاشکرا دەکات، بۆیە تا "قەیرانی دیموکراسی" لەوڵاتانی عەرەبی بە" دژایەتی کردنی ئیسرائیل" ببەسترێتەوە، یەکسەر تێدەگەین هیچ شتێك لەسیاسەتی عەرەبی بەرەو باشتر ناگۆڕێت. دەرئەنجامی حەتمی ئەم سیاسەتەش ئالودەبونە بەچەکی کۆکوژی و سەرکردەی وەك سەدام حوسەینەوە.

لەدوای شەڕی کەنداو لەتارێکی ئەزمونی عراقەوە دیدێکی جیاواز لەسەر هێز و دیموکراسیەت سەریهەڵدا. بەڵگەنامەی (91) هەڵمەتی ئیمزا کۆکردنەوە بو، تاکو ئێستا بەسەدان نوسەرو هونەرمەند و ژن و پیاوی عراقی لەهەمو ئاست و پسپۆرییەك ئیمزایان کردوە. بەڵگەنامەکە پشتگیری لەهەڵوەشانەوەی خزمەتی بەزۆری سەربازی دەکات و داوادەکات بودجەی سەربازی تا لە 2٪ داهاتی نەتەوەیی عراق کەمبکرێتەوە، سەرباری ئەوەش دەربارەی جەنگ دەڵێت :

" هێزی راستەقینە هەمیشە لەناوخۆوە سەرهەڵدەدا، ئەو هێزە بەرهەمهێنەی لەتوانا داهێنەرە کولتورییەکانی میللەت خۆی دەنوێنێ. هێز لەکۆمەڵگەی مەدەنییە نەك لەسوپا و دەوڵەت. هەمیشە سوپا هەڕەشە لەدیموکراسیەت دەکات و کۆمەڵگەی مەدەنی لاواز دەکات و لەسەر حیسابی کۆمەڵگەی مەدەنی قەوارەی گەورەتردەبێت ... ئەمەش لەعراق رویدا".

هەروەها " بەڵگەنامەی 91 " داوادەکات لەهەر دەستورێکی نوێی عراقدا پێویستە لەمادەی یەکەمیدا دانبنرێت بە :

"بەرخوازی (طموح) راستەقینەی میللەتی عراق لەهێنانەدی ئاشتی نێودەوڵەتیدا پشت بەدادوەری ونەزم ببەستێت بۆ هەتاهەتایە دەستبەرداری شەڕدەبێت وەك مافی سەروەری

نەتەوە، هەروەها واز لەهەڕەشە یا بەکارهێنانی هێز دەهێنێت وەك ئامرازێك بۆ چارەسەرکردنی کێشە نێو دەوڵەتیەکان و ماف بەدەوڵەتی عراق نادات شەڕ هەڵایسێنێ"[29].

5 . وەهمی " گرێدان "

له 12 / ئاب / 1990 عراق پلانێکی بەناو ئاشتی پێشنیاز کرد کەلەسەر بیرۆکەی " گرێدان" یا کشانەوەی هاوکاتی عراق لەکوێت و ئیسرائیل لەناوچە داگیرکراوەکان و سوریا لەلوبنان بونیات نرابو. ئەم پلانە بەرووکەش زۆرینەی روناکبیرانی عەرەب بەشێوازێکی ژیرانەیان دەزانی بۆ دامرکاندنەوەی ئاگری قەیرانی کەنداو، تەنانەت باشترین بیریاری رەخنەگری عەرەب پێی وابو بەشێوەیەك لەشێوەکان (بۆ نمونە بیرۆکەی کشانەوەی ئیسرائیل لەکەناری رۆژئاوا و کشانەوەی عراق لەکوێت) چارەسەرێکی داهێنەرانەی کێشە تێکچڕاوەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست بو. ئیبراهیم ئەبو لەغد، مامۆستای زانستە سیاسیەکان لەزانکۆی نۆرسوسترن له ولایەتی ئیلینۆی ئەمریکا و ئەندامی ئەنجومەنی نیشتمانی فەلەستین، پاساوێکی نمونەیی بۆ ئەم پلانە دەهێنێتەوە. فەلەستینییەك ئەو پاساوە دەهێنێتەوە کەئەزمونێکی دورودرێژی لەبواری خیانەتی عەرەبی بەرامبەر بەخەونی فەڵەستینیەکان هەیە، بۆیە مایەی دڵەراوکێیەکی زۆرە کەسێکی وەك ئەبو لەغد بنوسێت عراق بەپێی پرەنسیپ و رێسای پەیوەندییە نێودەوڵەتی و یاسا نێودەوڵەتیەکان پلانی گرێدانی گەڵاڵەکردوە، ئەمە لەکاتێکدا ئیدارەی بوش گاڵتەی بەدەربەست بونی عراق دەهات بەرامبەر فەلەستینیەکان. ئەبو لەغد پێش کەسانێکی رەشبینی گاڵتەجاری وەك من دەکەوت لەوەی خۆپەرستی لەو"پلانی ئاشتی" یە هەبێت، بەڵکو پێچەوانەکەی بەراست دەزانی. بەبۆچونی ئەبولەغد حەقیقەت پەیوەستە بەپاڵپشتی مێژویی عراق بەرامبەر بەفەڵەستینیەکان، ئەوەش پێچەوانەی "نیازی راستەقینەی ئەمریکیەکانە" ئەم نیازە چییە؟ " ئیفلیجکردن و لاوازکردنی هەر هێزێکی عەرەب ئەگەری ئەوەی لێبکرێت بۆ بەرژەوەندی عەرەب بەکاربهێنرێ" [30].

محەمەد حەلاج، بەریوەبەری نێوەندی پەروەردە و لێکۆڵینەوەی فەڵەستینی لەپایتەختی ئەمریکا، لەوەش زیاتر رۆیشتوە. رژێمی سەدام نەك هەر مایەی خۆشگوزەرانی عەرەب، و خاوەن هەڵوێستێکی حاشاهەڵنەگر بو بەرامبەر بەفەلەستین، بەڵکو هەڵسانەوەی عراق وەك هێزێکی سەربازی "پێداویستیەکی عەرەبی بو لەداهێنانی بەربەستێکی عەرەبی بەرامبەر

بەئیسرائیل ...عراق تاکە وڵاتی عەرەبیە لەشەڕی 1948 ـ ی نێوان عەرەب وئیسرائیل تا هەنوکە ڕێکەوتنێکی هەمیشەیی لەگەڵ ئیسرائیل مۆرنەکردوە، بۆیە لەدیدی فەڵەستینیەکانەوە عراق بەگرێدانی قەیرانی کەنداو بەمەسەلەی فەلەستینەوە تەنها سەرپۆشێك نەبو بۆ بەرزخوازە (طموح) ناوچەییەکانی" [31].

لەوکاتەی قەیرانی کەنداو لەوپەڕیدابو لەکۆبونەوە گشتی و وتاری ڕۆژنامەکاندا ئەم وشانە دوبارە دەکرانەوە. بەوتنەوەی لەسەریەکی ئەو وەهمانە توڕە دەبوم. بەردەوام پرسیارم دەکرد بۆ خاتری خودا چ خەوشێك هەیە ؟ ئایا خوێنەران و سەرنوسەری ڕۆژنامە ناودارەکان ئاگایان لەمێژوی خۆیان نیە ؟ کام ڕیژیمی عەرەبی بچوکترین جموجوڵی لەپێناوی مەسەلەی فەلەستیندا کردوە یا ڕاشکاوانەتر ئەم ڕیژیمە دڕندانە کامیان لەسەر ئاستی ئەخلاقی شایانی ئەوەنین گلەییان لێبکرێ ؟

بەخۆمم دەوت چ ڕودەدا ئەگەر خودی فەڵەستینیەکان بیرۆکەی گرێدان ڕەتبکەنەوە کەعراق پێشنیازیکردوە ؟ ئەو کاتە چەمکێکی تایبەت بۆ گرێدان دادەهێنن، چەمکێك گەورەترین خسڵەتی پابەندنەبونە بەخواستە فراوانخوازییەکانی دەوڵەتێکی تاوانبارەوە. ئەگەر روناکبیرە فەلەستینیەکان خواستە کردەییەکانی عراقیان بەتەواوەتی ڕەتکردایەتەوە، ئەوا بەرەنگارییەکیان بۆ جهان دەخوڵقاند کە داگیرکردنی ناوچەعەرەبیەکان لەلایەن ئیسرائیلەوە ڕەتبکاتەوە، ئەوەش بەپێشکەشکردنی نمونە نەك بەئامۆژگاری ئەخلاقی بێناوەرۆك. ئەو کاتە پایەی فەلەستینیەکان لەگفتوگۆکانی ئاشتی لەرۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا زۆر لەئێستای باشتر دەبو. بەڵام روناکبیرانی فەلەستینی لەجیاتی ئەو هەڵوێستە یەك لەدوای یەك بەجهانیان ڕادەگەیاند تاکو دونیا کار بەدووفاقی بکات، ئەوانیش هەمان شێواز دەگرنەبەر و ئەوەشیان زۆر لێزانانە دەکرد. ئنجا گەوهەری بنەرەتی ئەخلاقی لەرەوایەتی کێشەکەیان و تاکە هێزی ڕاستەقینە کەلەبەرژەوەندییان بێت لەسەر سینییەك پێشکەش بەسەدام کرا.

بەڵام سەدام لەپێش پرۆسەی گرێدان جەماوەرێکی زۆری لەنێو فەلەستینیەکاندا هەبو، ئەوەش لەگوتارە بەناوبانگەکەی 2/نیسان/1990 ـ ەوە دەستی پێکرد کەتیایە قسەی لەسەر "سوتاندنی نیوەی ئیسرائیل دەکرد"، سەدام لەو قسانەی مەبەستی ڕۆکێتی دوورهاوێژ بو (دوو هەزارمیل) کەساڵی 1989 پەرەپێدرابو، ناوی تەموز یا سەنگگڵی پۆلەمەلی لێنابو. ڕۆژنامەکانی ئەو دەمەی عراق بەردەوام ئاماژەیان بەوە دەکرد کەعراق بەچەکی کیمیایی وەڵام دەداتەوە ئەگەر ئیسرائیل هێرشێکی تەقلیدی بکاتە سەر عێراق (وەك پەلامارەکەی ئیسرائیل لەساڵی 1981 بۆ سەر دامەزراوە ئەتۆمییەکەی عراق).

لەراستیدا پەرۆشییەکی زۆر جهانی عەرەبی گرتبووە (بەسعودی و کوێتیشەوە)و بەراپەڕینێکی سەربازی عەرەبی ئەوتۆ دادەنرا کە سەرەنیزەکەی سەرۆکی عراق بێت.

بەهاتنی مانگی تشرینی یەکەم/1990 هەستێکی روانگەیی (رۆیوی) قودسی رۆژهەڵاتی گرتەوە، بەپێی قسەکانی بەریوەبەری فوتابخانەیەکی فەلەستینی" وەك ئەوەی بەبیَ خواست و ئیرادەی ئێمە کاری زۆر مەزن لەچواردەورمان روبدات" [32]. دوو کۆپتەری ئەمریکا لەسەر بیانبانی عەرەبستان بزربون و "یەکسەر هەمو دراوسێکان ئەو روداوەیان بەئاماژەیەکی ئاسمانی وەسف کرد". ئەو فەڵەستیانەی لەسعودی دەگەڕانەوە دەیانوت بەچاوی خۆیان پۆلەباڵندەیان دیوە سەرلەنویَ لەسەر مزگەوتی مەکەی پیرۆز پۆلیان بەستبو، ئەو باڵندانەی "بەسەنگ بارانکردنی"[33] خێڵەکانی حەبەشە مەکەیان لەکاولکاری رزگارکرد. سەدام حوسەین ئەو خەیاڵ و وێنانە لەزەینیدا ئامادەگیان هەبو کاتێك رۆکێتە تازەکەی ناولێنا "سەنگگلی باڵندە ـ حجارة ابابيل ". فەڵەستینیە ساکارەکان پێیان وابو شتێکی گەورە رودەدا و جۆرج بوش ـ یش بەسزای خۆی دەگات لەبەر ئەوەی وێرایەتی بەرنگاری سەلاحەدینی نوێی عەرەب بێتەوە. لەکۆتاییدا کاتێك سەدام حوسەین لەماوەی شەڕی کەنداودا بە بەردە بالگرتوەکانی ئیسرائیلی بەردەبارانکرد ـ لەرووی سەربازییەوە رۆکێتێکی ناکارایە ـ ئیسرائیلیەکان بەرەو پەناگە رایاندەکرد، ئەمە لەکاتێکدا فەڵەستینیەکان چاوەروانی شاوری ئاگاداریان دەکرد بۆ ئەوەی بەپەلە و بەدەم چەپڵەلێدان و مۆسیقاژەنینەوە بەرەو سەربان رابکەن، سەرەرای ئەوەی لەوانەبو رۆکێتەکان لەیەککاتدا بکەوێت بەسەر عەرەب و یەهودییەکاندا.

ئەمەل ئەبو ئەلعەبد (ناوێکی خوازراوە)، ژنە فەلەستینیەکی بەکولتور رۆژئاواییە و لەساڵی 1948 ـ ەوە خێزانەکەی بەرەو تاراوگە رایکردوە، لەیادەوەرییەکانیدا بەناوی "نامەیەك لەکەناری رۆژئاواوە" ئەم سەردێرانەی لەسەر جەنگ یاداشتکردوە :

"شەمس، لەرۆژی سێ شەممە، 11 / شوبات و کاتژمێری 1ر27 بەیانی خەبەری کردمەوە ... شەمس لەدەنگی شاور و دەنگەدەنگی شادمانی ـ شاور و هەڵهەڵە ـ بەخەبەر هاتبووە. هێندێك کەس هەستدەکەن ئەو رەفتارە، رەفتارێکی ناپەسەندە، بەڵام مەسەلەکە بەوشێوەیە نیە ئەگەر لەناوکۆی "سیاق" خۆی تەماشابکرێت، چونکە ئەو شادمانیە بەومانایە نەبو ئاواتەخوازبین ئیسرائیلەکان ئێشوئازاریان پێبگات، بەڵکو بەو مانایەی هەست بەو ئێشوئازارو مەینەتیە زۆرە بکەن ئەگەرچی هەستێکی زۆر کەمیش بێت کەماوەی 45 ساڵە

www.dengekan.com

بەسەر فەلەستینی و لوبنانیەکانی دەهێنن. ئەم شادمانیە گوزارشت لەبەختیاریان دەکات بەوەی بەلایەنی کەمەوە سەرکردەیەکی عەرەب توانیوێتی پەلاماری ئیسرائیل بدات، ئەمە لەکاتێکدا ئێمە واراهاتوین پەلامار بدرێن.

رۆژی شەممە، رێکەوتی 23 / شوبات ... لەپێش کاتژمێری (7) شاوری ئاگادار کردنەوە لێدراو لەکاتێکدا رۆکێتەکان بەئاسمانی شاردا ویزەیان دەهات، گوێت لەدەنگی خۆشی و فیکە و هاواری " اللەاکبر" دەبو.

رۆژی یەکشەممە، رێکەوتی 24 / شوبات، دانیشتوانی کەناری رۆژئاوا پێیان وابو سوپای عراق بەلایەنی کەمەوە شەش مانگ بەرگری دەکات، رەنگە ماوەیەکی زیاتریش بەرگری بکات ئەگەر کەرەستەی شەڕی دەست بکەوێت.

رۆژی سێشەممە، رێکەوتی 26 / شوبات ... نازانم چۆن وەسفی دڵتەنگییەکەم بکەم کاتێك لەکاتژمێری 3ر30 بەیانی گوێم لێبو عراق لەکوێت دەکشێتەوە و داوای ئاگربەست دەکات و هێزی هاوپەیمانانیش بەبۆردومانی قورسی شاری بەغدا و هێزە کشاوەکەی عراق وەڵامی دەداتەوە"[34].

بەدرێژایی شەڕی کەنداو حاڵەتێکی تەواو ناواقیعی لەخۆشییەکی بیتام و نائومیدی تێکەڵ بەخورافات باڵی بەسەر هەمو چین و توێژەکانی فەڵەستیندا کێشابو. نەجیب ئەبو روقییەی فەلەستینی، مامۆستای قوتابخانەیەکی ناوەندی ئیسرائیلی دەڵێت : " لەدوای ئەوەی سەرۆکی عراق دڵنیابو لەوەی کەهێزی غەیبی لایەنگری لێدەکات راپۆرت لەسەر پەرجو (موعجزە) زیادیدەکرد. جوتیارەکان گوێیان لەمریشك دەبو ئایەتی قورئانی دەخوێند و بەزۆریش دەوترایەوە روخساری سەدام لەسەر مانگ بینراوە. لەسەرتاسەری ئیسرائیلدا موسلمانەکان شێلگیرانە ئەدەبی سۆفیگەرایی و توندرەوی ئاینیان تاوتوێ دەکرد... پێشبینیەکان زۆرێك لەخەڵکی گەیاندە لێواری شێت بون"[35].

بەڵام ئەوانەی خراپەیەکی گەورەتریان کرد فەلەستینیە ساکارەکان یا خەڵکانی لەبابەت ئەمل ئەبو ئەلعەبد نەبون کەبەلایەنی کەمەوە لەگەڵ هەست و سۆزی خۆیاندا راستگۆبون، بەڵکو ئەو روناکبیرە عەلمانیە کۆسمۆپۆلیتە چالاکانەبون کەلەپەیمانگە ئەکادیمی و دەزگاکانی لێکۆلینەوەی رۆژئاوا دەرچوبون، ئەوانەی بەناوی تیورەی "دژایەتی کردنی" ئیمپریالیزمەوە پشتگیریان لەعراق دەکرد، جگەلە وەلید خالیدی لەزانکۆی هارفۆرد فەلەستینیەکی لەبەرچاوی دی وڵاتە یەکگرتوەکانم لەیاد نیە ـ لەنێو زۆرێك لەوانەی لەم وڵاتە نیشتەجێ بون ـ کەبەلایەنی کەمەوە بەئاشکرا ملکەچی خراپترین جۆری بزرکاندنی ئەفسانەی ناسیونالیستی

نەبو (زۆرێك لەفەلەستینیەكان لەگفتوگۆ تایبەتەكانی خۆیاندا بەئاشكرا دەیانوت هیچ وەهمێكیان لەسەر سەرۆكی عراق نیە، بەڵام هەستیاندەكرد راگەیاندنی ئەو رەخنانە لەكاتی شەڕی كەنداودا خیانەتێكی نیشتمانیە). سەدام كوێتی داگیركرد و پسپۆرانی سیاسەتی عەرەبیش یەكسەر قەناعەتی خۆیان دەربری كە بەو هێزە "عەرەبی"ی بۆرە سەرەخۆشیكیان لەسەر شێوەی تەنازولاتی ئیسرائیلی لێدەكات. روناكبیران بەمجۆرە بیریان لەتێكۆشان لەدژی ئیسرائیل دەكردەوە، بۆیە مرۆڤ نازانێت ئەو وەزعە مایەی پێكەنینە یا گریان.

بەڵام لەناو ئیسرائیلدا بەلایەنی كەمەوە فەلەستینیەك دوروبو لەقاوەقاوی دەوروبەری. ئەمیل حەبیبی نوسەری تەمەن حەفتا ساڵە و لەدایك بوی حەیفا بەئاشكرا بیرۆكەی گرێدانی شەرمەزاركرد كەسەدام پێشنیازی كردبو، چونكە پێی وابو تەنها یەك گرێدانی لێدەكەوێتەوە ئەویش گرێدانی كێشەی فەلەستینیە بەچارەنوسی سەركردایەتی عراقەوە [36]. هەروەها حەبیبی سەركردایەتی سیاسی فەلەستین و روناكبیرانی عەرەبی لەچاندنی تۆی وەهم دەربارەی سەدام حوسەین لەمێشكی فەلەستینیە ساكارەكان بەبەرپرس دەزانی[37].

شارەزایی حەبیب وەك سیاسەتمەدارێكی ناو فەلەستین / ئیسرائیل لەشۆرشی 1936 ـ 1939 فێری كردبو لەناخەوە رەشبین و بەگومان بێت دەربارەی هەر هەوڵێكی رێژیمە عەرەبیەكان بۆ پشتگیریكردنی كێشەی فەلەستین : "هەرجارەی ئیسرائیل دەخرێتە سوچێكەوە و گۆشەگیردەكرێ و خەریكە تەنازول دەكات، كەسێكمان لێهەڵدەكەوێت كەئێمە لەفەرهەنگی فەلەستینیدا بەسەرفرازی عەرەبی ناوزەدە دەكەین". حەبیبی لایەنگری لەدابەشكردنی فەلەستین دەكرد كە نەتەوەیەكگرتوەكان لە 29 / تشرینی دوەم / 1947 بریاری لەسەردابو، ئەو هەڵوێستەی لەودەمەدا بە "خائین" ناو زەدە دەكرا و لەوانەش بو ببێتە مایەی لەدەست دانی ژیانی، هەروەها لەو بروایەبو سوپای عەرەبی لەساڵی 1948 ـ وە شەڕی لەپیناوی دامەزراندنی دەوڵەتی فەلەستین نەكردوە "بەڵكو پێچەوانەكەی راستە، سوپای عەرەب بۆ رێگەگرتن لەدامەزراندنی دەوڵەتێكی فەلەستینی شەڕی هەڵایساند، بۆیە لەوساتەوە ریژیمە عەرەبیەكان مەسەلەی فەلەستین بۆ پیلانە تایبەتیەكانی خۆیان و بۆجۆشدانی شەڕی عەرەب دەقۆزنەوە"[38]. هەروەكو حەبیبی دەڵێت لەساڵی 1991 ـ یشدا سەرفرازی عەرەبی لەشێوەی"سوارەیەكی ئەسمەر لەسەر ئەسپە سپیەكەی "بەدیاركەوت"[39].

شێوە ئاڵۆزەکانی ئەمجۆرە خورافات داهێنانە هیچ کاتێك حەبیبی لەخشتەنەبرد، چونکە هەمیشە درۆ و فروفێڵی ڕیژیمە عەرەبیەکانی دەربارەی مەسەلەی فەلەستین دەبینی، بەلاّم تەنها بەقسە نەیدەوت لەبەرئەوەی لەودیوی ڕوداوەکان تێدەگەیشت ـ بێگومان هەمو کەسێك ئیدعای ئەو توانایەی دەکرد ـ بەڵکو لەواقیعدا هەڵوێستێکی سیاسی گونجاوی وەردەگرت، هەرچەندە دەبوە مایەی گۆشەگیرکردنی. حەبیبی پێی وابو هەر فەلەستینیەك بەهەر شێوەیەك پلانی "گرێدانە" پێشنیاز کراوەکەی سەدام قبول بکات دەمودەست لەهێزو تەوژمی دیموکراسی وڵاتپاریزی فەلەستینی کەمدەکاتەوە [40]. حەبیبی بەپێچەوانەی ئەبو لەغد و حەلاجەوە زۆر بەجوانی هەستیدەکرد کەنابێت هیچ دیموکراسیخوازێکی ڕاستەقینەی فەلەستینی قبول بکات ئەو بەهایە لەدەست بدات تەنها لەبەرئەوەی لەدامەزراندنی دەوڵەتێکی فەلەستینی نائومێد بوە. حەبیب بەدەنگێکی بڵند قسەیدەکرد، ئەگەر چی قسەکانی مەترسی لەسەر ژیانیشی هەبو، بۆیە بەئاشکرا ڕایدەگەیاند ئەو چارەسەرەی سەدام بۆ نائومێدی فەلەستینیەکان پێشنیازی کردوە لەخودی نائومێدییەکە زۆرخراپترە.

گرەوکردن لەسەر ئەو مشتومڕەی نێوان کەسێکی وەك حەبیب و ڕوناکبیرەکانی دی بەرادەیەك بەرزە دەگاتە ئاستی گەوهەری سیاسەتی فەلەستینی. هەروەها گرەوکردن پەیوەستە بەناکۆکی نێوان فەلەستینیەکانی ناو ئیسرائیل و فەلەستینی ناوچە داگیرکراوەکانەوە کەلەسەر ئاستی سیاسی کەسایەتی تازەدەرکەوتوی وەك حەنان عەشراوی و فەیسەڵ ئەلحوسەینی نوێنەرایەتی دەکات، لەڕوبەڕوبونەوەی ئەوانەی دەرەوە، ئەوانەی تاکوئێستاش بەشێوەیەکی ناچونیەك لەدەوری ڕێکخراوی ڕزگاریبەخشی فەلەستین و یاسر عەرفات کۆبونەتەوە. ئەم دابەشبونە هەڵبژاردنی دوو چەمکی سەرەکی بۆ ئازادی لێدەکەوێتەوە.

هەرچەندە ئەم کارە نامۆ دیارە، بەلاّم دەوڵەتی بەعس و زۆربەی ڕوناکبیرانی عەرەب ڕاستگۆیانە هەستیان دەکرد لکاندنی کوێت بەعراقەوە درێژکراوەی سەرجەم ئازادی نەتەوەی عەرەبە. گوتاری عروبە و وڵاتپارێزی فەلەستینی دژ بەئیمپریالیزم پێکەوە بەپێی بابەتی گەلاّڵەکراو لەچواردەوری بیرۆکەی ڕزگاربون لەئیمپریالیزم یا زایۆنیزم دەسوڕێتەوە ئەویش لەپێناوی یەکگرتنەوەی گشتێکی دەستکردی دابەشکراو (نیشتمانی عەرەب) یا ئەو دەوڵەتەی دەبێت دابمەزرێت (بۆ نمونە دەوڵەتی داهاتوی فەڵەستین لەناوچە داگیرکراوەکان)، بۆیە لەسەر عاشقانی ئازادی پێویستە لەهەمو شوێنێك پشتگیری لە لەکاندنی کوێت بکەن ـ بەبۆچونی تەرابیشی کارێکی ڕەوایە ـ بەپێی ئەم تێڕوانینە سروشتی ڕیژیمەکەی سەدام حوسەین و

ئەوەی بەسەر کوێتیەکاندا هاتوە شتێکی لاوەکیە، تەنانەت لەو کاتەشدا کە ئەو روناکبیرانە لەگفتوگۆ تایبەکانی خۆیاندا قێز لەم ریژیمە دەکەنەوە ـ من دڵنیام کەسێکی وەك ئەبولەغد ئەم کارە دەکات ـ پشت بەستنیان بەم چەمکی نەتەوایەتیە رونیدەکاتەوە بۆچی بەئاشکرا و بەبێ هیچ دودڵییەك لایەنگری لەم ریژیمە دەکەن[41].

ناسیونالیسەتەکان پێیان وایە لکاندنی کوێت پرۆژەیەکە لەروانگەی مێژووییەوە دەشێت لێی تێبگەیت، ئەگەر چی نایاسایش بێت (سەرەرای توتالیتارێتی سەدام)، چونکە بەبۆچونی ئەوان " گرێدان" مانای ئەوەیە ئەگەر پێویست بکات بەناوی رەوایەتی یا رێوشوێنە رووکەشیەکانی وەك "یاسا نیو دەوڵەتی" واز لەکوێت بهێنرێ ـ لەعراق جیابکرێتەوە ـ کە رۆژئاوا لەرێگەی یاریکردن بەنەتەوە یەکگرتوەکانەوە بەسەر عەرەبیدا دەسەپێنێ، ئەوا لەدواییدا پێویستە عەرەب قەرەبو بکرێتەوە، کەواتە بۆچی ئەو قەرەبوکردنەوەیە بەشێکی فەلەستین نەبێت؟ وەك ئەوەی نزیکەی 200 ملیون تەنها دوو کۆڵەکە یەکیانبخات، ئەویش سەدام حوسەین و رێکخراوی رزگاریخوازی فەلەستین. ئەگەر وڵاتە یەکگرتوەکان و هاوپەیمانان بەشێوەیەکی یەکلایی کەرەوە سوربن لەسەر ئەوەی یەکێك لەو دوو کۆڵەکە بەنرخە بروخێنن (سەدام حوسەین)، ئەوا بەلایەنی کەمەوە پێویستە پشتگیری لەکۆڵەکەکەی دی بکرێت (رێکخراوی فەلەستین). لەکن فەلەستینیەکان پرۆژەی گرێدان هێزی روحی خۆی لەمجۆرە بیرکردنەوەیە وەردەگرێت، بۆیە ئەو کەسەی "پلانی ئاشتی" سەدام حوسەین رەتبکاتەوە کەلەسەر ئەم گرێدانە بونیات نراوە، کەسێکە پشت بەپێوەری دووفاقی دەبەستێت سەبارەت بەمەسەلەی کشانەوەی ئیسرائیل لەناوچە عەرەبیە داگیرکراوەکان.

ئەم هاوکێشە ناسیونالیستە لۆجیکێکی ئاوەژوی ترسناکی هەیە. گریمان رۆژئاوا ئامادەیە کوێت بۆ عراق بەجێ بهێڵێت، کەواتە بۆچی ئیسرائیلیش وەك قەرەبویەك داوای لکاندنی هەتاهەتایی کەناری رۆژئاوا نەکات ؟ ئەمەش دەرئەنجامی لۆجیکی گرێدانەکەی ئەبو لەغد و حەلاج بو. بەڵام تاکە هۆیەك کەوایلیکردن بەمجۆرە بیرنەکەنەوە ئەوەیە کەسیان پێیان لەوبڕوایەنەبون سەدام حوسەین ئەوەندە غەدرکار بێت گرێبەستێکی لەوجۆرە لەگەڵ رۆژئاوا بکات.

بەڵام رێگەیەکی دی دیموکراسی کەحەبیبی ئاماژەی بۆ کردوە بەدژەئاراستەی ئەم ناسیونالیزمە هەنگاو دەنێت. لەو چینە چەپەکراوە سۆزدارییەی هەڵوێستی سیاسی لێدەکەوێتەوە بەغەریزە لەدیموکراسی راستەقینە تێدەگەیت کەهەردوو میللەتی داگیرکراوی

کوێتی و فەلەستینی قوربانی ستەمێکی گەورەترن، بۆیە گرێدانی سروشتی دەبێ لەنێوان چارەنوسی هەردولایان بێت نەك بەچارەنوسی سەرکردایەتی عراقەو گرێبدرێن. هاوسۆزی لەگەڵ کوێتیە داگیرکراوەکان دوپاتکردنەوەیەکی خۆرەسی (تلقائی) ناوەرۆکی دیموکراسیانەی تێکۆشانی فەلەستینە، تێکۆشانێکە لەسەر مافەکان بونیات نراوە، بەوەی نابێت هەمو مافەکان نەك بەتەنها مافی فەلەستینیەکان بەهیچ شێوەیەك ملکەچی پرەنسیپی لەخۆی باڵاتر بێت (بۆ نمونە یەکێتی عەرەب یا ئەمنی ئیسرائیل).

بەپێی لۆجیکی لایەنگرانی سەدام مافی فەلەستینیەکان بەلایەنی کەمەوە پەیوەستی بەهێنانەدی چەند ئامانجێکی سەرۆکی عراقەوە هەیە، ئەمە لەکاتێکدا هەڵویستی دیموکراسی رێك بەپێچەوانەی ئەم لۆجیکەیە : مافی فەلەستینیەکان بەشکستی سەدام حوسەین و بەدەست هێنانەوەی مافی کوێتیەکان دەست پێدەکات، بۆیە تاشکستی سەدام ئابروبەرانەتر بێت مافە زەوتکراوەکان بەکامڵی وەدەست دەهێنرێتەوە و دەسکەوتی دیموکراسی فەلەستینیش گەورەتر دەبێت.

دیموکراسی وڵاتپارێزی فەلەستینی هیچ کاتێك لەحەزێکی رووتی رزگارکردنی خاکی عەرەبەوە سەرچاوەی نەگرتوە، بەڵکو بەشێوەیەکی هەستپێکراو لە بەدەستهێنانەوەی ئەو مافانەوە سەرچاوە دەگرێ کەلەلایەن دەوڵەتی ئیسرائیلەوە زەوتکراوە، ئەویش لەبەرهۆیەکی زۆرساکار کەبریتیەلە داواکردنی مافی عەرەب. واز لەفەلەستینیەکان بهێنرێ و ئازاد بکرێن، وەك خەڵکانی دی مامەڵەیان لەتەکدا بکرێ و توندوتیژی سوپای داگیرکاریان لەسەر هەڵبگیرێت، ئەو داواکاریانەی ئاراستەی دەوڵەتی ئیسرائیل دەکری داواکاری دیموکراسی رەوان کەئەمرۆ ئیسرائیل نکۆڵیدەکات. ئەو نکۆڵییەی لەمافی فەلەستینیەکان دەکرێ (لەگەڵ جیاوازی لەتوندوتیژیدا) دەوڵەتی عراق ماوەی چارەکە سەدەیەکە بەرامبەر بەعراقیەکانی دەکات. بەوشەیەکی دی، بانگەوازی ئەخلاقی فەلەستینیەکان کەئاراستەی ویژدانی جهان دەکرێ لەهەمان شتەوە سەرچاوە دەگرێ کەسەدام حوسەین دەیەوێت بەلکاندنی کوێت لەزۆرێك عەرەبی داماڵێت.

6 . چارەسەری عەرەبی

کاتێك شەڕی کەنداو لەکانونی دوەم / 1991 هەڵایسا لەقاهیرە ئامادەی پێشانگەی ساڵانەی کتێب بوم. هەمو چاوەروان بون محەمەد حەسەنین هەیکەل، سەرنوسەری رۆژنامەی "ئەلئەهرام" ی میسری و هاورێی خۆشەویستی جەمال عەبدئەلناسر وتارێکی زۆر گرنگیان بۆ

بخوێنێتەوە. هۆڵەکە جمەی دەهات و هەمومان چاوەروان بوین هەیکەل شتێك لەسەر وتارەکەی بڵێت کە 12 / ئەیلول نوسیبوی " تەنها چارەسەری عەرەبی لەگەڵ سایکۆلۆجیای زەینی عەرەبیدا دەگونجێت"[42].

هەیکەل کەوتە گێڕانەوەی حیکایەتی ئەزمونەکانی خۆی لەگەڵ " جەمال "ی هاورێیدا. زۆرباش حیکایەتەکەی قەزافیم لەیادماوە. تازە ریژیمی پاشایەتی لەگۆڕنرابو. ئەم پیاوە نەناسراوەی لەناکاو بەدیارکەوت داوای یەکگرتنێکی یەکسەری لەگەڵ عەبدئەلناسری ئایدیالی دەکرد. سەرۆکی میسر هیچ شتێکی لەسەر سەرکردەی نوێی لیبیا نەدەزانی، بۆیە هەیکەلی باوەر پێکراوی خۆی رەوانەی لیبیا کرد تا کۆبونەوەیەکی لێکتێگەیشتنی لەگەڵدا ببەستێت. کاتێك هەیکەل دەگەڕێتەوە ناسر لەفرۆکەخانە پێشوازی لێدەکات. هەر کە دەرفەتی بۆ هەڵدەکەوێت بەپەرۆشەوە لێی دەپرسێت : "پێم بڵێ، چۆن پیاوێك بو؟"، هەیکەل وەڵام دەداتەوە : "حەزناکەیت بزانیت"، بەڵام ناسر دەیەوێت بزانێت، هەیکەل دەڵێت : "کارەساتە".

هەمو قاقامان لێدەدا. هەیکەل لەسەر قەیرانی کەنداو دیدوبۆچونی خۆی دەربارەی هەمو دەوڵەتەکان دەربری، بەڵام قسەی لەسەر هەڵوێستی میسر نەکرد. قسەی لەسەر کردەوە باش و خراپەکانی هەمو سەرکردە سیاسیەکان کرد و ئێمەش بەردەوام پێدەکەنین. ئەو کۆبونەوەیە لەپاش نیوەرۆیەکی خۆش و ساماڵی 13/کانونی دوەم بەریوەچو، واتە دوو رۆژ پێش تەواوبونی ئەو مۆڵەتەی نەتەوەیەکگرتوەکان ئاراستەی عراقی کردبو تا لەکوێت بکشێتەوە، بۆیە ئەگەری دۆزەخێك بۆ عراقیەکان لەئارادا بو. ئامادەبوان برێك لەئارامی خۆیان لەدەست دا : "باسی میسرت نەکرد، رات لەسەر هەڵوێستی میسر چیە؟". هەیکەل بەدەم پێکەنینەوە ماوەیەکی باش گوێی گرت و پاشان بەوپەری خۆشحاڵی و گەمەکردنەوە وتی : "پێتان رادەگەیەنم کە تەنها لەهەڵوێستی میسر تێناگەم. دەمانتوانی رۆڵی سەرەکی وازیبکەین، بەڵام نەمانکرد". ئامادەبوان بەخۆشییەوە هاواریان دەکرد"دەتوانین چ بکەین؟"، ئێستا هەیکەل دەگەیشتە تەوەری شتەکان : "بۆچونی تایبەتیم لەسەر ئەم بابەتە هەیە، بەڵام پێم باشە بێدەنگی لێبکەم". ئامادەبوان بەیەکدەنگ هاواریان کرد :"پێمان بڵێ ! پێمان بڵێ!".

گاڵتە و پێکەنێکی زیاتر. لەکۆتاییدا ئەو پیاوە هێندە قسەکانی خۆش بو خەریك بو لەبەر پێکەنین دەکەوتین بەپشتا. هەیکەل دەیزانی کەسێکی زۆر گرنگ و جیاکارە و لەهەمو کەسێکی دی باشتر لەسیاسەتی عەرەبی تێدەگات چونکە نزیکترین کەس و رازگری سەرۆك عەبدئەلناسر بو. دیدوبۆچونەکانی هەیکەل بارگاوی بو. بەهەرحال ئەو شتانە بۆچونی خۆی

بو. بەدرێژایی (3) کاتژمێر لەسەر جهانی عەرەب بەخۆیەوە سەرقاڵی کردین، ئنجا گەڕاندییەوە بۆ ئەو هۆڵەی وەك قوتوی ماسی سەردین بەتەنیشت یەکەوە ریزکرابوین. هەیکەل لەبەردەم هەزار کەس نمایشێکی پێشکەش کرد کەلەوانەبو نمایش بکرێت، ئەگەر لەدوو مانگی یەکەمی قەیرانەکە چارەسەرێکی بۆ بدۆزرایەتەوە. لەکۆتاییدا چۆن کۆمەڵەی وڵاتانی عەرەبی هیچی نەکرد هەیکەلیش هیچی نەوت، لەم دوریانە مێژوییەدا ئەمە هەیکەل و چارەسەری عەرەبی بو. لەراستیدا سەدام حوسەین نەك هەر لەم بارودۆخە زۆرباش تێگەیشتبو، بەڵکو گرەوی لەسەر دەکرد کاتێك کوێتی داگیرکرد. لەکاتی شەڕی کەنداودا چۆمسکی ـ یش هەیکەل ئاسا گفتوگۆ و چارەسەری دیبلۆماسی بەئەڵتەرناتیڤی شەڕ دادەنا، "هەر لەسەرەتاوە وڵاتە یەکگرتوەکان هەمو ئاماژە یا هێمایەکی بۆ ئەگەری چارەسەری دیبلۆماسی رەتکردەوە ... عراق چەندین کەرەت ئەو پێشنیازەی کرد و ئوردون، رێکخراوی فەلەستین، فرەنسا و وڵاتگەلێکی تریش هەوڵیاندەدا شێوازێك بدۆزنەوە بۆ ئەوەی کارەساتی شەڕ بەلاوەبنرێت" [43]. لەبرگە سەرەکییەکانی ئەو چارەسەرەی چۆمسکی بیری لێدەکردەوە بریتی بو لەوەی گرەنتی دەروازەیەك لەسەرکەنداو بەعراق بدرێت، ئەوەش داواکارییەك بو هەمو کەس بەنالۆجیکی نەدەزانی، بەڵام ئەو عراقەی کەخودی چۆمسکی لەهەلومەرجی دی پێی وابو "رەنگە توندوتیژترین و سەرکوترین دەوڵەتی جهان بێت"، خەسڵەتی لۆجیکی دا بەداگیرکردن و تاڵانکردن و لکاندنی دەوڵەتێکی دراوسێی زۆر لەخۆی لاوازترو ناشەڕئەنگیزتر بو[44]. بۆچی چۆمسکی ئەو کاتەی هەڵبژارد بۆ ئەوەی سەرنج بەلای لۆجیکی سەدام حوسەین دا رابکێشێت؟. لەو برگانەی چۆمسکی مەبەستی بو بەگفتوگۆ چارەسەربکرێ بریار وەرگرتن بو سەبارەت بەداواکاری عراق لەسەر کێڵگە نەوتیەکانی رومەیلە " ئەو کیڵگە سنورییانەی لە 95٪ دەکەوێتە ناوخاکی عراق و لە 5٪ دەکەوێتە ناو خاکی کوێتەوە جێگەی مشتومڕبوە و بەتەواوەتی یەکلایی نەکراوەتەوە.. گفتوگۆ لەسەر کێشەی جوگرافی زۆر لەوە گەورەتر کراوە". هیچ زانیارییەکم لەسەر سەرچاوەی ئەو ئامارەی چۆمسکی نیە، بەڵام ئەگەر بەوشێوەیە بێت ئەوا پێویستە کوێت واز لەرەفتاری نالۆجیکی خۆی بهێنێت و داواکارییەکانی عراق جێبەجێ بکات، ئیتر شتێکیش نامێنێتەوە گفتوگۆی لەسەر بکرێ. هەروەها چۆمسکی پشتگیری لەراپرسییەکی گشتی یا هەر شێوازێکی دی دەکرد کە گوزارشت لەئیرادەی خەڵکی کوێت بکات " [45]، بەڵام ئەو راسپاردەیەی لەسەر هەمان مەسەلە بۆ خەڵکی عراق پشتگۆی خست. بۆچی؟

تاکە مۆرکی چۆمسکی بۆ وێناکردنی شتەکان ئەوەیە ئەگەر بیربکەیتەوە ئەوا داگیرکردنی کوێت لەلایەن سەدام حوسەینەوە بەرەنگارییەکی ئەخلاقی گەلاڵە دەکات : "ئنجا پاساوێکت دەبێت، پاساوێك بەروکەش ماقوڵییەتی تیایە بەوەی نابێت پشت بەرێگەی دیبلۆماسی ببەستیت، بەڵکو تەنها ئەوەندەمان لەسەرە بەرەو جەنگ برۆین" [46]. لێرەوە ئەو ئارەزوە سەرکێشە ئاشکرا دەبێت کەبەدوای بەلۆجیك کردنی رەفتاری عراق دەگەڕێت و داوای چارەسەرێك دەکات کەتوانای پیادەکردنی نیە بەبێ ئەوەی سەرکەوتنێکی مەعنەوی و سیاسی نەدرێت "بەتوندوتیژترین و سەرکوتکەرترین دەوڵەتی جهان". هەروەها هەر لێرەشەوە پێویستە جەخت لەسەر چەپەڵی و دزێوی هەڵوێستی وڵاتە یەکگرتوەکان بکرێت و هەمیشە گرینادا و پەنەما وسەلفادۆر وڤێتنام یادبکرێتەوە. هەڵوێستی چۆمسکی چەشنی چارەسەری عەرەبی بێتوانا و دەستەوەستانە لەوەی لەدیدی ئەو کەسانەی لەسەر عەرزی واقیع دەژین لەتایبەتمەندی بارودۆخەکە وردبێتەوە و ئەو ئاکامەی بەسەریانا دەبارێت لەئەنجامی قورتاربونی سەدام حوسەین لەشتێك کەبەفێڵ بۆ سەرکەوتنی دەگۆڕێت.

جەختکردنی کەسێکی وەك چۆمسکی لەسەر ئەوەی لەکاتی داگیرکردنی کوێتدا پرەنسیپە ئەخلاقیەکان (مۆراڵەکان) بەپلەی یەکەم لەمەحەکدا نەبوە، ئەوا رێگە لەو تاکە بۆچونە لۆجیکیەش دەگرێ کەدژایەتی شەڕی کەنداوی پێدەکرێت. بەپێی ئەم بۆچونە تەنانەت ئەگەر پرەنسیپە ئەخلاقیە گرنگەکانیش لەمەحەکدا نەبێت، ئەوا بەهۆی ئەو ئاکامە خراپانەی لەسەر ئاساتی مرۆڤایەتی لەم پرەنسیپانە دەکەوێتەوە پێویستە چارەسەرێکی مامناوەندی بۆ بدۆزرێتەوە. ئەم پاساوە پاساوێکی رەوا و نایابە بۆ دژایەتی کردنی شەڕی کەنداو، بەلأم چۆمسکی و زۆرێکی دی لەنەیارانی شەڕ لەئەمریکی و ئوروپاییەکان پشتیان بەم پاساوە نەدەبەست.

7 . پیترۆڵی عەرەب وەك دینەمۆی جەنگ

لەخوێندنەوەی کۆنوسی ئەو کۆنگرەیەی لەئازاری / 1991 دا لەباکوری ئەفریقیا بۆ هەڵسەنگاندنی کاریگەری قەیرانی کەنداو لەسەر دوارۆژی جهانی عەرەبی بەسترا، ئامادەبوان هەمویان رێکبون لەگەڵ دیدوبۆچونی ئابوریناس عەبد ئەلجەلیل ئەلبەدەوی لەسەر ئەوەی "پیترۆڵی عەرەب تەوەرێکی سەرەکی شەڕی کەنداو بوە"[47]. بەدەوی لەوقسانەیدا دەیەوێت ئەوە بڵێت " کاتێك عراق داوای هەڵسەنگاندنەوەی بەهای نەوتی دەکرد، لەواقیعدا لەبنەمای

میکانیزمی ئابوری جهانی دەدا و هەڕەشەی لەکەلوپەلێکی زیندو دەکرد کەسەرچاوەی قازانجێکی گەورەیە و زۆربەی بەرەو باکور دەگوێزرێتەوە.. بۆیە سەدام بوە ئەو کەسەی دەبوایە بروخێت وەك پێشتر ئەوەیان لەگەڵ موسەدەق لەئێران و لیندی لەچێلی و قەزافی لەلیبیا کرد" (48).

بێگومان رۆژئاوا گرنگی ستراتیجی بەهاوردەی نەگۆڕی نەوتی رۆژهەڵاتی ناوەراست دەدا. بەڵام کەسێکی وەك بەدەوی بۆ نمونە هێشتا بروای بەو وەهمەیە کەپەیوەندی ئابوری نێوان عراق و رۆژئاوا بەشێوەیەکی حەتمی لەبەرژەوەندی دەوڵەتە سەرمایەدارە پێشکەوتوەکان تەواو دەبێت، بۆیە سەدام ئەوەندەی رۆبن هودێکی عەرەبە، ئەوەندە کەسێکی درندە نیە. چونکە پێش ئەوەی رۆژئاوا لێی بدات بوێرانە هەوڵی دەدا لاسەنگی ئابوری لەبەرژەوەندی عەرەب راست بکاتەوە (رێك ئەوەی خەریك بو جیاوازی جوگرافی لەنێوان سەروەت و دانیشتوانی وڵاتە عەرەبیەکان بۆ بەرژەوەندی هەژار و نەدارەکان راست بکاتەوە).

ئەگەر هەڵەکانی بەدەوی بەلاوەبنێین ـ چیلی نەوتی نیە ـ ئەوا یەکەم مەسەلە کەبەمیشکماندا گوزەر دەکات ئەوەیە فاکتەری نەوت گرنگترین فاکترە سەبارەت بەو کەسانەی کوێتیان داگیرکرد، واتە عراق تا رۆژئاوا. ئەگەر لکاندنی کویت بەیەکجارەکی دەستەبەر بوایە ئەوا دەرامەتی سەدام حوسەین چەندین بەرابەر دەبو (تەنانەت لەپێش ئەوەی نرخیش بەرز بێتەوە) لەگەڵ زیادبونێکی ناچیز لەخەرجیەکان، بەوەش عراق هێزێکی هەرێمایەتی خاوەن دەستەڵاتی لێدەردەچو، بۆیە کارێکی دادپەروەرانەیە ئەگەر بڵێین روناکبیرانی وەك بەدەوی و سەمیر ئەمین ئەمەیان دەویست. مەسرەفی عراقی ئەحمەد چەلەبی بەشێوەیەکی زۆر ورد ئەو دەرهاویشتە ئابوریانەی پوختکردۆتەوە کەپەیوەندی بەخەونی مەزنی ئەزمونی ساڵانی هەشتاکانی عراقەوە هەیە :

" لەساڵی 1980 دا عراق (30) ملیار دۆلاری نەختێنەو (35) ملیار دۆلاری لەکەلوپەلی مەدەنی و بەلایەنی کەمیشەوە (11) ملیار دۆلاری لەچەك هەبو. بەڵام عراق لەساڵی 1989 دا زیاتر لە (100) ملیار دۆلار قەرزار بو، ئەمە لەکاتێکدا پاڵپشتەی نەختێنەی (احتیاطي نقدی) نەبو. لەهەمان کاتیشدا پارەی نوێی پیترۆڵ لەعراقدا گەیشتە 119 ملیار دۆلار. ئەگەر ژمارەکان بەراورد بکەین ئنجا بۆمان روندەبێتەوە عراق پارەیەکی زۆر گەورەی بەبڕی 295 ملیاردۆلاری لەساڵانی 1980 ـ 1989 خەرجکردوە. ئەو پارەیە چۆن خەرجکراوە ؟ ئەو پارەیە بەشێوەیەکی سەرەکی بۆ بەرگری لەدەروازەی رۆژهەڵاتی نیشتمانی عەرەبی لەدژی فارسی دوژمن خەرجکراوە. ئەمەش چ دەگەیەنێت؟ ئەوە

دەگەیەنێت کە ئەو سامانە بۆ مردن و کاولکاری خەرجکراوە ... تێچونی بەهای گۆڕینی ژێرخان چەند بوە لەدامەزراوە بەرهەمهێنەرەکان، کەلوپەلی سەرەکی، خانوبەرە، گۆڕینەوەی نەختێنەی کرێکاری بیانی، ئەوانەی لەجێگەی ئەو عراقیانە کاریان دەکرد کە سەرقاڵی بەرگری کردن بون لەدەروازەی رۆژهەڵات لەگەڵ ئەو دەرفەتانەی لەو ماوەیدا لەکیس وڵات چوە؟ بڕی (200) ملیار دۆلار چۆن دەبینرێ؟ پارەیەك نیە بەهەند وەربگیرێت"[49].

پوختەی وتەکانی چەلەبی نزیکەی 495 ملیار دۆلار بەفیرۆدراوە بۆ ئەوەی عراق بگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1980، ئەو کاتەی یەکەم سەرچڵی شەڕی دەرەکی دەست پێکرد. ئەوەش ژمارەیەکی ترسناکە بەڵام چ شتێك ماقولی دەکات ؟ داهاتی نەوت. لەدوای ساڵی 1968 ـ وە پێویستی نەدەکرد سەدام حوسەین لەژیانی سیاسی خۆیدا بەرنگاری رۆژئاوا بێتەوە تا دەست بەسەر پارەیەکی لەوجۆرەدا بگرێت (وەك ئەوەی سەرکردەی ئێرانی موسەدەق لەساڵانی پەنجاکان ئەو کارەی کرد). ئەمرۆ عەرەب نەوتی هەیە و لەبەرامبەریشدا نرخی زۆر بەرزتریان لەتێچونی راستەقینەی بەرهەمهێنانی چنگ دەکەوێت. لەراستیدا ئەمرۆ نرخی نەوت پەیوەندی بەتێچونەوە نیە ! ئەوەش نمونەیەکی گەورەیە، لەسەر حیسابی هەمو بەکاربەرەکانی (مستهلك) نەوت کۆدەبێتەوە کەزۆربەیان سەر بەجهانی سێیەمن.

ئەگەر راست بێت رابردو رێبەر بێت کەواتە بۆچی دەبێ رۆژئاوا لەسیاسەتی سەدام حوسەین بترسێت کەدەیەوێت نرخی نوێی پیترۆل دیاری بکات، تەنانەت ئەگەر دوەم سەرچڵی شەڕی دەرەکیشی لەکوێت سەرکەوتو بێت. شای ئێران هاوپەیمانی گەورەو کۆڵەکەی رۆژئاوا لەتشرینی یەکەم / 1973 دا سودێکی زۆری لەمەزنترین بەرزبونەوەی نرخی نەوت بینی کەبوە مایەی تێکچونی پەیوەندی نێوان جهانی یەکەمو سێیەم (لەساڵی 1953 شای ئێران بەسەرپەرشتی دەزگای هەواڵگری ئەمریکا لەئۆپراسیۆنێکدا کۆتایی بەحوکمی سەرەك وەزیرانی ئێران هێنا).

دەوڵەتی عراقیش لەخەتی پێشەوەی ئەو دەوڵەتانە بو کە ساڵی 1973 بەتێکرایی چوار بەرابەر سودی لەزیادبونی نرخی نەوت وەرگرت و کەڵەکەبونی ئەو زیادبونەش لەماوەی چەندین ساڵدا بو بەسەرچاوەی بەفیرۆدانی ئەو پارەیەی کەچەلەبی بە 495 ملیار دۆلاری خەملاندوە.

عراق و ئێران بەبێ قازانجی پارەی نەوت نەیاندەتوانی هەشت ساڵ درێژە بەشەڕبدەن و نەوەیەك لەگەنجانی هەردوو وڵات لەناوبەرن، چونکە بەئابورییەکی ئاساییەوە نەدەتوانرا

درێژە بەشەرێکی بێمانا بدەن کەداهاتی دەوڵەت لەسەر باجی کۆمەلایەتی بونیات نرابێت و تارادەیەك توانای بەرهەمهێنانی سامانی هەبێت لەشێوەی کەلوپەلی خزمەتگوزاری نوێ کەمۆرکی بەرهەمهێنانی ناوخۆیی پێوەبێت.

ئیمپریالیزمی رۆژئاوا لەکاتی بەردەوامبونی شەڕدا بەوپەڕی شادمانییەوە چەکی بەجەنگاوەرەکان دەفرۆشت. لەگەڵ بەرزبونەوەی کێوێك لاشەی ئێرانی و عراقی، کۆمپانیا چەکسازەکانی رۆژئاوا و بازرگانانی شەڕ قازانجێکی گەورەیان دەکرد. کەس ناتوانێت نکۆڵی لەو کارەبکات، بەڵام بێگومان خەڵکانێك هەبون چەك بکڕن و شەرێکی خوێناوی ئەوتۆ هەڵگیرسێنن کە عەرەب و ئێرانیەکی زۆری تیابەکوشت بدەن.

شەڕی عراق ـ ئێران لەسەر نرخی پیترۆڵ هەڵدەسوڕا نەك لەبەر ئەوەی لایەنێك ریژیمی بەعسی لەعراق یا کۆماری ئیسلامی لەئێران ناچار کردبێت ئەم شێوازە بگرێتەبەر، بەڵکو لەبەرئەوەی هەر یەکێك لەسەدام و خومەینی بەبێ ئەوەی رەخنەبکرێن درندایەتیان پیادە دەکرد، بەتایبەتی لەلایەن روناکبیرانی عەرەب و ئیسلامەوە، ئەوانەی بەدەوی ئاسا لەکاتی قەیرانی کەنداودا لەسەر سەدام حوسەین بەشداریان لەهیستریای نەتەوایەتی دەکرد.

بەڵام رابردو هەمیشە ناکرێت بەرێبەر، ئەمەش یەکێك بو لەوهۆیانەی وای لەکۆمەڵێك دەوڵەت کرد بەسەرکردایەتی وڵاتە یەکگرتوەکان سەدام حوسەین لەکوێت دەربکەن. وڵاتە یەکگرتوەکان و وڵاتانی رۆژئاوا کەهێزی بەساڵاچون و لەبریار وەرگرتندا پارێزەر و بیروکراتن، ئارامی و پەیوەندی نەگۆڕیان لەپرەنسیپە دیموکراتیەکان بەلاوە گرنگترە. دەست بەسعودی و ئیسرائیلەوە دەگرن، چونکە بونیان هەیە و نوێنەرایەتی بارودۆخی هەنوکەیی دەکەن و لەسەر هەمان لۆجیکیش بەدرێژایی ساڵانی هەشتاکان پشتگیریان لەسەدام دەکرد، بەڵام کاتێك سەرۆکی عراق سەلماندی خاوەنی دەست پێشخەری چاوەروانەنەکراوە و بەهەمان رادەش نەفرەتلێکراوە، ئیتر لەناکاو رۆژئاوا لەو راستیە تێگەیشت کە مەسەلەکە تەنها مەسەلەی کاتە و هیچی دی پێش ئەوەی ئەو هەڵوێستەی سەرلەنوێ دوبارە و سێبارە بکاتەوە. لەکاتی قەیرانی کەنداودا هیچ حکومەتێك لەبەر دڵەراوکێی لەسەر مافی چارەی خۆنوسینی کوێتیەکان یا لەبەر پاشەڵی سەدام حوسەین لەبواری مافی مرۆڤدا هەنگاویان نەنا، بەڵکو مەترسیان لەهەندێك شت هەبو، وەك کەوتنی "پولی دۆمینۆ" ی عەرەب کەرەنگە لەماوەیەکی دوردا گەیشتنی پێداویستی نەگۆڕی نەوت لەسەر ئابوریان پەکبخات.

ئەگەر جموجوڵە چاوەروانەنەکراوەکان و گرنگی ستراتیجی سەدام حوسەینمان لەسەر نەوت پێقبول بێت، ئەوا هێشتا گومانم هەیە لەوەی وڵاتە یەکگرتوەکان شتێك بۆ کوێت بکات

ئەگەر بەتەنها پشت بەدەرامەتی خۆی ببەستێت. لەراستیدا پرۆژەی رزگارکردنی کوێت پرۆژەیەکی پڕ بەهابو (بەپێی ئەو خەملاندنەی کۆشکی سپی لەئازاری / 1991 ئاشکرای کرد، رزگارکردنی کوێت نزیکەی 70 ملیار دۆلاری تێچوە و وڵاتە یەکگرتوەکان تەنها 15 ملیاری لەئەستۆ گرتوە) [50]. نەعراق گرانادا بو نەسەدام حوسەینیش وەك نۆرتیگا لەدەروازەی ئەمریکا دانیشتبو، ئایا ئەمریکا لیستی حیسابی دەرکردنی عراقی دەدا، هەرچەندە بودجەی ئەمریکا لەساڵی 1990 نزیکەی 220 ملیار دۆلار و ساڵی 1991، 348ر5 ملیار دۆلار کورتی هێنابو، قەرزی نەتەوەیی ئەمریکایش بە 3ر5 تریلیون دۆلار گەیشتبو، واتە سێ ئەوەندەونیوی دە ساڵی رابردو؟ [51]. ئەمەش نەدەکرا بەبێ ئەوەی ئەمریکا نوقمی کزی (رکود) ئابوری ترسناك نەبێت لەوەی ئێستا تیا دەژیت. ئابوری ئەمریکا ئەوەندە سەرچاوەی پێویستی نەبو تابتوانێت سەرچڵییەکی گەورەی دەرەکی بکات، چونکە بەپێی رای هێندێك لەتوێژەران ماوەیەك بو ئابوری ئەمریکا بەپێی پێوەرە جهانیەکان توشی داچونێکی گەورە ببو کەتاهەنوکەش بەردەوامە[52].

بێگومان لایەنێکی دی ئارەزومەندبو پشتگیری لەشەڕی کەنداو، وهاوکاری لوجیستی زەروری شەڕی تەکنولۆجیای پێشکەوتوی ئەمریکا بکات کە گەورەترین تێچون و کەمترین زیانی مرۆیی هەیە، تاکە شەریشە بەباشی دەیکات. ژاپۆن و ئەڵمانیا لەدوای دوودڵی و لەژێر گۆشارێکی زۆر بەبری (3) ملیار دۆلار بەشداری شەڕیان کرد[53]. بەڵام گەورەترین پشکی خەرجیەکان کەبە (53) ملیار دۆلار دەخەملێنرێ وڵاتە عەرەبیەکان زۆر بەپەرۆش و خاترجەمانە بەشداریان تیاکرد و بەشێوەیەکی تایبەت سعودیە لەسەرداهاتی زۆر و زەوەندی نەوت زۆرترین پارەی دابینکرد و بەمشێوەیە خزمەتگوزاری گەورەترین سوپای جهان دەکڕی وەك کڕینی هەرشتێکی دی کە قابیلی بەکاربردن بێت جگەلەئاین.

لەم دیدە جیاوازەوە لەگەڵ بەدەوی یەکرەئی دەبین لەسەر شەڕی کەنداو بەوەی نەوتی عەرەب بەراستی تەوەرێکی سەرەکی بو.

8 . ئیمپریالیزمی کولتوری

ئیدوارد سەعید پێشەنگی ئەو روناکبیرە عەرەبە ناودارانە بو کەپەرچەکردارێکی ئاشکرای هەبو لەسەر ئەو بارودۆخە نوێیەی سەدام حوسەین خوڵقاندبوی. پەرچەکردارێکی غەریزی بو ـ پەرچەکرداری خۆکردەیی (عفوی) لەسەر قەیرانەکە هاوئاهەنگ بو هەروەك

www.dengekan.com

پێشبینی دەکرا لەگەڵ ئەو جهانبینییەی نماشی دەکرد لەوکتێب گەلانەی برەوێکی زۆریان هەبو. سەعید دە رۆژ لەدوای داگیرکردنی کوێت لەرۆژنامەی "زی ئەندیپێندنت" ـ ی لەندەنی لەوتاریکدا بەبێ ئەوەی ئاماژە بەسەدام بکات جەختی لەسەر تاوانی رۆژئاوا دەکرد : "ئایا زیادەرەوی دەکرێ ئەگەر جەمسەرگەری سیاسی و سەربازی پتەو (لەکەنداو زۆر بەهێزە) بەو جیاوازییە کولتورییە قوڵەی نێوان عەرەب و رۆژئاوا ببەسترێتەوە"[54].

لەکاتی خۆیدا وەڵامم دایەوە و دەمپرسی : "تاوانی رۆژئاوا چیە؟" مەسەلەکە، مەسەلەی خۆماڵی کردنی کەناڵی سویس نیە، بەڵکو بەزۆرلکاندنی وڵاتێکی عەرەبیە و ئەوەش سەدام حوسەینە نەك جەمال عەبدئەلناسر. ئایا ئیدوارد سەعید قاییل دەبێت دامەزرێنەری کۆماری بەعس و مەخلوقەکەی ببێت بەتەوەری سیاسەتی عەرەبی؟ ئایا بەجیدی برۆای وایە فەلەستینیەکان دەتوانن لەپێگەیەکی بەهێزەوە گفتوگۆ لەگەڵ ئیسرائیل بکەن (بەدڵنیاییەوە هێزی سەدام حوسەینە نەك هێزی تایبەتی خۆیان؟)[55]. سەعید لەوتارەکەیدا جەخت لەسەر دانیشتوانی کوێت دەکاتەوە کە (زۆربەی هەرە زۆریان کوێتی نین)، وەك دەردەکەوێت واقیعێکی بەناوەرۆك زەقدەکاتەوە بەوەی : "حکومەتەکانی ناوچەکە لەگەڵ هێندێك ئاوارتەیی (استثنائي) رەوایەتیەکی ناچیزی مێژوییان هەیە، ئیتر رەوایەتیان لە کۆلۆنالیزم، لەهێز وەرگرتوە یا لەسەندنی دەستەڵاتەوە" [56].

بەڵام مێژو رێك ئەو شتەیە کە سەرکردەی وەك سەدام حوسەین بۆ پاساو هێنانەوەی کردەوە ناشیرینەکانی خۆیان بەکاردەهێنن، هەروەها لەهەمان کاتیشدا رەوایەتی مێژویی (یانەبونی) بیانویەکە بۆ لەناوبردنی سیستمی نوێی باو لەوڵاتە عەرەبیەکاندا. بەپێی ئەم دیدە جیاوازی لەنێوان کوێت و ئوردون یا سوریا یا لوبنان یاخودی عراقیش نیە. بۆچی پیاوانی سەدام حوسەین تاکە کوێتیەکیشیان دەست نەکەوت بەشداری لەو حکومەتە لەیبوکە بکات کە چەندین رۆژ ئیدعای دامەزراندییان دەکرد؟

تێپەربونی کات و پێشکەوتنی میکانیزمی دەوڵەت و پاسپۆرت دەرکردن و گەشەکردنی چەند نەوەیەك لەو قەوارەیەی پێی دەوترێ کوێت (چەند لەرووی مێژووە دەستکرد بێت) لەدواجاردا مانا دەبەخشن، بۆیە ئۆپراسیۆنەکانی سوپای عراق لەکوێتدا سیاسەت بو نەك مێژوو.

بابەتی سەرەکی لەیەکەم پەرچەکرداری سەعید لەسەر قەیرانی کەنداودا بابەتی کولتور بو نەك مێژو، چونکە پێی وابو هەڵایسانی قەیرانی کەنداو بریارە پێشوەختە قوڵەکانی رۆژئاوای لەدژی کولتوری عەرەبی ئاشکرا کرد کەلەمێژوی پەیوەندییانەوە سەرچاوە دەگرێ.

سەعید یەکەم روناکبیر نەبو جەختی لەسەر ئەم مەسەلەیە دەکرد، بەڵکو زۆرێك لەروناکبیرانی عەرەب یەك لەدوای یەك گوزارشتیان لەسەرهەمان رەئی دەکرد. رۆماننوسی لوبنانی ئەلیاس خوری پێی وابو قەیرانی کەنداو " تەواوکەری ئەو پرۆژە کۆلۆنیالییە کەئەم ناوچەیە لەکەوتنی هەوڵەکانی محەمەدعەلی ـ یەوە روبەروی دەبێتەوە بۆ یەکخستنەوەی عەرەب، هەروەها لەئاسۆدا دروشانەوەی ئاماژەی خاچپەرستی نوێی دەبینی کەلەگرێی (عقدە) ئەنتی رۆژهەڵاتەوە سەرچاوە دەگرێ و هێشتا بەسەر سایکۆلۆجیای رۆژئاوادا زاڵە[57]. جۆرج تەرابیشی لەسەر "قەیرانی شارستانی" دەنوسێت کەدەچێتە چوارچێوەی "رێکخستنی هەڵمەتی داگیرکردنی (کولتوری) ی جهانی عەرەبەوە"[58]. تایەر لەبیب، مامۆستای زانستی کۆمەڵناسی لەزانکۆی تونس، زۆر بەجیدی قسە لەسەر دیاردەیەکی نوێ دەکات بەناوی "بوشیزم"، دیاردەیەك تەنها بەپاراستنی بەرژەوەندی سیاسی و ئابوری ئەمریکا رازی نابێت، بەڵکو هەوڵدەدا "مۆرکی توتالیتاری گەردونی" بەسەر جهاندا بسەپێنێ و "لەسەر ئاستی گەردون" یش خۆی وەك دادوەری نێوان خێر و شەر پێشان بدات[59]. هەروەها چەپی عەلمانی لوبنانی فەواز تەرابلوسی لەسەر جەماوەری عەرەبی دەنوسێت "ئەو جەماوەرەی بیری نەچۆتەوە وڵاتە یەکگرتوەکان بەکولتوری دوژمنکارانەی و ئەو سوکایەتیە زۆرەی بەرامبەر بەناسنامەی ئاینی و کولتوری ـ ئیسلام دەیکات دوژمنی هەرە گەورەیەتی" [60]. ئەمە سەرەرای ئەوەی ژمارەیەك ناوداری ئەدەبی عەرەبی بەچەند وتارێك کتێبێکیان لەسەر شەڕی کەنداو دەرکرد و ناونیشانی لاوەکی کتێبەکەش "لەداگیرکردنی کولتورییەوە بۆ شەڕی کەنداو" بو.

ئەمرۆ عەبدولرەحمن مونیف یەکێکە لەو رۆماننوسە ناودارانەی بەزمانی عەرەبی دەنوسێت، و یەکێکە لەوکەسانەی پشکی لەم کتێبەدا هەیە، لەدوای تێپەربونی مانگێك بەسەر شەڕی کەنداودا، لەو کاتەی راپەرین بەدڕندانەترین شێواز لەسەر دەستی رێژیم سەرکوت دەکرا، مونیف دەگەڕایەوە بۆ سەردەمی خاچپەرستەکان و هەڵوەستەی لەسەر دەکرد و دەیپرسی ؛ بۆچی رۆژئاوا لەسەر "دوبارەکردنەوەی شەڕ لەم ناوچەیە"بریاری نەگۆڕی هەیە. بە بۆچونی مونیف رۆژئاوا دەیەوێت"مێژو، شارستانی، کولتور و ئاینی ناوچەکە لەناوبەرێت". ئەوەی لێرەدا مایەی سەرنج راکێشانە برِی داهێنانی ئەو خەیاڵەیە کەدەدرێتە پاڵ واقیع. مونیف بەمجۆرە باس لەدانانی پەیکەری جەواد سەلیم دەکات لەسەردەمی شۆرشی ساڵی 1958 دا کە دەکەوێتە یەکێك لەگۆڕەپانەکانی سەنتەری شاری بەغداوە "رەنگە ئەو

پەیکەرە تەقێنرابێتەوە یا تەنها بنکی مابێتەوە و هەمان شتیش لەسەر ئەو پەیکەرە مێژوویانەی تەمەنیان هەزاران ساڵە جێبەجێ دەبێت"[62]. بەڵام لەراستیدا نە پەیکەرەکەی جەواد و نەهیچ پەیکەرێکی مێژوویی دی لەعراق بەهۆی بۆردومانی هێزەکانی پەیمانانەوە زەرەرەزیانی لێنەکەوت، بەڵام تانکەکانی گاردی کۆماری، ئەو تانکانەی مونیف لە وتارەکەیدا ناوی نەهێناون و لەکاتی وێرانکردنی ناوچە ئاوەدانەکانی بەسرەو نەجەف و کەربەلا دا شوێنە ئاینی و مێژووییەکانی کرد بەئامانجی خۆی و زیانێکی زۆری پێیان گەیاند.

وێنەی کولتوری عەرەبی کەرۆژئاوا نوقمی دەکات بۆ قوڵایی عاتیفەی نمونەی قەومی دەگەڕێتەوە (هەروەها فۆرمی ترس لە "بەها نامۆکانی" بۆ ناوجەرگەی نمونەی ئیسلام دەگەڕێتەوە). وتارەکەی سەعید کەلە 12 / ئاب بڵاوبۆتەوە بەشێوازێکی زۆرجوان ئەو چوارچێوە شێواوە وێنادەکات کە سیاسەتی نوێی قەومی عەرەبی لەرێگەیەوە جهانی پێدەخوێنێتەوە، ئەو جیاوازییە کولتورییە قوڵەی نێوان عەرەب و رۆژئاواش وێنادەکات کە بوە بەناونیشانی کتێب گەلێکی عەرەبی و رۆژئاواش بەهۆی ئەو راسیزمەی بەرامبەر بەعەرەب هەیەتی گرنگییەکی ناچیزی پێدەدا. بەدڵنیاییەوە لەرۆژئاوا راسیزم بەرامبەر بەعەرەب هەیە (راسیزم لەهەمو دونیا هەیە). مێژوی ئیمپراتۆرێتی رۆژئاوا فۆرمی ئەو رەگەزپەرستیەی دەست نیشانکردوە، بەڵام ئەمرۆ بەشێوەیەکی دڵتەزین و بەئاشکرا دەردەکەوێت کولتوری رۆژئاوا (ئەگەر بەدرێژایی مێژۆیشی نەبێت) بەرامبەر بەجیاوازی کولتوری و ئاینی و ئەتنی لەکولتوری عەرەب لێبوردەترە. لەراستیدا سەعید ئەوەندەی گلەیی لەرۆژئاوا دەکات بەرامبەر بەو ئاژاوەیەی سەدام خولقاندویەتی، ئەوەندە گرنگی بەجهانی عەرەب نادات. ئەو شێوازەی لەخودی وتارەکەی "زی ئەندیپێندنت" گرتویەتی بەر تا بەم ئامانجە بگات، وێنەیەکی نمونەیی لەسەر رابونی (رینیسانس) ئەدەبی عەرەبی دەکێشێت کەجەمەی دێت لەکتێبو فیکری نوێی سەرنج راکێش و پەخشکار (ناشر)، سەرنوسەر و رەخنەگرە رۆژئاواییە رەگەزپەرستەکان بەئەنقەست پشتگوێیان خستوە. بەوپەری سادەییەوە ئەم وێنەیە لەسەر وەزعی کولتوری عەرەب وێنەیەکی نادروستە.

باتەماشای بارودۆخی کتێبی عەرەبی بکەین. لەساڵی 1989 دا گۆڤاری هەفتانەی "شەزا" ی عەرەبی زبان زۆرترین بەشی ژمارەیەکی گۆڤارەکەی بۆ واقیع و قەیرانی کتێبی عەرەبی تەرخانکرد. گۆڤارەکە کۆمەڵێك چاوپێکەوتنی لەگەڵ پەخشکار و فرۆشیاری کتێبی عەرەبی بڵاوکردۆتەوە بۆ ئەوەی نزمی ئاستی کتێبی عەرەبی و ژمارە و دەسکەوتنیان بخاتەروو. هەمویان رێکبون لەسەر ئەوەی نزمی ئاستی کتێبی عەرەبی گەیشتۆتە ئاستێکی

ترسناك. ریاز ئەلرەیس، پەخشكاری ئەو كتێبەی ناونیشانی لاوەكی " لەداگیركردنی كولتورییەوە بۆ شەڕی كەنداو" بو، قسە لەسەر نزمی ژمارەی خوێنەری عەرەب دەكات بە بەراورد لەگەڵ خوێنەری رۆژئاوا. مەی غەسوب، بەریوەبەری دارئەلساقی (لەندەن) سەرنج بۆ كەمی ناونیشانی تازە و نزمی ئاستی كولتوری پاشەكشێی خوێنەری مامناوەندی عەرەب رادەكێشێت. بەلام هیشام مەعاوییە، خاوەنی كتێبخانەی ئیبن سینای عەرەبی لەپاریس، پێی وایە كێشەكە بۆ منالی دەگەڕێتەوە. هەمویان، بەخودی نوسەری وتارەكەشەوە رێكبون لەسەر ئەوەی باس لەگرفتێكی قوڵ دەكەن كەلەخودی كولتوری عەرەبییەوە گەشەی كردوە و پەیوەندی بەكولتوری رۆژئاواوە نیە.

یەكێك لەو وتارە گرنگانەی رۆژنامەی "ئەلحەیات"ی عەرەبی بلاویكردۆتەوە، ئەندریە كاسپار، بەریوەبەری خانەی "ئەلساقی" لە لەندەن بەتێروتەسەلی باس لەو كێشانە دەكات كە وەك پەخشكارێكی عەرەب لەرۆژئاوا روبەروی دەبێتەوە (بەرێكەوت ئەو هەمو كتیبخانە و خانەی پەخشانەی دەرەوەی نیشتمانی عەرەب، دیاردەی سالانی هەشتاكان بون، ئەویش لەئاكامی خۆكوژی بیروت بو، بۆیە ئوروپا وەك بەهەشتی كتێبی دانسقە دەربارەی رۆژهەلاتی ناوەراست جێگەی بیروتی گرتەوە)[63]. كاسپار باس لەو گرفتانە دەكات كەپەیوەستن بە چاودێری دەولەت و كۆنترۆلكردنی ئۆرگانەكانی دابەشكردن، بێتوانایی لەپەیوەندیكردنی راستەوخۆ بەخوێنەری عەرەب، بەربلاوی جەردەیی و رێگری، دیاردەی پەخشكاری نەخوێندەوار (تاكو ئێستاش هەرباوە)، نەبونی چەمكی مافەكانی بلاوكردنەوە و مافی دارایی نوسەر یا نەبونی هیچ رێسایەكی ئەخلاقی دی لەدەركردنی كتێبی عەرەبی، زەرورەتی قوربانیدانی نوسەر و پەخشكار بەچونایەتی بۆ ئەوەی شتێك بلاوبكەنەوە، گەندەلی لەسیستمی دابەشكردنی كتێب، داتەپینی چۆنایەتی كتێبی مامناوەندی و هتد ... نەدەكرا وێنەیەكی تەلختر بكێشرێت. هیچ شتێكی لەوجۆرە بەمێشیكی سەعید، تەرابیشی، مونیف یا هەر روناكبیرێكی ناوداری عەرەب گوزەرناكات، هەروەها كەسیان بیریان لەو نەدەكردەوە ئەوشتانە بەربەستێكی گەورەیە و رۆژانە روبەروی ئەو عەرەبانە دەبێتەوە كە كولتوریان كردوە بەپیشەی خۆیان. لەجیاتی ئەوەش ئەو خوێندنەوانە بەرەو ئەوەمان دەبات كەهەمو كێشەكان هەر (لەسیاسەتی قەیرانی كەنداوەوە تا كولتوری عەرەبی) لەو سیاسەتەی رۆژئاواوە سەرچاوە دەگرێ كە "پەیوەندی عەرەب و ئیسلام سست و لاواز دەكات"[64].

ئەو پرسیارە ڕەوانبێژییەی سەعید لەوتارەکەیدا دەربارەی پەیوەندی نێوان مۆڵدانی سەربازی لەکەنداو و "جیاوازی کولتوری لەنێوان عەرەب و رۆژئاوا" گەڵاڵەی کردوە بەپرسیارێکی تایبەت بەخۆم کۆتایی پێدەهێنم : ئایا زیادەرەوی دەکەین ئەگەر ئەو جەمسەرگەرییە کولتورییەی ئەمرۆ لەنێو خودی عەرەبدا هەیە، پێکەوە ببەستینەوە ؟ ڤەیرانی کەنداو تەنها بریارێکی پێشوەختی رۆژئاوای لەدژی جهانی عەرەبی ئاشکرانەکرد، بەڵکو ڤەیرانێکی قوڵی لەنێو کولتوری عەرەبی ئیسلامی لەم دوریانە یەکلایی کەرەوەی مێژوی خۆیدا ئاشکرا کرد.

وەلید خالیدی دەنوسێت ؛ "سیستمی سیاسی عەرەبی کەلەدوای شەڕی جهانی دوەمەوە لەرۆژهەلات و رۆژئاوا پەرەیسەندوە نەیتوانیوە لەهیچ یەکێك لەو دەوڵەتانە نزێك بێتەوە کە لەچوارچێوەی حکومەتدا ئاستێکی نزمی بەشداری کردەیی لەدەستەلات و لێپرسینەوە تیابێت، لەئاستێکی نزمتریش لەو دەزگا پارلەمانیانە نزێك بێتەوە کەبەئیدارەیەکی خۆجێتی لەچوارچێوەی فۆرم و نەزمی دیموکراسیدا کاردەکەن"[(65)]. ناتوانرێ بەرپرسیارێتی ئەو شکستە بخرێتە ئەستۆی رۆژئاوا یا ئیسرائیل هەروەك روناکبیرە عەرەبیەکان پێیان خۆشە ئەو کارەبکەن، تەنانەت ناشتوانرێ ئەو بەرپرسیارییە بەشێوەیەکی سەرەکی بخرێتە ئەستۆی فەرمانرەوایانی عەرەب، چونکە خەڵکانی وەك سەدام حوسەین، حافز ئەلئەسەد، شا فەهد و یاسرعەرەفات ناتوانن بەشێوەیەکی جیاواز رەفتاربکەن لەبەرئەوەی داهێنراوێکی پوختی کولتوری سیاسەتی نوێی عەرەبییە کەتاکوئێستاش نەیتوانیوە شتێکی باشتر بەرهەم بهێنێ، بۆیە گرفتی سەرەکی لەسایکۆلۆجیای ئەو کەسانە نیە، بەڵکو ئەو زەرەبینە شێواوانەی تەماشایان دەکات سەرچاوەی راستەڤینەی شکست هێنانی کولتورە ـ روناکبیرانی نوێی عەرەب

-

لەواقیعدا هەوڵدەدەم ئەوە بسەلمێنم کەزمانی مافەکانی مرۆڤ و زمانی ناسیونالیزم عەرەب یا ئیسلامی سیاسی بەتەواوەتی ناکۆکن. ئەمەش مانای ئەوە ناگەیەنێت کەفۆرمی میانرەو لەناسیونالیزمدا نیە یا هەڵنەکردن لەگەڵ ئەو سیاسەتەی لەسەر بنەمای مافەکانی مرۆڤ بونیات نراوە یەکێکە لەو سیفەتانەی بەباڵای ئیسلامدا براوە. ئیسلام لەروی خۆگونجاندنی لەگەڵ سیاسەتێك لەسەر بنەمای مافەکانی مرۆڤ بونیات نرابێت جیاوازی لەگەڵ ئاینەکانی دی نیە لەجهاندا، ناسیونالیستی عەرەبیش دەشێت نەرم بێت یا وەك هەر ئایدۆلۆجیایەکی دی قابیلی راڤەکردنەوەیە.

گرفتەکەش لەوێدایە ناسیونالیزم و ئیسلامی سیاسی لەپراکتیزەکردنی هەنوکەییاندا لەروی فیکرییەوە ئامادەگیان نیە دەسپێکێکی کولتوری نوێیان لەسەر سیاسەتی ناوچەکە هەبێت، بۆیە پێم وایە شکستی گەورەیان ئەوەیە نەیانتوانیوە بەفیعلی لەسیاسەتدا گەشەبەزمانی مافە موقنیعەکان بدەن. هەردولایان توشی دوگما، رەگەزپەرستی و رۆمانسیەتی تێکۆشان بون کە توندوتیژی لێدەبێتەوە. ئەمرۆ ئەم زمانە روبەروی دیوارێك لەئێشوئازار و مەینەتی بۆتەوە کەخودی عەرەب بەسەر خۆیدا هێناوە. سەرەتایەکی نوێ تەنها لەم مەینەتیە بەسوێیانەوە دەستپێدەکات و لەشەپۆلی یاخیبونێکی عەرەبی کەڤێز لەدرندەیی ماڵی عەرەب و شەقامی عەرەبی دەکاتەوە، شەپۆلێك سەرچاوەی دڕندایەتی لەکەسێکی وەك سەدام حوسەین دەبینی نەك بەسەرچاوەی هێزی عەرەبی بزانێت. روپۆش کردنی دڕندەیی رژێمی عراق لەکاتی قەیرانی کەنداودا تەنها هەڵەیەکی بچوکی چەند کەسێکی گومڕا نەبو، بەڵکو شکستێکی گەورەبو پێویستە دانیپیابنرێت ئەگەر بمانەوێت سەرەتایەکی نوێ دەست پێبکەین. ئەگەر عەرەب دەیەوێت سنورێك بۆ گێژاوی توندوتیژی دابنێت و رێگە لەخوێن رشتن و نائومێدی بگرێت پێویستە بەخۆیدا بچێتەوە و لەناوەوەی خۆیدا بروانێت ـ نەك تەماشای دەرەوە و رۆژئاوا بکات ـ تێبگات بەرپرسیارێتی بەشی گەورەی ئەو نائومێدییە دەکەوێتە ئەستۆی عەرەب. بەدەستەواژەیەکی دیاریکراوتر، لەدوارۆژدا هیچ بیرێکی سیاسی شایانی ئەوەنیە گەلاڵە بکرێت ئەگەر خەڵکانی وەك خەلیل، ئەبوحەیدەر، عومەر، مستەفا و تەیمور تەوەری ئەو بیرۆکەیە نەبن.

9 ـ دیمەنەکانی دلّڕەقی و بێدەنگی

هێندێك کەس پێیان وابو بەسەرهاتی ئەبوحەیدەر، عومەر، مستەفا و تەیمور لادانێکی نامۆیە لەناوکۆی مێژوی نوێی عەرەبدا. مرۆڤ هاوسۆزی خۆی لەگەڵ قوربانیەکان دەردەبرێت، بەڵام ئەو بەسەرهاتانە بەگشتی کاریگەری لەسەرباقی وڵاتانی عەرەبی نیە. کەواتە دەشێت بوترێت "نەماندەزانی" یا تەنانەت " لەتوانادا نەبو بزانین چ روودەدا".

عراق وڵاتێکی زۆر داخراوە، هێندێك عەرەبی دۆست پێیان وابو کاری زۆر دزێو و ناشیرین لەعراق رویداوە، بەڵام هۆیەکەیان بۆ حاڵەتی ناتەندروستی وڵاتپارێزی عراق دەگێڕایەوە، لەگەڵ توانایەکی بێهاوتای تەسلیمبون بۆ حوکمی زۆرداری و ئیستبدادی، بۆیە بەپێی ئەو دیدوبۆچونەیان باقی وڵاتانی عەرەبی بەرپرسیار نین لەسەر کردەوەکانی ناوخۆی عراق .

لەبەر چەندین هۆی جیاواز بەرگری لەم هەڵوێستە ناکرێت. سەرەتا لەکۆتایی ساڵانی شەستەکانەوە دلّڕەقی لەوڵاتگەلێکی رۆژهەڵاتەوە تەشەنەی سەندبو کەئەزمونیان لەسەر شەڕ هەبو، شەڕی ناوخۆ، داگیرکردن، سزای بەکۆمەڵ، رێکخراوی میلیشیای چەکدار، کاری تیرۆریستی، راپەرین، راگواستنی بەکۆمەڵ و بیرۆکراتی ئیدارەی حکومەتی گشتگیر کەئەشکەنجەدان تیایە بەرێسایەك دادەنرێ. مەبەست لەم قسانەم ئەوە نیە نکۆڵی لەبێهاوتایی ئەزمونی عراق بکەم و بەدڵنیاییشەوە نامەوێت لەقورسی باری عاتیفی ئەو بێهاوتاییە کەمبکەمەوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە چونکە تەنها لەرێگەی بەراوردکردنی وڵاتانەوە دەتوانین بەشێوەیەکی دیاریکراو لەئاوارتەیی روداوەکانی عراق تێبگەین. هەر ئەو بەراوردکردنەش رێگەمان پێدەدات بۆ نمونە لەدلّڕەقی لوبنانی و فەلەستینی و سوری تێبگەین.

توندوتیژی لەهەمو وڵاتە عەرەبیەکان بڵاودەبێتەوە بۆ ئەوەی زۆرترین خەڵك تێوەگلێنێت و لەوەش گەورەتر لەوڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی دی دەگوێزرێتەوە. توندوتیژی تەنها هەرەشە لەکەمایەتیە ئاینی و ئەتنیەکان ناکات، بەڵکو ئەمرۆ زۆرێنەی ئاینی (شیعە لەعراق و سونەش لەسوریا) لەهەمو کاتێك زیاتر هەستدەکات روبەروی هەرەشە دەبێتەوە، بۆیە

بەهەمان شێوازیش بەرپەرچی ئەو کردەوانە دەداتەوە کەروبەروی دەبێتەوە. نیشتمانپەروەریّتی فەلەستینی لەناوکۆیی (سیاق) نکۆڵیکردنی بەردەوامی زایونیزم، بەبریینداری و بەرهەڵستکارانە وەك ئەوەی ئەمرۆ دەیبینین داڕێژراوە و دامەزراوە. بۆیە تا توندوتیژتر پەلامار بدرێت پترو بەهێزتر بۆ ئەو بنەمایانە دەگەڕێتەوە. هەمو ئەو شتانە سروشتین چونکە پەرچەکرداری مرۆڤە کە دوژمنانە نکۆڵی لەناسنامەی دەکرێت، هەروەها بۆ بەدبەختی سەرزەمینێکی بەپیتیشە بۆ ڕەگەزپەرستی ناسیونالیستی و ئاینی و ئەتنی کەهاوڕێی فشەڵی پەیوەندی نێودەوڵەتی و وەلا و ئینتمایە. یەکپارچەیی ئەمرۆی خاکی عراق وەك دوێنێی لوبنان بەم هێزانە هەرەشەی لێدەکرێ.

لۆجیێکی ئەو توندوتیژییەی لەسالانی رابردووە بەشێوەیەکی پێچاوپێچ لەرۆژهەلات بەرزدەبێتەوە هۆ و ئەنجامەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی تاك و گروپەسیاسیەکان ناتوانن ناسنامەی خۆیان بچەسپێنن، ناسنامەیەك قابیلی گۆڕان بێتو بنەماکەی لەسەر دژایەتی کردنی ئەوانی دی بونیات نەنرابێت.

ئایا ئەم توندوتیژی و دڵڕەقییە مانای بێهاوتای عەرەب یا حالەتی نەخۆشی "قەومی" ناگەیەنێت؟ ئەو بیرۆکەیە تەنانەت لەو بیرۆکەیەش ناماقوڵترە کەدەڵێت عراقیەکان حەز بەتوندوتیژی دەکەن، بەڵام لەراستیدا ناچونیەکی لەنێوان ئەزمونی هەمو وڵاتە عەرەبیەکان و عراقدا هەیە. ئەوەی لێرەدا گرنگ بێت سەبارەت بەخراپیو بۆگەنی توندوتیژی لەعراق بەبەراورد بۆ نمونە لەگەڵ پشێوی سیاسی و کۆمەڵایەتی لوبنان، گەورەیی و جیاوازی نێوانیان نەك لێکچونیان دەردەخات. ئەوەی لەتوندوتیژی عەرەب زیاتر سەرنج رابکێشێت، فۆرم و بیچمەزۆرەکانێتی و ئەو ماوانەی ملی بۆ دەدەن و لەرێگەیەوە کاردەکەن و ئەو هێزەی بچوکیان دەکاتەوە یا لەساتەوەختێکی دیاریکراودا لەسەر شانۆی میللی سەرشێتانە دەیانتەقێنێتەوە. لەرۆژهەڵاتی ناوەراستدا توندوتیژی هەمو بوارە گشتیەکانی گرتۆتەوە، بەڵام مەرج نیە ئەم تیبینییە بەزەرورەت رەخنەگردنی عەرەب بێت بەوەی حەز بەتوندوتیژی و دڵڕەقی دەکەن بەبەراورد لەگەڵ جهاندا. بێگومان توندوتیژی لەدونیادا هەیە، بۆیە ئامانجی هەر بەراوردێك بەبەردەوامی گەیشتنە بەو بابەتەی لێکۆڵینەوەی لەسەر دەکرێ، بەڵام ئامانجی من لێرەدا لەسەر ئەم پرسیارە تەوەرە دەبەستێت : ئایا ئەو دڵڕەقییەی لەنیشتمانی عەرەبی روو لەهەڵکشانە وەك هەرێمێك تەماشا دەکرێ؟

نەبونی بەڵگەی پێویست گرفتی سەرەکی وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارەیە. راپۆرتی رێکخراوەکانی لەبابەت رێکخراوی لێبوردنی نیودەوڵەتی و" هیومان رایتس ووچ " ئاماژە بەبەرزبونەوەی پێشیلکردنی مافەکانی مرۆڤ دەکەن لەرۆژهەڵاتی ناوەراستدا، بەڵام ئەو دوو رێکخراوە دیدێکی هەندەکیان (جزئی) هەیە و بەشێوەیەکی گشتی کاڵوکرچن لەوەسفکردنی پێوەری گشتی ئەو روداوانەی رۆژانە روودەدەن. لەوەش گرنگتر رێکخراوە عەرەبیەکان راپۆرتەکان ئامادە ناکەن، چونکە بەپێی ئەو پێگەیەی هەیانە دەتوانن زانیاری وردتریان دەست بکەوێت. بەمشێوەیە ئەو زانیاریانە زۆر بەئاسانی پشتگوێ دەخرێن لەلایەن ناسیونالیست، نەیارانی ئیمپریالیزم، روناکبیرە موسڵمانەکان و تەنانەت لەلایەن رێکخراوەکانی جالیەی عەرەبیشەوە لەرۆژئاوا پشتگوێ دەخرێن لەبەرئەوەی پێیان وایە ئەو زانیاریانە بەڵگەیە لەسەرئەوەی جهانی دەرەکی پێیان خۆشە وڵاتانی عەرەبی رەخنەبکەن [1].

رەنگە تەنها کاتێك دڵڕەقی بەگەورەیی دەربکەوێت کەلەواقیعدا زیاتر وشیارانە لێی تێبگەین و ئێستاش شتێکی لەو بابەتە لەعراق روودەدا. رۆژانە زانیاری نوێ لەسەر کارە دزێوەکانی رابردو ئاشکرا دەکەین، هەرچەندە زەحمەتیش بێت، بەڵام نابێت بهێڵین ئەو زانیارییە نوێیانە بەرچاومان لێڵ بکات لەسەر ئەو روداوانەی ئەمرۆو سبەینێ لەعراق رودەدا. بۆ نمونە دڕندایەتی بەشێوەیەکی گەورەتر وەك بابەتێکی ئەدەبی نوێی عەرەب بەدیاردەکەوێت (زۆرجاران لەو رۆمانانەی کەژنانی عەرەب دەینوسن، بەتایبەتی ژنی لوبنانی)[2]. لەراستیدا شتی زۆرتر لەسەر ناشیرینیەکانی رابردو دەزانین. بەشێوەیەکی تایبەت کۆمەڵێك نوسەری ژن قسەی لەسەر دەکەن، ئەوەش بەگشتی کارێکی باشە. بەڵام رووی نێگەتیڤی ئەو دواهاوسەنگییە ئەم پرسیارە بەرجەستە دەکات : ئایا دەوڵەتی عراق دەیتوانی ئەو ژمارە زۆرەی کورد بەدرێژایی ساڵانی هەشتاکان بکوژێت ئەگەر لەزۆربەی وڵاتانی رۆژهەڵات کەشوهەوای بێهەستی بەقوڵی رەگی دانەکوتایە ؟ بۆچی هێشتا بەزمانی عەرەبی لێکۆڵینەوەیەکی ورد لەسەر شەڕی ناوخۆی لوبنان نیە ؟ بۆچی تەنها لێکۆلینەوەکیش لەسەر قەتلوعامەکەی ساڵی 1982 ـ ی سوریا لەحەما نیە کەنزیکەی 10 ـ 40 هەزار کەسی تیاکوژرا؟[3].

بەشێوەیەکی ئاشکرا بێت یا شاراوە ئەنتلجنیسیا تێکەڵ بەو جهانە دەبێت و زمانیشی شێوەی زمانی ئەو وەردەگرێت ئیتر چ قبوڵی بکات یا رەتیبکاتەوە. خۆگونجاندنێکی زۆر لەگەڵ دڕندایەتی بۆ ماوەیەکی دورودرێژ وەك خودی دڕندایەتی ترسناکە. ئەگەر تەوژمە فیکرییە عەرەبیە زاڵەکان لەساڵی 1990 ـ 1991 پرۆژەکەیان سەرکەوتو بوایە ئەوا بەدڵنیاییەوە

جهانی عەرەبی لەدوای لکاندنی کوێت لەپەلاماردانی وڵاتێکی عەرەبی دی روبەروی سەدام حوسەینێکی بەهێزتر دەبووە. لەکاتی شەڕی کەنداودا چ شتێك رێگەی لەزۆربەی هەرە زۆری روناکبیرانی عەرەب دەگرت پرسیار لەسەر ئەو ئاکامانە بکەن کەرەنگە بەسەر عەرەبەکانی دی بێت ئەگەر بەعسی عراق لەقوتدانی کوێت سەرکەوتو بێت؟

درندایەتی مۆتەکەیی (الوحشيات الكابوسية) کەلەعراق بوە بەرێسا سەرلەنوێ رەوانەی دەرەوەی خۆی دەکرێتەوە. ئایا چەندانی دی وەك خەلیل، ئەبوحەیدەر، عومەر، مستەفا و تەیمور لەژێر سایەی داگیرکردن دەژین و سوکایەتیان پێدەکرێ و ئەشکەنجەدەدرێن و دەکوژرێن و کیمیاباران دەکرێن ؟ لەم روانگەیەوە تاوانبارکردنی رۆژئاوا و بێباکی لەئاست دڵڕەقیدا دوودیمەنی لەیەکچوی لۆجیکی رەتکردنەوەو و لاوازی مرۆڤە لەروبەروبونەوەی ئاکامی خودی قسەکانی خۆیدا.

ناتوانم گەورەبونی دڵڕەقی لەرۆژهەڵاتدا بسەلمێنم، بەڵام پێم وایە بوە بەکارێکی زۆر ئاسایی و لەلایەن روناکبیرانی عەرەبەوە پەسەند دەکرێت، بەتایبەتی ئەوانەی لەرۆژئاوا دەژین و پێی نامۆن. بۆیە ئەم کتێبە و ئەوەی بەدوایا دێت گەشتێکی کورتی دیمەنە لەیادکراوەکانی دڵڕەقی و بێدەنگی جهانی عەرەب لەخۆی دەگرێت و دەشێت رۆژێك لەرۆژان روبەروبونەوەی بەشێوەیەکی راست و دروست لەتوانا بێت. ئەم گەشتە ئەڵتەرناتیڤێك نیە بۆ تێگەیشتنێکی قوڵ لەو دڵڕەقییەی لەرۆژهەڵاتی ناوەراستدا باڵا دەکات، بەڵکو تەنها رەسمێکی سەرەتاییە و زۆر بەخێرایی فلچەرێژ کراوە، بۆیە لەوانەیە هێندێك کەس نارەزایی دەربرن لەسەرئەوەی ئەم وێنەکێشانە بیرۆکەیەکی باش نەبێت، بەدەرلەوەی وێنەیەکی راست بێت یا نا. بەڵام لەلایەکی دی، دڵڕەقی لەتاریکیدا گەشە و نشونما دەکات، لەبەرئەوە پێویستەزۆرترین تیشکی بخرێتەسەر بۆ ئەوەی لێی رزگاربین و لەخۆمانی دوربخەینەوە.

www.dengekan.com

دڵڕەقی و ژنی عەرەب

دڵڕەقی دوو دیوی هەیە. دیوێکی گشتی و ئەوی دی تایبەت. تەنانەت کاتێك دڵڕەقی جەستەیی بەئاشکرا پیادە دەکرێت ـ بۆ نمونە، چ لەلایەن دەزگای دەوڵەتەوە ئاراستە بکرێت یا لەلایەن خەڵکانی شۆڕشگێڕەوە ـ تۆرێك گریمانەی ئەخلاقی تایبەت پێشی دەکەوێت کە دەستدرێژیکردن شیاو دەکات. لەم روانگەیەوە پێویستە لێکدانەوەی دڵڕەقی لەجهانی عەرەبیدا بەمانای وشە لە ئامانجەکەیەوە دەست پێبکات، واتەلە : ژنی عەرەبەوە.

عەزیز ساڵەح ئەحمەد ناوی سەر ناسنامەیەکی قەوارە (3×6×6) بو، لەهاوینی 1991 دا لەرێگەی فاکسێکەوە بەدەستم گەیشتبو. سەرەتا خوێندنەوەی زۆر قورس بو، چونکە لەفاکسێکی دی وەرگێیرابو. سەرەتای ئەم زنجیرەیە لەبینای بەریوەبەرێتی گشتی ئەمنی سلێمانی بو.

عەزیز لەدەزگای ئەمنی عامەی عراق فەرمانبەر بو. ئەم زانیاریانە وەك خۆی لەسەر ناسنامەکەی تۆمار کرابو (لەگەڵ چەند وشەیەکی لاری دەستنوس) :

تیانوسی نهێنی نمونەی ژمارە (3) ئەمنی عامە

ناسنامەی پێرستی گشتی

نازناو

فایلی ژمارە 43304

ناوی سیانی : عەزیز ساڵەح ئەحمەد

رۆژی لەدایك بون : بۆشایی

پیشە : ئەندامی جەیشی شەعبی

چالاکی : شەرەفشکاندنی ژن

عەزیز فەرمانبەرێکی مەدەنی بو، موچەی مانگانەی لەسەر هەتکردنی ژنی عراقی پێدەدرا [4].

ئەوە بەربەرێتی دەوڵەتە، خەڵکی وەك دەستدرێژکاری سێکسی بەکاردەهێنێ. لێرەدا دوو پرسیاری گرنگ بەمێشکی خەڵکانێکی وەك عەزیز ئەحمەد دەگوزەرێ، بەڵام ئەوەی هەنوکە بەلامەوە گرنگ بێت ئەوەیە بەڵگەنامەیەکی لەمجۆرە لەچی ئاگادارمان دەکاتەوە.

دەستدرێژی کردن بەشێوەیەك تەشەنەی سەندبو کەناسنامەی پێدەردەکرا. کاتێك لەراپەرینی ئازاری / 1991 دەست بەسەر زیندانەکانی موخابەرات و سوپا گیرا، زۆرێك لەو ژنانەش ئازاد کران کەلەزیندان مناڵیان ببو[5]. لەهەر زیندانێکی سەرەکی ژورێکی تایبەت بۆ

هەتکردن تەرخانکرابو (یەکێکیان پڕبو لەوێنەی پۆرنۆگرافی "روو" کەبەدیواری بەرامبەر دەرگاکەوە هەڵواسرابو). بۆیان گێڕامەوە لەشویخ ـ ی کوێتی داگیرکراو لەناو بنکەیەکی هەتکردن کەبەرەنگی سەوزی زەیتونی بۆیاخ کرابو بەخوێن لەسەر دیوارێك نوسرابو "فەڵەستین رزگار بکەن"[6]. ئەو منداڵانەی لەدەستدرێژی سێکسی لەدایك ببون لەخانەی هەتیوان لەدەرەوەی پایتەختی کوێت دانرابون، هەروەها ئامۆژگاری پزیشکی تایبەت پێشکەش بەقوربانیەکان ـ لەژن و پیاو ـ دەکرا، ئەمەش لەکیلینکی ئەلراجعی ئەنجامدەدرا کەبەم دواییانە دکتۆر رەحمان عوسفور بۆ ئەم مەبەستە دروستی کردبو[7].

لەنێو ئەو بەسەرهاتانەی لەعراق گوێم لێیان دەبو، ئەوانەی لەدوای شەڕی کەنداوەوە دزەیان دەکرد و بەزۆریش لەناو پەنابەراندا بڵاودەبونەوە، بەتەواوەتی بۆم رونبووە هەتکردنی رەسمی لەعراقدا بەجۆرێك بڵاوە کەرەنگە کۆنترۆڵکردن و جڵەوکردنی لەدەست دەرچوبێت [8]. چۆن دەوڵەت لەم کردەوە دزێوانەی وەك بەرزەکی بانان بۆی دەردەچێت؟ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە بۆ بەدبەختی تەنها لەگەندەڵی و پۆخڵی سەدام حوسەین نیە هەروەکو هەمو عراقیەکان ـ بەخۆشمەوە ـ حەز دەکەن بروای پێبکەن، بەڵکو لەزەواجی نێوان ئەوجۆرە مرۆڤانەیە کەنوێنەرایەتی دەکەن و یەکێك لەپیرۆزترین ئیدعاکانی ناسنامەی کولتوری عەرەبی کەبەم وشانە گوزارشت لەخۆی دەکات : "شەرەفشکاندنی ژن". سەرکارەکانی عەزیز ئەحمەد شتێك دەبەزێنن کە خۆیان بەرەسمی ناوی "شەرەف" لێدەنێن.

کولتوری عەرەبی ـ ئیسلامی شەرەفی خێزان بەپلەی یەکەم لەجەستەی ژن و کچێنێ و جلوبەرگ و سەلاری رەفتاریان دەبینێ. لەکولتوردا رووپۆش (حجاب) گرنگی خۆی هەیە، چونکە بەرامبەر بەعامی خەڵکی هێمای پاراستنی شەرەف دەگەیەنێت، بۆیە بەروکەش هەوڵی بەرزراگرتنی دەدا. لەساڵانی یەکەمی شۆرشی ئیسلامی ئێراندا ئەم فاکتەرە لەپشت فەتواکەی خومەینییەوەبو سەبارەت بەرووپۆش پۆشین. کاتێك کەسێکی عەزیز ئاسا حیجابی ژنێکی عەرەب یا کورد دەدرێنێ و کاری سێکسی لەتەك دەکات، لەراستیدا دەستدرێژی دەکاتە سەرپیرۆزترین پیرۆزی شەرەفی خێزان. عەزیز موچەی مانگانەی پێنادەن بۆئەوەی ئارەزووە سێکسیەکانی دابمرکێنێتەوە یا وەك تاکەکەس پەلاماری قوربانیەکانی بدات (بۆ نمونە زانیاریان لێدەربهێنێ) بەڵکو کرێی پێدەدەن بۆ ئەوەی ناوی هەموخێزانی قوربانیەکە سوك بکات. قوربانیەکانی عەزیز تەنانەت شەرەفی ئەوەشیان نیە وەك خەڵکێکی هەستیاری خاوەن

بیروهەست و بروای تایبەت بەخۆیان، دەستدرێژی بکرێتە سەریان بەڵکو وەك ئامرازێك دەستدرێژییان دەکرێتەسەر بۆ ئەوەی بگەن بەشەرەف و کەرامەتی قەوارەیەکی دی.

هەست بەریسوایی کردن ـ پێچەوانەی هەستکردنە بەگوناە ـ بەشێوەیەکی تەقلیدی پەیوەندی بەشەرەفشکاندنەوە هەیە. "هەستکردن بەگوناە پەیوەندی بەرەفتارێکەوە هەیە ئازاری بەخەڵك گەیاندبێت". هەروەکو رۆبەرت کارین ـ ی دەروونناس شیدەکاتەوە : "ریسوایی هەستێکە مرۆڤ پێی وایە وەك پێویست کەسێکی باش نیە"[9]. بەشێوەیەکی نمونەیی ریسوایی جۆرە هەستێکە لە "هاوشێوەی روتبونەوەیەکی کتوپڕ ... ئارەزوی خۆشاردنەوە بەهەر نرخێك بێت". لەناکاو کرۆکی ناسنامەی کەسێتی لەمەحەکدا دەبێ، بەڵام مەرج نیە خۆی شتەکەی کردبێت، ئەمە لەکاتێکدا هەستکردن بەگوناە حوکمی رامانێکی زاتیە پەیوەندی بەکەموکورتییەکی ئەخلاقی ئاشکراوە هەیە، کەچی ریسوایی پەیوەستی بەهەستی وەك دەست تێکەڵکردن و قبوڵکردن و حوکمی ئەوانی دی لەسەر ئەخلاقی تۆوە هەیە. " هەست بەریسوایی کردن بریتیە لەو هەستەی پێشبینی ئەفەرۆزکردنی خۆت دەکەیت، ئەویش نەك لەسەر کردەوەی خودی مرۆڤەکە، بەڵکو لەسەر ئەوەی تۆ کێیت یا چیت ". ئەمجۆرە هەستکردنە لەلاوازی و بێدەستەڵاتی و بێتوانایی نزیکترین کەسی قوربانیەکەوە سەرچاوە دەگرێ کەبەرپرسەکانی عەزیز ساڵەح پشتی پێدەبەستن. لەم دەسپێکەوە تۆی ئەو بیرۆکەیەی قابیلی وێناکردن نیە (بەکارهێنانی فەرمانبەری مەدەنی بۆ ئابروشکاندن) بەپلەی یەکەم لێرەدا چێنراوە : لەرێکخستنی کۆمەڵگەی تەقلیدی لەسەر پرەنسیپی شەرەف و ریسوایی[10].

"چاوشکاندنی یەکێکیان" تەعبیرێکی کۆچەری کۆنە و لەرێگەی دامەزراندنی خەڵکانی عەزیز ئاسا بوە بەسیاسەتی دەوڵەتی عراق. تکریتیەکان لەسەردەمی حوکمرانی عوسمانیەکاندا بەناوبانگبون لەشێوازی "چاوشکاندنی" ئەو حاکمە ناتکریتییەی حکومەتی نێوەندی بەسەریانا دەیسەپاندن. حاکمی تازە دامەزراو خۆی و خێزانەکەی بانگهێشت دەکران بۆ ئاهەنگی پێشوازی لێکردن لەماڵی پیاو ماقوڵێکی ناوچەکە، بەڵام لەکاتی گەڕانەوەیاندا لەلایەن چەند چەکدارێکی دەمامك لەسەر بۆسەیان بۆ دەنرایەوە و حاکمەکەیان ناچار دەکرد تەماشای ژنەکەی بکات چۆن دەستدرێژی دەکرێتەسەر، پاشان چەکدارەکان خۆیان بۆ حاکمەکە ئاشکرا دەکرد و بەبێ ئەوەی کەس بکوژن لەتاریکی شەودا خۆیان بزردەکرد، بەڵام ئیتر حاکمەکەش نەیدەتوانی ئیدارەی کاروباری تکریت بەریوەبەرێت.

لەکۆتایی ساڵانی حەفتاکاندا فەرمانرەوا بەعسیە تازەکان چاوی ناودارترین بنەماڵەی ئۆرستۆکراتی بەغدایان شکاند، سەرەرای ئەوەی ئەو خێزانانە ماوەیەك بو هیچ کاریگەرییەکی

سیاسی یا تەنانەت هێزی ئابوریشیان لەوڵاتدا نەمابو. لەرێگەی هاتوچۆی یانە نێودارەکانی بەغدا کچە گەنجەکانی ئەو خێزانانەیان دەفڕاند. ماوەی چەند هەفتەیەك لەبەرچاوان بزردەبون پاشان دەردەکەوتنەوە. هەمو کەس دەیزانی چییان بەسەر هاتوە، بەڵام کەس نەیدەوێرا (یا پێی خۆش نەبو) قسەی لەسەر بکات. (ئەو کارە بەسەر خێزانە سوننە و شیعەکانیشدا هاتوە، بەتایبەتی ئەو خێزانە سوننە شارییە نێودارانەی عێراقی نوێیان دامەزراند و تکریتی نەبون)[11]. لەم ناکۆیەدا پێویستە مرۆڤ ئەو کارە شەیتانیەی سوپای عێراق وەبیربهێنێتەوە کەساڵی 1982 لەئۆردوگای قوشتەپە لەباشوری هەولێر پێی هەستا. "ئەو بێرەوشتییەی بەدرێژایی دەساڵ سوپای گەمارۆدەر بەسەر ژنانی قوشتەپەی هێنا، لەراستیدا مەبەستی سەرەکیان ناوی بارزانی بو کە سیمبولی گەورەی شەرەفی نەتەوەی کورد بو" [12].

بەگشتی دڵڕەقی سیاسی لەماڵەوە دەستپێدەکات. ریسوایی یەکێکە لەو رێگایانەی بەدڵڕەقیمان دەگەیەنێت و ئێستاش لێکۆڵینەوەکان بە "هۆکارێکی گرنگی دەستدرێژی کردنی" [13] دادەنێن. "ئەمەل مەسیراتی" کچە فەلەستینیەکی تەمەن (16) ساڵەی دانیشتوی رەملەیە، لەساڵی 1991، لەدوای ئەوەی براکەی پێی زانی پەیوەندی لەگەڵ پیاوێك هەیە هەر بەلێدان کوشتی، چونکە هەستی بەریسوایی دەکرد، پاشان جەستە ئەنجن ئەنجنکراو وشێواوەکەی فرێدایە " کیبوتزغان شمول" ـ وەە بۆ ئەوەی وادەرکەوێت یەهودییەك کوشتویەتی."سارا ئەبوغەنام" کچی خێزانێکی زۆر ناوداری رەملەیە، حەزی لە کورە عەرەبێکی رەشپێست کردبو، ئەوەش بۆ شەرەفی خێزان کارێکی ناشایستەبو، بۆیە زۆر بەپەلە درا بەپسمامێکی خۆی، پاشان مێردە تازەکەی دەیکوژێت و جەستەکەیشی فرێدەداتە باخێکی مزرەمەنی "ریشون لیزبون"ی دەرەوەی شاری تەلئەبیب [14]. لەهەمو رۆژهەڵات و دەوروبەری ناوەراست (باکوروباشور) ژنی وەك ئەمەل و سارا لەپێناوی پاراستنی شەرەفی خێزانەکانیان توشی تێهەڵدان و دڕندایەتی دەبنەوە و زۆربەی وەختیش دەکوژرێن. هەروەها هێندێك کەرەت گرنگی شەرەف دەگاتە ئاستێك کەدایك و داپیرەش بەشداری تیادەکەن و پیاوانی خێزان هاندەدەن کچەکانیان بکوژن. "مەی" کچێکی فەلەستینی و ئەندامی "فەنارە" (رێکخراوێکی ژنانی عەرەبە) چەندین جار لەدەرەوەی بنکەی پۆلیسی رەملە مانیگرتوە و ژیانی بۆ ئاشکراکردنی ئەوجۆرە توندوتیژییە تەرخانکردوە و خۆیشی چەندین کەرەت توشی تێهەڵدان بۆتەوە :"15 ساڵ لەمەوبەر داپیرەم لەسەر شەرەفی خێزان کوژراوە، لەرۆژی

لەدایکبونمەوە بەردەوام دایکم ئاگادارم دەکاتەوە لەوەی چارەنوسم بەچارەنوسی داپیرەم دەبێت"[15].

لەو بەڵگەنامانەی لەبنکەکانی پۆلیسی عراقی دەستیان بەسەراگیرابو، دەردەکەوێت ئەو شەرەف و ریسواییەی بۆتە هۆی ئەو دوو تاوانی کوشتنەی لەسەرەوە باسکراوە، لەعراقی سەدام حوسەیندا بەخزمەتی گشتی دادەنرێ، ئەو سەدامەی لەکاتی شەڕی کەنداودا زۆرێك لەروناکبیرانی عەرەب پشتیان دەگرت، چونکە پێیان وابو لەململانێی لەگەڵ ئیسرائیلدا شەرەفی عەرەب دەسێنێتەوە. بۆ نمونە یەکێك لەو بەڵگەنامانەی حزبی شیوعی لەشارۆچکەی شەقلاوە دەستی بەسەراگرتبو باس لەوە دەکات پۆلیسی بەغدا لەسۆپەر مارکێت و بەرگدروی ژنە دەوڵەمەندەکان کامیرای شاراوەی داناوە. یەکێك لەو ژنانەی ناوی لەبەڵگەنامەکە هاتوە لەکاتی گۆڕینی جلەکانی وێنەی گیراوە و فیلمەکەیشیان بەکارهێناوە بۆ ئەوەی وەك هەوالگر لەگەڵ پۆلیس کاربکات (کچێکی ناوچەیەکی نزیك بەشاری بەغدا پێی راگەیاندم پێی وایە چەندین ساڵە کامیرا لەئاودەستە گشتیەکاندا دانراوە بۆیە خۆی و برادەرەکانی هەرگیز بۆ ئاودەستەگشتیەکان نەدەچون) [16]. بۆچی تەنها لەم حاڵەتەدا ژن رازی دەبێت کار لەگەڵ پۆلیسدا بکات؟ ئایا زیاتر لەمێردەکەی یا لەموخابەراتی عراقی دەترسێت ؟ بێگومان لەمێردەکەی زیاتر دەترسێت، ئەگینا پۆلیس ئەوەندە خۆی ماندو نەدەکرد تاوێنەی دیمەنێکی خۆروتکردنەوە بگرێت. مێردی لەوجۆرە بەمەبەست بێت یا بەبێ مەبەست وەك موخابەراتی عراقی دەستی هەیە لەوەی ژنی عراقی بکەن بەقوربانی.

یەکێك لەو بەڵگەنامانەی لەسلێمانی چاوم پێی کەوت پەردە لەسەر پەرستارێکی سەربەموخابەرات هەڵدەداتەوە. ئەو پەرستارە سەرپەرشتی تۆرێك کچی دەکرد، ئەوانەی لەژێرزەبری هەرەشە کاریان لەگەڵ موخابەرات دەکرد، ئەوەش لەپاش ئەوەی دڵنیا دەکرانەوە لەوەی خودی ئەو پەرستارە پەردەی کچێنیان بۆ دروستدەکاتەوە. شتێکی ئاشکرایە ترسی خێزانەکانیان لەوەی پێیان بزانن بەرادەیەك بوە ناچاربون پەیوەندی بەموخابەراتەوە بکەن (هەروەك دەزانرێ سوپا و پۆلیسی ئیسرائیلیش لەکاتی لێپێچینەوەدا هەمان ترسیان لەلای ژنە زیندانییە فەلەستینیەکان دەقۆزستەوە، بەڵام نەبەبەردەوامی و نەئەو ئامرازانەشیان بەکاردەهێنا کەپۆلیسی عراق بەکاریدەهێنا) [17]. نوسەری عراقی عیسام ئەلخەفاجی لەدوای سەردانەکەی بۆ باکوری عراق لەساڵی 1991 بەسەرهاتێکی لەو بابەتە دەگێڕێتەوە :

" کیفاح کچێکی کۆلکە خوێندەوار و خەڵکی شارۆچکەی ئەلمەشخاب ـ ی باشوری بەغدایە و بروابێکراوی (نزمترین ئاستی پلەی حزبیە) حزبی بەعس بو، کیفاح لەدوای شکستی

راپەرینی کوردستان فەرمانی پێدرا وەك پەرستارێك بچێتە کوردستان و متمانەی دەستەڵاتدارانی ناوچەکە بەلای خۆیدا بەدەست بهێنێ، ئنجا خەڵکانی دی لەبواری تەندروستی رێکبخات. هەروەها پێیان وتبو تەنها وڵاتە یەکگرتوەکان چەکداری هەیە، بۆیە کاتێك روبەروی لێشاوێك چەکداری کورد دەبێتەوە زەندەقی دەچێت و یەکسەر خۆی تەسلیم دەکات ... کیفاح چۆنێتی بەکارهێناکەی لەساڵی 1988 دا بۆ گێڕامەوە. لەدوای شوکردنی بەماوەیەکی کورت چوار ئەفسەری موخابەرات لەئۆتۆمۆبیلێکدا رایدەگرن و داوای لێدەکەن لەتەکیاندا بچێت بۆ ئەوەی چەند پرسیارێکی لەسەر مێردەکەی لێبکەن، بەڵام لەجیاتی ئەوە بەرەو باخێکی دەبەن و بەزۆر ئەلکهولی دەرخوارد دەدەن، پاشان یەك لەدوای یەك دەستدرێژی دەکەنە سەر، ئەو کارەشیان لەسەر کاسێتی ڤیدیۆ تۆماردەکەن، ئنجا هەواڵگرەکان هەرەشەی ئەوەی لێدەکەن کە کاسێتەکە بۆ مێردەکەی دەنێرن، و مێردەکیشی بەدڵنیاییەوە دەیکوژێت. بۆیە کیفاح بەناچاری پەیوەندی بەموخابەراتەوە دەکات. تاکوئێستا بەهەمان شێوازی خۆی و بەبیانوی سەردانی کردنی هاوەڵێك سێ کەسی هێناوەتە ژێربار، هەمو جارێکیش ئەفسەرێکی ئەمن چاوەروانیان دەکات"[18].

کاتێك لەباکوری عراق بوم ژمارەیەك لەو ژنە هەواڵگرانە لەزاخۆ لەلایەن کوردەکانەوە دەستگیرکرابون، بەڵام لەپێش ئەوەی چاوم پێیان بکەوێت، ئیعدام کران.

پرەنسیپی تەقلیدی شەرەف و ریسوایی هەلومەرجێکی لەباری گونجاند بۆ ئەوەی سیاسەتی دەستدرێژی کردنی رەسمی وەك ئامرازێك بۆ کۆنترۆڵ کردنی کۆمەڵگەی کوردەواری و عەرەبی چالاکانە پیادەبکرێ. بەڵام لێکۆلینەوەی بەجیای ئەو هەلومەرجە، بەرفراوانی و قوڵی دیاردەی دەستدرێژیکردنی سێکسی لەعراقی نوێ بەرجەستە ناکات. بەکارهێنانی بەرفراوانی هەتکردن هاروێی ئەو شێوازە تایبەتانە بو کە عراقی خستە ژێر دەستەڵاتی حوکمی بەعسەوە، ئەوەش بەشێك بو لەداروخانی گشتی دابونەریتی کۆمەڵایەتی، بەنەریتی یەکسانیشەوە کەلەرابردودا پارێزگاری لەژن دەکرد (تارادەیەك و لەچوارچێوەی نزمی پایەی ژن لەچاوپیاواندا کەپێشتر سەپێنرابو). نەریتی خێڵەکی زاڵ لەکۆمەڵگە پارێزگارەکانی وەك سعودی و ئوردون هێشتا بەربەستێکی هەندەکی لە دەستدرێژی کردنی سێکسی پێکدەهێنێ. بەڵام گرفتێك روبەروی بەدواداچونی ئەم پاساوە دەبێتەوە، چونکە هیچ زانیارییەکی باوەرپێکراو نیە لەسەر ئەو کردەوانەی لەشوێنێکی وەك سعودی روبەروی ژن دەبێتەوە، لەبەرئەوەی خودی نەریتیەکانیش بێدەنگی لەم بابەتە دەکەن. ئایا ئەو دەستدرێژیە

سێکسیانەی دەکرێتە سەر منالآن بۆ نمونە نزێك دەبێتەوە یا یەکسانە بەقەوارەی ئەو دەستدرێژییانەی لەعراقی بەعسدا هەیە ؟ بەدڵنیاییەوە کەس نازانێت.

لەلایەکی دی، جیاوازی زۆر گەورە لەواقیعدا هەیە. بەپێی قسەی ژنان بەشێکی زیندانی جویدەی ئوردون پێی دەوترێ ژوری زینا. وادیارە ئەو پۆلیسانەی لەسەر شەقامەکانی عومان گەشت دەکەن بۆیان هەیە هەر کچێکی ئوردونی بگرن، ئەگەر هاورێیەتی پیاوی غەیرە بکات. هەردوکیان دەبرێنە نوسینگەی ئەفسەری تەندروستی و ئازمایشی پزیشکی کچێنی بۆ دەکەن، ئەگەر کچ نەبێت، دەمودەست خێزانی هەردولا ئاگادار دەکرێنەوە، ئنجا هەردو خێزانەکە بەمەبەستی مارەکردنیان گفتوگۆ لەگەڵ یەکتری دەکەن. ئەگەر پیاوەکە رازی نەبێت کچەکە بهێنێت، ئەوا شەرەفی خێزان دەشکێت و هەردوکیان حوکم دەدرێن. سزاکان توندو تیژ نین، لەماوەی دوو مانگدا پیاوەکە ئازاد دەکرێت، بەلآم کچەکە لەدوای تەواوکردنی حوکمەکەیشی هەر دەهێلرێتەوە. بەپێی قسەی یاریدەدەری کۆمەلآیەتی، لەماوەی کارکردنیدا زیاتر لەنیوەی ئەو کچانەی لەژوری زینای جویدەبون لەدوای تەواوکردنی حوکمەکەشیان لەزیندان گلدراونەتەوە، تەنانەت هێندێکیان ماوەی (5) ساڵە لەوێ ماونەتەوە. بۆچی لەوێ دەیانهێڵنەوە ؟ چونکە پۆلیسی ئوردونی بەرپرسیارێتی گوللەبارانکردنی ئەو کچانە لەئەستۆناگرێت یا لەرۆژی بەرەڵا کردنیان لەسەر پلیکانەی زیندان بەرچەقۆ بدرێن (حاڵەتی لەمجۆرە زۆر رویداوە).

لەکۆتاییدا پۆلیس بەدوای ئەو پیاوانەدا دەگەرێت کە رازیبن ئەو کچانە بهێنن، ئەوەی زیاتر بۆ ئەم کارە شیاو بێت پیرەمێردی گوندە دورەکانە، ئەوانەی بەدوای دەرفەتێکی نوێی ژیاندا دەگەرێن، لەهێندێك حاڵەتی تریشدا لاوان ئەو کچانە دەهێنن، بەلآم پاشان دەردەکەوێت ئەو خەڵکانە گەوادن وبەدوای کەسانی سۆزانیا دەگەرێن [20].

شتێکی ئاشکرایە سیستمی شەرەف و ریسوایی لەئوردونی (پارێزگار) وەك لەعراقی (رادیکال) چالاکە، لەهەردو حاڵەتەکەشدا جیاوازی نێوانیان بریتیە لەپەیوەندی نێوان دەستەلآت و کۆمەڵگە : دەستەلآتدارانی ئوردون شەریکی سیستمی شەرەف و ریسواییەو بوێرانە هەوڵدەدا نێوانکاریان بکات بۆ ئەوەی چاکیان بکاتەوە یا ئەگەر نێوانکاریشی بۆ نەکرا چارەسەرێکیان بۆ بدۆزێتەوە. کەواتە ئوردون حاڵەتێکی مامناوەندی هەیە لەنێوان حاڵەتی فەلەستینی (دەوڵەت تەدەخول ناکات) وپەرگیری عراق (بەکارهێنانی دەستدرێژیکار وەك فەرمانبەری رەسمی). بەلآم ئەوەی بەڵێلی دەمێنێتەوە تاچەند ژن دەتوانێت سود لەم جیاوازییانە وەربگرێت.

بەعسی شۆڕشگێر جیاوازی لەگەڵ پاشایەتی سعودی هەیە، بەوەی پێکهاتەی کەلەپوری نەریتی کۆمەڵایەتی لەبەریەکهەڵوەشاندەوە و جۆرێکی نوێی شێواوی لەتازەگەرێتی عراقی زیندوکردەوە، ئەویش نە نەریتە و نە تازەگەری (واتە بونیاتنانی بەهای نوێ بۆ تاکەکەس و کۆمەڵ، لەبابەت دابونەریتی رۆژئاوا لەکاتی بزوتنەوەی رۆشنگەریدا). چۆن دەشێت گەندەڵی جنسی لەسایەی حزبی بەعس لەعراقدا لەگەڵ روداوەکانی ئەمرۆی کۆماری ئیسلامی ئێران بەراوردبکەین؟ سەرلەنوێ نازانین. لەلایەکی دی، مرۆڤ دەگاتە ئەو دەرئەنجامەی لەوڵاتێکی وەك عراقدا کەهەمو شتێکی تیا نابوت بوە، کۆمەڵگە لەبۆشایی هەڵواسراوە و هیچ نەریتێکی راستەقینەی نیە (ئیسلامی یا نائیسلامی)، بەلایەنی کەمەوە لەرێگەیەوە پشویەکی کاتی بدات. ئەم ئەنجامە بۆ قۆناغی دوای سەدام حوسەین مانای سیاسی گەورەی دەبێت [21].

دەستدرێژی کردن وەك کرداری ملکەچ پێکردن و کوێلەکردنی کۆمەڵگە، زەلیلکردنی بەئەنقەستی نەتەوە لەخۆی دەگرێ، بەمەبەستی سەرکوتکردن و زاڵبونی کۆمەڵایەتی کەزۆرجاران هاوتای شەڕ و داڕوخانی کۆمەڵاتیە. بۆ نمونە، ئەم دیاردەیە لەهاوینی 1992 دا لەنێو رێکخراوە نیمچە سەربازییەکانی یۆگسلافیای جاران تەشەنەی سەندبو [22]. نیو سەدە بەرلەئێستا لە"دەستدرێژکاری نانکینگ"، شارێکی چینی بێوەیە، سوپای ژاپۆن لەساڵی 1937 داگیریکرد، روداوەکانی یەکەم مانگی داگیرکردن بە 20 هەزار حاڵەتی دەستدرێژی دەخەمڵێنرێ [23]. هەروەها لەدوای راگەیاندنی سەربەخۆیی بەنگەلادیش لەپاکستان و چونە ژورەوەی لەشکرەکانی سوپای پاکستان بۆ سەرکوتکردنی شۆرش، لایەنە باوەرپێکراوەکانی دەستدرێژی سەربازەکانی پاکستان لە نۆ مانگی ساڵی 1971 دا بە 200 ـ 400 هەزار ژنی بەنگەلادیشی دەخەمڵێن کەلە 80٪ ژنانی موسڵمان بون :

" لەدوای ئەوەی بەقەوارەی دزێوی کارەکان زانرا، ئەو کەسانەی هەوڵیاندەدا راڤەکردنێکی لۆجیکی یا سەربازی بدۆزنەوە بەردەوام دەگەڕانەوە بۆ ئەو تەلیسمەی لەپشت دەستدرێژی بەکومەڵەوە خۆی مت کردوە. " ئایا هەڵمەتی تۆقاندن، دەستدرێژی سێکسی ـ یش دەگرێتەوە؟"، (ئۆپری مینی) ئەم پرسیارەی لەسیاسەتمەدارێکی بەنگەلادیشی کرد، بەڵام سیاسەتمەدارەکە پرسیارێکی پێچەوانەی ئاراستە کردەوە : "سەربازەکان لەسەربازگەکانیان قسەلەسەر چ شتێك دەکەن؟"، ژن و سێکس، ئنجا وتی : "پڕ چەکیان بکە و داوایان لێبکە ترس و لەرز بخەنە دڵی میللەتێکەوە، یەکەمجار چ شتێك بەمێشکیان گوزەر دەکات؟"... دەستدرێژیکردنەکان بەرادەیەك رێکخراو و گشتگیر بو کەجگەلەئەنجامی سیاسەتێکی

هوشیارانەی سوپا شتێکی دی نەبو، "پاکستانیە رۆژئاواییەکان نەخشەی سیاسەتێکیان دارشتبو تا بەئەنقەست رەگەزێکی نوێ دروستبکەن"، یا نەتەوەی بەنگال لاوازبکەن.

لەراڤەکردنی ئەو کارەدا هەست و تیوری پێکەوە کار دەکەن، چونکە هەڵهێنجانەکان جەخت لەسەر گریمانەیەکی هەڵە دەکەن، بەوەی ئۆپراسیۆنی دەستدرێژیکردنی بەکۆمەڵ لەبەنگەلادیش تاوانێکی بێوێنەیە لەمێژوی نوێدا.

بەڵام هەتکردنی بەکۆمەڵی بەنگەلادیش بێوێنە نیە. چونکە ژمارەی دەستدرێژیکردنەکان سەبارەت بەتاکەکەس ... لەروداوەکانی دەستدرێژیکردن گەورەتر نەبو ... لەشاری نانکینگ (1937) رێژەی دەستدرێژیکردنەکان سەبارەت بەتاکەکەس لەکوێ روداوەکانی دەستدرێژکردنی بەلجیکا و فەرەنسا بەرزتر نیە، کاتێك سوپای نارێکخراوی ئەڵمانی لەماوەی سێ مانگی شەڕی جهانی یەکەمدا پێشرەوی کرد. هەروەها لەرێژەی ئەو دەستدرێژیکردنانەش بەرزترنیە کەلەشەڕی جهانی دوەمدا روبەروی ژنانی گوندەکانی روسیای سۆڤیتی بووە" [24].

بەهەرحاڵ دەستدرێژیکردن بەرەسمی لەعراق شتێکی بێوێنەیە، چونکە دەوڵەت شەڕێکی قێزەون لەدژی خودی هاوڵاتیانی خۆی دەکات، نەك تەنها لەرێگەی کیمیابارانکردنی گوندنشینەکوردەکان، بەڵکو لەرێگەی تێبەردانی دەستدرێژکاران بۆ سەرژنانی عراقی. روداوەکانی کوێت دیوێکی دی ئەو دەستدرێژیکردنەیە کەبەسەر ژنانی عراقدا هاتوە، و میتافۆرێکی (مجازی) نمونەیی وێنەی ئەو بەسەرهاتانەیە کەلەسەر دەستی خودی دەوڵەتەکەیان بەسەر کۆمەڵگەی عراقیدا هاتوە. دەستدرێژیکردن فۆرمێکی سەرتاپاگیری شێوازی کارکردنی بەعسە لەسیاسەتدا.

ئایا لەناوکۆیی ئەم بابەتەدا دەتوانین ئەوە ئاشکرابکەین : لەماوەی تازەگەرێتی وڵاتە عەرەبی و ئیسلامیەکانی دی، دەستدرێژیکردنە سەرژنانیش بەرزبۆتەوە (سەرەرای تازەگەرێتی، پرەنسیپی شەرەف و ریسوایش بڵاودەبێتەوە)؟. شەڕی کەنداو بۆگەنی لەعراق ئاشکراکرد، هەرئەوەش وایلێکردین بزانین لەساڵانی حەفتاکانەوە چ رویداوە و چ روودەدا. بۆیە فەڵەستینم بەنمونە هێنایەوە چونکە رێکخراوی ژنانی ئیسرائیل ـ عەرەب (فەنار) دەیتوانی لەناو ئیسرائیلدا کارابێت و ئەو زانیاریانەی کۆی دەکاتەوە لەرۆژنامە عبیریەکاندا بڵاویکاتەوە، لەبەرئەوەی ئیسرائیل لەهەمو وڵاتانی رۆژهەڵات کراوەترە. هەر ئەو کرانەوەیەش لەکانونی یەکەم / 1989، و لەدوای بڵاوبونەوەی نامێلکەی " ژنان بۆ ژنە زیندانیە سیاسیەکان ـ ئەلقودس " بوە مایەی هەڵا و بێزاری گشتی. رێکخراوی ژنانی

ئیسرائیلی بەڵگەنامەی لەسەر دەستدرێژیکردن و فۆستنەوەی کاری سێکسی کۆکردبووە کەژنانی فەلەستینی لەلایەن پۆلیسی ئیسرائیلییەوە روبەروی دەبونەوە (پشکنین، روتکردنەوە لەبەردەم خەڵکی، ئاماژەکردنی بەردەوام بەکاری سێکسی، هەرەشەی شەرەفشکاندن و بەکارهێنانی وێنەی فۆتۆگرافی ئەو ئەفسەرە پۆلیسانەی دەستبازی لەگەڵ ژنە فەلەستینیەکان دەکەن، وەك ئامرازێك بۆ گوشار و قسەلێدەرهێنان و ... هتد) [25]. ئایا نەبونی ئەو زانیاریانە لەسعودی و ئوردون بۆ نمونە مانای وایە بارودۆخ لەو دوو وڵاتە باشترە ؟ گرفتەکە لەوێدایە تاکو ئێستا نازانین وەزعی ئەم دوو وڵاتە بەچ ئاستێك گەیشتوە، هەروەها لەعراقیش دیوارێکی گەورەی بێدەنگی لەسەر خراپی مامەڵەکردن لەگەڵ ژناندا هەیە. لەکۆتاییدا بێدەنگی دەستدرێژیکردنی رەسمی لەعراقدا داهێنا.

بگەڕێنەوە بۆ دەستدرێژکاری "رەسمی". ئایا خەڵکانی عەزیز ئاسا چ جۆرە مرۆڤیکن ؟ توڕەییەکی قوڵ و ترسناك هەمو بوارەکانی ژیانی دەستدرێژکاری لادەری ئاسایی دەگرێتەوە. لەیەکێك لەو لێکۆڵینەوانەی لەسەر گروپێك دەستدرێژکاری ئەمریکا کراوە، گەیشتۆتە ئەو ئەنجامەی لە 80٪ یان بەمناڵی روبەروی دەستدرێژی بونەتەوە[26]. ئەو پیاوانە بەهەستی شەهیدبون، بێزلەخۆکردنەوە، بێمتمانەیی و نەبونی هاوسۆزی لەگەڵ خەڵکانی دی گەورەبون[27]. بۆچی ئەو خەڵکانە کاری دەستدرێژی دەکەن ؟ ئەو کەسانە بەدەستدرێژی کردنیان هەوڵێکی تراجیدی و بچوك دەدەن بۆ ئەوەی زیندەگی وێرانەیان تارادەیەك کۆنتڕۆڵ بکەن. شەڕی عراق ـ ئێران، شەڕی ناوخۆی لوبنان، قەتلوعامی حەما لەساڵی 1982 و هەرفۆڕمێکی رەگەزپەرستی نەتەوایەتی و ئاینی زۆرێك لەو پیاوە لادەرانەی لەرۆژهەڵاتی ناوەراست لەداوی خۆیەوە بەجێ هێشتوە[28]. بەم دواییانە لەخان یونس ـ ی کەرتی غەزە، پیاوێك پاش ئەوەی رەگوریشەی ئیسلامەتی خۆی بۆ دەردەکەوێت، هەرچوار خوشکەکەی لەژورێکدا بەندەکات، چونکە قەناعەتی بەسۆزانیەتی خوشکەکانی هەبوە، ئنجا ئاگر لەژورەکەیان بەردەدا و خۆیشی لەدەروەی ژورەکە دەست بەقورئان خوێندن دەکات [29]. رەنگە پیاوێکی عەقل ناتەواو بێت، بەڵام چ شتێك عەقڵی سوکی هانداوە بەتایبەتی ئەم شێوازە بەکاربهێنێ بۆ ئەوەی گوزارشت لەخودی خۆی بکات؟ لێرەدا ئەم پرسیارە کۆمەڵایەتی و سیاسییە لەسەر مەحەکە.

لەبەرامبەر ئەوەشدا عەزیز ساڵح ئەحمەد، فەرمانبەرێکی مەدەنییە و کەسێکی شێتۆکە نیە، دەشێت کەسێکی ئاسایی و جیاکار نەبێت وەك فەرمانبەرە حکومیەکانی دی. د. هاریتۆس

www.dengekan.com

فاتۆراس لەماوەی 15 ساڵ لێکۆڵینەوەی لەسەر عەقلی جەلادەکان لەسەردەمی دیکتاتۆری یۆنانیدا لەساڵانی 1965 ـ 1974 بەتەواوەتی گەیشتە ئەو قەناعەتەی کە جەلادە باشەکان پێویستە ڕێکبخرابن و مەشقیان پێکرابێت بۆ ئەوەی لەرێگەی کاری سیستمی دەستەلاتێکی کامڵەوە کارەکانیان ئەنجام بدەن. ملکەچی بۆ دەستەلات، نەك پاڵنەرە سادییەکان، ئەو کەسانە والێدەکات، هەوڵبدەن ببن بەجەلاد[30].

لەهاوینی 1992، لەماوەی دەستدرێژی کردنێکی سیستماتیك بۆسەر 40 ژنە موسڵمانی شارۆچکەی توزلا ـ ی هێرزۆگۆڤین، هێزەکانی سیرب بەقوربانیەکانی خۆیان دەوت، فرمانی سەرەوەی خۆیان جێبەجێ دەکەن. یەکێك لەدەستدرێژیکاران بەقوربانیەکەی خۆی وتبو : " شەرم لەسیرب بونی خۆم دەکەمەوە ". بەهەرحاڵ خۆی و هاوەڵەکانی لەرێگەی بەکارهێنانی حەپی تایبەتەوە ئەرکەکانی خۆیان جێبەجێ کرد[31]. ئایا دەوڵەتی عراقی بەوشێوەیە وەرەی دەستدرێژکاری "رەسمی" بەرزدەکاتەوە، بۆ ئەوەی لەدوای ڕۆژێکی تاقەت پرۆکێن وەك ئێمە بۆلای ژن و منالەکانی بگەڕێتەوە ؟ خودی ئەم بیرۆکەیە زۆر ترسناکتر و خراپترە لەوەی بەکەسێکی شێتۆکەی وێنابکەین. بەدڵنیاییەوە عەزیز سالەح ئەحمەد هەرگیز جیاوازی لەگەڵ هەزاران لاوی دی ولاتە عەرەبیەکاندا نیە. بەرەئی هاریتۆس فاتۆراس دەشێت دەستدرێژکار هەر کەسێك بێت، لەهەمو حالەتیکدا خەڵکانێك بەعەرەب ناو زەدەی دەکەن. برادەرێکی کورد پێی وتم ناوەکەی کوردییە[32]. دڵنیانیم. لەهەمو حالەتێکدا ئەو پیاوە شێتۆکەیەی خان یونس، تەنانەت لەو کاتەشدا هەر چوار خوشکەکەی بەزیندوی ئاگر تێبەردەدا، پێی وابو موسڵمانێکی لەخوا ترسە لەگەڵ عەزیز سالەح خالی هاوبەشیان هەیە، چونکە هەردوکیان دوو مرۆڤی نەخۆشی دەستکردی دڵرەقی سیاسەتی نوێی عەرەبین و پێیان وایە تۆڵە لەسوکایەتی رابردوی خۆیان دەکەنەوە، تەنانەت لەو حالەتەشدا کە ئەشکەنجەی ژنی عەرەب یا کورد دەدەن و هەتکیان دەکەن و شەرەفیان دەشکێنن، بۆیە ژنانیش لەگێژاوی توندوتیژی پارێزراو یا ئاوارتە نابن. "لیا تەسیمل"، پارێزەرێکی ئیسرائیلییە و ژیانی بۆ مافەکانی مرۆڤی فەلەستینی تەرخانکردوە، پێی وایە یەکێك لەو شێوازانەی ژنانی فەلەستینی بەکاریدەهێنن تا لەچەوسانەوەی خێزان رزگاریان بێت، تاوانکردنە یا شتێك بەناوی راپەرینەوە بکەن بۆ ئەوەی قبولکردنی کۆمەلایەتیان بەدەست بهێننەوە کە بەهۆی جەختکردنیان لەسەر کەسایەتی تایبەتی خۆیان لەدەستیان داوە. بۆ نمونە ژنێك بەبێ ویستی خۆی بەمێرد دەدرێ، بەلام لەپاش ئەوەی سکی پڕ دەبێ، رادەکات، کەچی باوکی بەزۆر بۆ مالی مێردەکەی دەیباتەوە، ئنجا هەوڵدەدا بەنارنجۆکی مۆڵۆتۆف خۆی و پاسێك بسوتێنێت، بەو شێوازە کۆتایی بەوەزعی خۆی

بهێنێت کەبەرگەی ناگرێت، رەنگە ویستبێتی خۆیشی بکوژێت، ئەوەش شێوازێکی جوامێرانەیە بۆ ئەوەی لەخێزانێکی سەرکوتکەر رزگاری بێت، هەروەها شێوازێکیشە رەنگە باری کۆمەڵایەتی ژن بپارێزێت[33].

بەم دواییانە فیلمێکی سینەمایی تۆمارکراوی ئیسرائیلی لەدەرهێنانی "دیڤید بنشتریت"بەناونیشانی" لەپشتی پەردەی داگیرکردنەوە "نمایش کرا، فیلمەکە باس لەبەسەرهاتێکی ئاوارتەی کچە فەڵەستینییەکی ئۆردوگای "شاطيء" ی پەنابەران دەکات کە پۆلیسی ئیسرائیلی بەبیانوی هەڵسوراوێکی بەرگری فەڵەستینی گرتبوی. بەرووت و قوتی لەگەڵ پیاوێکی زەبەلاح دەخرێتە زیندانەوە، و ئەفسەرێکی ئەمن لەپشت دەرگای زیندانەکەوە بەزمانی عەرەبی پێی دەڵێت ؛ ئازادە هەرچییەکی لەتەکدا بکات. هەرچەندە پیاوەکەش وەك خۆی فەڵەستینی بو، بەلام رۆڵی لەزینداندا دیاری نەکرابو. پاشان کچەکە لەگەڵ پیاوەکە دەکەوێتەقسەکردن و پێی دەڵێت : " ئەگەر دەتەوێت پەردەی کچێنیم بدڕینی، فەرمو کاری خۆت بکە، بەلام ناتوانی شەرەفی من و فەڵەستین بشکێنی". ئیتر فیلمەکە تەواو دەبێت و ئەم پرسیارەش لەدوای خۆی دەوروژێنێ، ئایا ئەو پیاوە دەستدرێژی کردۆتە سەر کچەکە یا نا؟

لەپاڵ دڵنیابون لەوەی هێزی ئاسایشی ئیسرائیل بەشێوەیەکی ئاشکرا و بەرفراوان نەزمی شەرەفی عەرەب بەکاردەهێنێ بۆ ئەوەی بەندکراوەکان ناچار بکات ئیعتراف بکەن (وەك پێشتر باسمان کردوە)، بۆیە ئەم بەسەرهاتە دووجار گرنگ و تراجیدیە، چونکە ئەوەمان بۆ روونده‌کاتەوە کە لەزەینی قوربانییەکەدا پەیوەندییەك لەنێوان شەرەفی فەڵەستین و کچێنی خۆیدا هەیە. سیستمی نەریت بەنەگۆڕی دەمێنێتەوە جگە لەوەی پێگەی شەرەف سەبارەت بەقوربانیە تێکۆشەرەکە لەخێزانەکەیەوە بۆشەرەفی هەمو فەڵستین و خەباتەکەی بەرزدەبێتەوە. بەشێوەیەك لەشێوەکان ئەم بەکارهێنانە شۆرشگێرییە گوتارێکی رووتوشکراوە و لەنێو ئەو روناکبیرە عەرەبانەی لەکاتی قەیرانی کەنداودا پشتگیریان لەریژیم دەکرد زۆر بەربلاوبو.

یەکێك لەو ئاوارتە بوژێنەرە (منعش) دەگمەنانەی هیوامان پێدەبەخشێت، ئەوەیە کەشاعیری فەلەستینی "سەلمان موسالەحە" لەکاتی شەڕی کەنداودا زۆر بەتوندی بیرۆکەی "شەرەفی ونبوی عەرەب" ی لەوتارێکدا بەهەمان ناونیشان شەرمەزار کردوە. گەوهەری وتارەکەی بریتیە لەوەی عەرەب پێویستی بەوە هەیە بیرۆکەی شەرەفیان ملکەچی بیرۆکەی ئازادییان بێت، ئازادییەك "بەتەنها ئازادی تاکەکەس ناگەیەنێت، بەڵکو بەشێوەیەکی یەکلایی

www.dengekan.com

کەرەوە ئازادی ئەوی دی دەگەیەنێت"[34]. کاتێك وڵاتە عەرەبیەکانی دی وەك عراق دەکەونەروو، ڕۆژنامە عەرەبیەکانیش وەك ڕۆژنامە ئیسرائیلیەکان دەکرێنەوە یا کاتێك روناکبیرانی عەرەب ئامادەگیان تیابێت ئیعتراف بەو پاڵنەرانەی پشت ئەو ڕێوشوێنانە بکەن و شەرمەزاری بکەن، لەجیاتی ئەوەی وەك کردەوەیەکی جوامێرانەی دژ بەزایونیزم یا ئیمپریالیزم ستایشی بکەن، ئیتر ڕەنگە تەنها لەو حاڵەتەدا ئاشکرابێت کە دزێوترین جۆری دڵڕەقی لەجهانی عەرەبیدا، پیاوان و ریژیمە شۆرشگێڕ و پێشکەوتوخواز و ڕەتکەرەوە و نەیارانی ئیمپریالیزم دایانهێنابێت. ژنە لوبنانی "مەی غەسوب" ئەو کارەی بەمجۆرە دەست نیشانکردوە : "بەوپەری ساناییەوە دەتوانرێ ئیمپریالیزم و کوفر پێکەوە لێکبدرێ (دمج) یا جەماوەر لەدژی ئەو سوکایەتیە بوروژێنرێ کە دەوترێ شارستانی ڕۆژئاوا بەسەر ناسنامەی ئیسلامییدا هێناوە ... لەناوکۆی ئەم ئاشتبونەوە "ناوخۆیە" بۆ روبەروبونەوەی "دەرەوە"، رێگەنەدان بەژن بەشداری چالاکی گشتی بکات باشترین بەڵگەیە بۆ بەردەوامبونی کولتوری ئیسلام ... پتەوی و قایمی پێگەی ژن لەخێزانی عەرەبیدا تاکو ئێستاش قوڵترین و دورخراوەترین پێگەی ناسنامەی عەرەبی ـ ئیسلامیە"[35].

تاناسنامە هەست بەهەڕەشە بکات، وەزعی ژن دەکاتە دواقەڵای پتەوی خۆی. بەمجۆرە پێگەی ژن دەبێتە دزێوترین پێگەی دڵڕەقی و بێدەنگی، بۆیە ئەو سەرگوزشتانەی بەلێشاو لەعراقەوە دزە دەکەن، رێك لەدەوری ئەم بابەتە دەسوڕێتەوە. تەنانەت مناڵانیش ژیانێکی باشتر لەژیانی ژنی عەرەبی دەگوزەرێنن. ئەم درندایەتیە لایەنێکی تەقلیدی "تایبەت" و لایەنێکی هاوچەرخی " گشتی" هەیە. بێگومان هەردوکیان پێکەوە گرێدراون، هەرچەندە لەرووی تیورییەوە جیاوازیان هەیە، بۆیە دەبێ لەم دەسپێکەوە لێکۆڵینەوەیان لەسەر بکەین. دڵڕەقی تەقلیدی بەرامبەر بەژن بەردەوام سەرچاوەکەی دەستەوەستان و لاوازی پایەی کولتوری ژنانە. " تەمام فەحیلا " پەرستارێکی فەڵەستینی تەمەن 30 ساڵە و خەڵکی عەکایە، دەڵێت : " کارەساتە کاتێك لەخێزانێکی عەرەب کچێك لەدایك دەبێ، چونکە هەرلەساتە وەختی لەدایك بونییەوە جیاوازی دەست پێدەکات، و ئەو پەیامەی دەخوێندرێ بەگوێیدا بریتیە لەوەی کەخودی جەستەی گوناهە. هەر لەساواییەوە قەدەغەکردن دەست پێدەکات. رێگەی پێنادرێ یاری لەگەڵ کوڕان بکات، شۆرت لەپێبکات، بەدڵی خۆی دابنشێت و پێویستە پۆشتە وپەرداخ و بێدەنگ بێت بۆئەوەی غەریزەی سێکسی نەوروژێنێ. ئەوەش ترسێکی سامناکە"[36]. جەستەی ژن کانییەکە لەیەك کاتدا سەرچاوەی هەمو شەرەف و

فیتنەیەکە، بۆیە نەریت ئازادی ژن بەهەڕەشەیەکی گەورە لەسەرخۆی دەبینێ، کەواتە دەستەوەستانی ژن سەرچاوەیەکی سەرەکی هەمو ئەو دڵڕەقییە کەدژیان پیادە دەکرێ.

لەلایەکی دی، دڵڕەقی هاوچەرخ کاتێك دەست پێدەکات کەژن وەك هیوا و شادی خۆیان دەسەپێنن، هەروەکو ئێستا لەزۆربەی وڵاتە عەرەبیەکان دەیکەن، ئەویش لەرێگەی دیاریکردنی دوارۆژی خۆیانەوە هەرەشە لەکۆمەڵگەی تەقلیدی دەکەن : لەماڵ دەچنەدەرەوە، بەگوێی باوانیان ناکەن، سورن لەسەر هەڵبژاردنی هاوسەری خۆیان، بەخۆشەویستی مێرد دەکەن، دەبن بەئەندامی رێکخراوە سیاسیەکان و چالاکی کۆمەڵایەتی ئەنجام دەدەن و هتد. لەعراق هەرگیز رەگەزێکی دەستدرێژکاری وەك عەزیز لەپێش داهێنانی حزبی بەعس نەبوە. دەستدرێژیکردنە سەر ژنانی چالاك لەلایەن پیاوانی عەزیز ئاساوە ـ پیاوانی شێتۆکە و ناتەواو، بەڵام لەگەوهەردا جۆرە پیاوێکی تازەیە حزبی بەعس دروستی کردوە ـ جۆرێکی نوێیە لەدڵڕەقی و لەسەر رێکەوتننامەی بێدەنگی و نەنوسراوی نێوان کولتوری تەقلیدی عەرەبی پیاوسالاری و ژیانی گشتی "نوێ" پیادە دەکرێ، کەحزبی بەعس لەعراقدا بەرجەستەترین نمونەی دڵڕەقی ئەو کولتورەیە.

لەوەتەی جەنەراڵ زیا ئەلحەق لەساڵی 1979 دا یاسای سزادانی نوێی ئیسلامی لەپاکستان راگەیاندوە (بەیاسای سنور ناسراوە)، دیاردەی دەستدرێژیکردنی سیاسی لەو وڵاتە زیادیکردوە. نزیکەی 80٪ ئەو ژنە پاکستانیانەی لەلایەن پۆلیسەوە بەتومەتی زینا گیراون، لەزیندان دەستدرێژییان کراوەتەسەر(37). بۆیە مرۆڤ دەپرسێت ئەو دیاردەیەش لەکۆماری ئیسلامی ئێراندا هەیە. لەهیندستان ساڵی 1968، رۆژنامەی "تایمز ئۆف ئینديا" لەسەر وتاری خۆیدا ئاماژە بەزیادبونێکی ترسناك دەکات دەربارەی روداوی دەستدرێژیکردن بۆ سەر ژنە زیندانییەکان (38). لەمەش زیاتر، سەرەرای ئەو گرنگییە رەسمییەی لەسەر بەرزترین ئاستی حکومەتی هیندی بەم مەسەلەیە دەدرێ، کەچی دەرکەوتوە زیاتر دەستدرێژی دەکرێتەسەر ئەو ژنانەی لەبواری کۆمەڵایەتی و مافەکانی مرۆڤدا کاردەکەن(39). ئەگەر وەزع لەوڵاتانی وەك هیندستان و پاکستان بەو رادەیە خراپ بێت کەتارادەیەکی باش مافی یاسایی و ئازادی سیاسییان هەیە، کەواتە دەبێ بارودۆخی وڵاتە عەرەبیەکان چۆن بێت کەتەنها ریژیمی ئیستبدادی و پاشایەتی یەککەوتو حوکم دەکەن ؟ ئەمجۆرە دڵڕەقیە تەنها لەکاتی پوکانەوەی پەیمانە ترسناکەی نێوان نەریت و تازەگەری کۆمەڵگەی عەرەبی کەمدەبێتەوە، ئەوەش ژنە

www.dengekan.com

عەرەبە چاونەترسەکان رێگەیان بۆ خۆشکردوە، ئەوانەی رێکخراوی فەناریان دروستکردوە[40].

ئەو دڵڕەقییەی زیاتر وڵاتانی عەرەبی نوێی پێجیادەکرێتەوە بەپلەی یەکەم پەیوەستە بەو توندوتیژییەی لەدژی ژن پیادە دەکرێ، ئەوەش لەدابەشکردنی نێر - مێی کولتورەوە سەرچاوە دەگرێ. ئەم گریمانەیەم لەسەر گەورەیی دڕندەیی لەدژی ژنی عەرەب کە هاورێی تازەگەرێتی جهانی عەرەبە بونیات نراوە، بۆیە ئەگەر ئەم گریمانەیە راست بێت، ئەوا هەڵهێنجانێکی زۆر ترسناکە لەزامنکردنی گشتی دواڕۆژدا. ئەوەندەی لەدەسپێکی ئەو بەڵگە سنوردارانەی لەبەردەستمدایە ئەم گریمانەیەم باسکردوە، ئەوەندە هەوڵم نەداوە سەڵماندی سنوری "گومانێکی بەجێ تێپەرێنێ". حکومەتی عراق چەند عەزیز ساڵەحی دامەزراندوە؟ 10 کەس؟ 100 کەس؟ ئەمەیان زۆر گرنگ نیە، چونکە عەزیز ساڵەح یەکێکە لەو ئاوارتە نائاساییانەی تیشك دەخاتە سەر رێساکە. بەڵام جۆری دڵڕەقییەکەی نیشتمانی عەرەبی سەری سنگێکی قایمە بۆ هەمو دڵڕەقییەکانی دی.

دڵڕەقی سیاسی

لەهەمو شوێنێکدا گواستنەوەی دڵڕەقی ماڵەوە بۆ دڵڕەقی گشتی سەرجادە یا پیادەکردنی لەلایەن دەوڵەتەوە کارێکی زۆر ئاسانە، بۆیە لەزیادەرەوی دڵڕەقی یا رێژەی پیادەکردنی دڵڕەقی بەهۆی میکانیزمی چاودێریکردن و سەرکوتکردن لەدەوڵەتی نوێدا دەست پێدەکەم کەساڵانی حەفتا و هەشتاکان، لەزۆربەی وڵاتە عەرەبییەکاندا دامەزراوە. ئەشکەنجەدان بەشێوەیەکی رۆتینی و بەشێوازێکی زۆر ئاڵۆز لەوڵاتە عەرەبییەکان پیادە دەکرێ، بۆ نمونە لەسوریا بنکەی گرتن لەدیمەشق گۆڕاوە بەبنکەی لێکۆڵینەوە لەپێناو گەشەپێدانی تەکنۆلۆجیای ئەشکەنجەدانی نوێ[41]. رێکخراوی لێبوردنی نێو دەوڵەتی (35) شێوازی ئەشکەنجەدانی جیاوازی تۆمارکردوە. ئەوانەی لەساڵی 1990 - 1991 بەشێوەیەکی سەرەکی ئەشکەنجەدەدران بریتی بون لەئەندامانی رێکخراوە ئیسلامیەکان یا ئەوانەی لەکاتی شەڕی کەنداودا نەیاری سیاسەتی حافز ئەلئەسەد بون.

لەواقیعدا رۆچون لەزۆلکاوی ئەم وردەکارییانە بەرەو قاییل بونمان دەبات، ئەگەر مەسەلەکە پەیوەندی بەدڵڕەقییەوە هەبێت. مرۆڤ تائاستی ئارەزوکردن بەدورکەوتنەوە لەورێگەیەی جهان گرتویەتی بەر، لەمەترسی رۆچون لەئێشوئازار و بێزکردنەوە دەژێت. بەڵام

بەهەرحاڵ، تەنها وێنەیەکی نائاسایی ڕەنگەمەسەلەکە بۆ ناوجەرگەی ڕوناکی و وردەکارییەکانی بگێڕێتەوە.

هەمان شتیش بەسەر مندا هات، کاتێك ئاخاوتنم لەگەڵ سەعید کرد، سەعید ئەندازیارێکی سوری تەمەن 30 ساڵە. لەدوای سەردانەکەی سەعید بۆ حەمای زێدی باوباپیرانی، بەماوەیەکی کورت ئاخاوتنم لەگەڵ کرد. لەشوباتی/1982دا حەما بو بەبابەتی لێکۆڵینەوەی دڵڕەقی، بابەتێك تەرخانکرا بۆ ئەوەی سەرنجێکی زیندو لەکن هەمو سورییەکان بەجێ بهێڵێت. بەپێی بانگەشەکانی حکومەتی سوریا بۆ دامرکاندنەوەی یاخبونەکەی ڕێکخراوی ئیخوان موسلمین، سوپای سوریا لەماوەی دوو هەفتەدا نزیکەی 10 ـ 40 هەزار کەسی لەشاری حەما کوشت. سەعید لەدوای دە ساڵ ژیانی تاراوگە بەدڵەراوکێیەکی پڕ لەترس بۆ زێدی باوباپیرانی گەڕایەوە. ژمارەی دانیشتوانی حەما لەکۆی (250) هەزار کەس تەنها نیوەی مابووە، لەبەرئەوەی خەڵکێکی زۆری وەك سەعید بۆ وڵاتانی کەنداو، سعودی، ئوروپا یا ئەمریکا ڕایانکرد بو. وێنەیەکی نمونەیی لەبەردەوامبونی دڵڕەقی تاماوەیەکی زۆریش لەدوای خوێن مەیین و لەچاڵنانی ئەو ڕوداوە لەدوتوێی قسەکانی سەعیدەوە لەزەینما چەقیبەستبو: (42)

" کاتێك بۆ ئەوێ ڕۆیشتم، ڕاستیەکان وڕ و کاسیان کردم. لەپێش سەردانەکە بەترس دەژیان. ئەو ترسەی ناهێڵێت زاربکەیتەوە، وێنەیەکی فۆتۆگرافی بگرێت، هیچ نەکەیت و تەنانەت تەماشای وێرانکارییەکەش نەکەیت، لەبەرئەوەی ئەگەر لەشتێك بڕوانیت ڕەنگە دەستگیر بکرێیت. خەڵکی شاری حەما سەرسام و لەحاڵەتی شۆکدا دەژیان. سەرەکیترین شت بەلایەنەوە "هیچ شتێك نەکەن، چونکە لەوانەیە شتێك ڕوبدات. ئێمە تەنها دەمانەوێت لەو بەسەرهاتە ڕزگارمان بێت". ئەم مەسەلەیە لەبریندارێك دەچێت، خەڵکی لەپێش هەمو شتێکدا گرنگی بەگێڕسانەوەی خوێن بەربونەکەی بدەن.

خەڵکی دیمەشق بەتەواوەتی نکۆڵیان لێی دەکرد، تەنانەت کارگەیشتبوە ڕادەیەك هێندێکیان خودی خەڵکی حەمایان بەهاندەری ڕوداوەکە دەزانی. زۆرێك لەڕوناکبیران پێیان وابو شایانی ئەو ڕەفتارەبون، لەبەر ئەوەی لەئیخوان موسلمین بون، ئەگەر دەستەڵاتیان بگرتایەتەدەست وڵاتیان زۆر دوادەخست، وەك جەزائیر (هەڵبژاردنی 1992). پێم وایە زۆرجاران لەلایەن ئەو کەسانەوە وشەی ئیخوان بۆ پاساو هێنانەوەی کردەوەکانی حکومەت بەکاردەهێنرا، تەنانەت ئەگەر ئیخوان لەشارەکە هەڵەیشی هەبێت، ئەوا دیسانەوە هەر ماقوڵ

www.dengekan.com

نیە بەو رادەیە رێکخراوبن. زۆرێك لەخەڵکی حەما ـ م دەناسی لەکاتی قەتلوعامەکە کوژرابون بەبێ ئەوەی لەلایەن کەسێکەوە رێکخرابن. وادیارە سوریبەکانی دی ئاگایان لەقەتلوعامی خەڵکی حەما نەبوە، لەراستیدا نە لەو ئێشوئازارە ژیابون و نەتاقیشیانکردبووە، بۆیە خۆیان دورەپەرێز دەگرت. ئەو ترسە یا هەستی نکۆڵیکردن شێوازێکی ئاسانە بۆ خۆدزینەوە، چونکە تەنها لەو حاڵەتەدا هەست بەبەرپرسیارێتی ناکەن.

شاری حەما کەسایەتی تایبەتی خۆی هەیە. ئەهلی شارەکە پارێزگار و بەکەللەرەقی ناسراون و شانازی بەخۆیان و شارەکەیانەوە دەکەن و پەیوەندی خزمایەتی توندو تۆڵیان هەیە. چەند گەرەکێکی دراوسێی غەیرەمان هەبو کە بەشێوازی نەرم گاڵتەیان بەیەکتری دەکرد. بەشێوەیەکی سەرەکی شاری حەما لەدوو بەش پێکهاتبو: گەرەکی مەسیحی نشینەکان بەخۆیان و کنیسەی قەشەنگەوە و گەرەکی موسڵمان نشینەکان کەمنی تیا لەدایك بوم.

کاتێك لەدوای چەندین ساڵ بۆ سوریا گەڕامەوە، بەدەم وێنەگرتنەوە گەشتی ناوچە جیاوازەکانم دەکرد. هەستم دەکرد هەر وێنەیەك لەو وێنانە پارچەیەکی بچوکە لەیادەوەرییەکی بێگیان کەقابیلی لەناوچونە، بۆیە سەفەرم بۆ هەمو شوێنەکان کرد. ماوەیەك لەدیمەشق مامەوە، ئنجا بەرەو باشور سەفەرم کرد و سەردانی چەند شارێکی باکورم کرد و رۆژێکی تەواویش لەحەما مامەوە.

یەکەم شۆکم خەڵکەکەی بو. خەڵکەکەی تا خانوبەرەکەی، چونکە پێشبینیم دەکرد یەکەمجار کاولکاری ببینم. خەڵکی وەك خێو ژیانیان بەسەر دەبرد، بەتایبەتی ئەوانەی لێوان لێو بون لەژیان و خۆشی، هەروەکو لەیادمە لەپێش 1982 زۆر عاتیفی بون، لەساتێکدا تورەدەبون و لەساتێکی دی باوەشیان پیادەکردی و ماچیان دەکردی، کەچی ئێستا لەسەر جادەکان خۆیان پەلکێش دەکەن، مناڵان هەڵبەزو دابەزیان نەدەکرد و هەڵچون بەروخساریانەوە دیارنەبو، چاوەکانیان روح و بریق وباقی تیانەمابو.

دوەم شۆکم لەبینینی بیناکان بو. هەروەکو پێم راگەیاندی سەبارەت بەگەڕانەوەم بۆ حەما دوودڵ بوم. ماوەی (10) ساڵ لەرێگەی پابەندبون بەهێندێك وێنەوە لەگەڵ یادەوەرییەکانم دەژیام. لەراستیدا هەر جارەی دادەنیشتم و وێنەیەکم دەکێشا، دەمبینی وێنەی حەما دەکێشم، بەناعور، شەقام و ئەو بینا کۆنانەی بەردەوام کاریگەری گەورەیان لەسەرم هەبو، بەمجۆرە زۆر لەگەڕانەوەم دەترسام، چونکە لەکۆنترۆڵ کردنی ئەو هەستانەم دڵنیانەبوم، لەهەمان کاتیشدا دەمویست بگەڕێمەوە. هەستمدەکرد پێویستە بوێرانە روبەروی ئەو کارە ببمەوە، بۆیە رۆژێکی تەواو لەحەما مامەوە.

حەما دەکەوێتە دۆڵێکەوە بۆیە بەگردێکدا سەردەکەویت ئنجا شۆڕدەبیتەوە بۆ ناو شار، بەڵام ئێستا ئۆتۆستراد ڕێڕەوی شارەکەی گۆڕیوە، چونکە بەدەوری گردەکە دەسوڕێتەوە تا لەناکاو شار لەبەردەمتا قوتدەبێتەوە. یەکەم شت لەدەروازەی شاردا پەیکەرێکی گەورەی ئەلئەسەد دەبینی. لەبیرمە بەڕاوەستاوی هەردوو باڵی کردبووە وەك ئاماژەیەك بۆ بەخێرهێنان. بەماشین بەنێو ئەو بینابەردین و سپیەتازانەدا تێپەریم کەلەدوای قەتلوعامی شار دروستکرابون، بەشە کۆنەکەیشی وەك جاران بایەخی پێنەدەدرا، درزێك لێرە و خشتێکی کەوتو لەوێ دەبینرا. خەڵکی و شار لەیەکنەدەچون. پێم وابو خەڵکی بەدروستکردنی بینای تازە دەیانویست یادەوەرییە کۆنەکان لەیاد بکەن.

لەناو گەڕەکی گەیلانی بەئۆتۆمۆبیل دەسوڕامەوە، ئەو گەرەکەی پڕدرەخت و جوانترین بەشی شاربو، ئیتر یەکسەر تێگەیشتم روباری عاسی کەپێشتر بەنێوشاردا دەڕۆیشت وشکی کردوە، ئەو ناعورە سەوزانەی جارانیش ناگەڕێن کەئێستا لەنێو زۆلکاوی روبارێکی وشکدا زەرد هەڵگەڕاون. بیرم دەکردەوە وێنەی چی بگرم ؟ بەهەرحاڵ چەند وێنەیەکم گرت، بەڵام کاتێك وێنەکانم شتەوە زۆربەیان سوتابون. دڵنیات دەکەم حەما لەشاری خێوان دەچو.

لەسەر پردەکەی دەروازەی گەیلانی لەئۆتۆمۆبیلەکە دابەزیم و سەیری ئەوبەری روبارەکەم کرد و هیچ شتێکی لێنەبو، دیسانەوە تەماشام کردەوە، خەریك بو سەبارەت بەدیاریکردنی شوێنەکەم دەشڵەژام، شتەکانم بەدوودیو دەبینی : وێنەیەك لەیادەوەرییەکانمەوە دەردەچون، ئەوی دی لەشتەنوێکانی بەرامبەرمەوە. لەیەکەم پەرچەکردارمدا پشتم کردە ئەو شوێنەی دەبوایە گەیلانی لەسەر بێت، چاوم نوقاند، بەڵام لەدوایدا رووم وەرگێرا و چاوم کردەوە، گردێکی رووتەنم بینی، گەیلانی بو. ئەم شوێنەی ئێستا لەسەری راوەستاوم، جاران بەرامبەر دیمەنێکی پانۆرامای دڵرفێن بو لە خانوی پێکەوە نوساو، لەگەڵ ئەو گومەز و رێرەو ژێر زەمینانەی دەچونەوە سەر ئەو دوکان و خانوانەی لەقەڵا دەچون. بۆیە کاتێك سوپا پەلاماری شارەکەی دا خەڵکی بەرەو ئەو گەڕەکە رایاندەکرد، پاشان تۆپ و تانکەکان گەمارۆی گەڕەکەکەیان دا و بەتەواوەتی وێرانیان کرد، و تەنها یادەوەرییان لێمایەوە. بەتەواوەتی تەختیان کرد، ئەو گردەی ئێستا بەرووتەنی دەیبینم ئوتێلی میردیانی نوێیان لەسەر ئێسك و پروسکی ئەو مردوانە دروستکردوە کەتائێستاش لەژێر بناغەکەی ماونەتەوە.

www.dengekan.com

بەدەم دیمەنی دڵڕەقی و بێدەنگییەوە دەگەینە سعودیە، کەلەماوەی (10) مانگی فەیرانی کەنداودا جەڵدکردن و بڕینی ئەندامانی جەستە و سەرپەراندیان راگرتبو، ئەویش نەك لەبەرئەوەی بایەخێکی نوێ بەمەسەلەی مافەکانی مرۆڤ بدەن، بەڵکو نەیاندەویست بەشێوەیەکی راستەوخۆ و ئاشکرا راڤەکردنی تایبەتی و پیادەکردنی دابونەریتی ئیسلامەتیان سەبارەت بەئەشکەنجەدان بۆ سەدان هەزار ئەمریکی ئاشکرابێت. لەدوای رۆیشتنی ئەمریکیەکان و لەهەوڵدانێکی سعودییە بۆ قەرەبوکردنەوەی ئەو وەختەی لەکیسیان چوە، لەمانگی حوزەیران / 1991 و لەماوەی سێ هەفتەدا، لەنێوەندی "ساحەی ئەلسوق" لەریاز سەری (16) کەسیان پەڕاند. مارتین ئەمیس لە "ئەسیوشیتد پرێس" دەڵێت :"تەنانەت سعودییە لیبراڵەکانیش، ئەوانەی حەز بەدیموکراسی و ئازادی ژنان دەکەن، پشتگیری لەسزادانی توندی ئیسلام دەکەن"[43]. ئەو لیبراڵانە دەڵێن ؛ هەرچەندە رای مرۆڤ لەسەر بابەتەکانی دی کراوە بێت، بەڵام ناتوانرێ گفتوگۆ لەسەر فۆرمی دڕندانەی سزادان لەقورئاندا بکرێ. لەهەمو حاڵەتێکدا هەستیان بەزەرورەتی ئاخاوتن دەکرد، بەڵام بەومەرجەی ناویان نەهێنرێ. سعودیە لەماوەی 6 هەفتەدا لەئەیلول ـ تشرینی یەکەم / 1990، 750 هەزار یەمەنی بێوەیی و گوێڕایەڵی یاسای دەرکرد تەنها لەبەرئەوەی حکومەتی یەمەن لەکۆبونەوەی باڵای عەرەبیدا دەنگی بۆ ئەو بریارە نەدا کەداوای رەوانەکردنی سەرباز دەکات بۆ ئەوەی بەرگری لەسعودیە بکات [44]. زۆرێك لەو کەسانە هەمو تەمەنیان لەسعودیە بەسەر بردبو، ئەمە سەرباری ئەو پاشەکەوتە کەمەی کۆیانکردبووە لەسەر سنور دەستی بەسەرا گیرا. هەروەها رێکخراوی لێبوردنی نێو دەوڵەتی دەڵێت : زۆرێك لەو کەسانەی لەلایەن هێزەکانی ئەمنی سعودییەوە گیرابون، ئەشکەنجەدرابون[45].

کوێتیەکانیش پێش ئەوەی ئەو جالییە زۆرەی فەڵەستینیەکان لەکوێت دەربکەن کەخۆی لە 300 هەزار کەس دەدا، لەوە زیاتریان بەفەلەستینیەکان کرد ـ زۆربەیان نەفەلەستین و نەهیچ وڵاتیکی دییان دیبو ـ لەدوای رزگارکردنی کوێت بەسەدان، ئەگەر نەڵێین بەهەزارانیان لەو فەلەستینیانە کوشت کەبەشێوەیەکی هەرەمەکی دەگیران. ئەوانەشی خۆیان حەشارنەدابو یا لەشوێنیکی گشتی گوللەباران دەکران یا زۆر دڕندانە ئەشکەنجەدەدران ئنجا دەکوژران[46]. لەوە دەچو کوێتیەکان بریاریان دابێت، رژێمی عراق چ بەسەرهێناون، بەسەر فەڵەستینیەکانی بهێننەوە.

ئەو وڵاتەی کرێکارە یەمەنیە دەرکراوەکانی بۆ نێردرایەوە زۆر باشتر نەبو لەو وڵاتەی کرێکارەکانی دەرکردبو. بەرەئی روناکبیرە پێشەنگەکان، یەمەنی باشور نمونەی ناسیونالیزمی

"پێشکەوتوخوازی" مارکسیزمە لەنیمچە دورگەی عەرەبی دواکەوتودا. چونکە لەهەمو وڵاتە عەرەبیەکانی دی هەوڵی زیاتر دەدرا بۆ دامەزراندنی چاودێری و سەقامگیرکردنی تەندروستی و فێرکردن و دابینکردنی هەلومەرجی پێویست بۆ کارکردنی ژنان، بەڵام سەرلەبەیانی 12/ کانونی دوەم/1986 و لەکاتی پێشکەشکردنی چای بەیانی عەلی ناسر چەتەئاسا (15) ئەندامی مەکتەبی سیاسی لەنەیارەکانی لەحزبی فەرمانڕەوای قەتلوعام کرد. یەکێك لەپاسەوانەکان کەجانتا سامسونایتە بچوکەکەی سەرکردەی هەڵگرتبو دەمانچە سکوربیونوکەی هەڵکێشا و وەزیری بەرگری لەپشتەوە گوللەباران کرد، دوابەدوای ئەو روداوەش لەدوو هەفتەی شەڕی سەرجادە تەرمی پەنەماوی (13) هەزار کوژراو و لەسێدارە دراوی بەکۆمەڵ لەسەر جادەکان بون.

یەمەنییەکی باشور درندەیی شەڕەکەی بەمجۆرە راڤەکردوە : "خەڵکانێکی زۆر لەسێدارە دران نەك تەنها سیاسیەکان، تاکار گەیشتە ئەوەی دەبوایە مرۆڤ رێگەیەك هەڵبژێرێت : یا شەڕکردن و روبەروبونەوە یا چاوەروانکردنی مردنێکی مسۆگەر"(47). بەڵام ئەوەی لەخودی روداوەکان ترسناکترە ـ ئەو روداوانە تەنها پنتێکە لەئۆقیانوسێك، ئەگەر لەگەڵ روداوەکانی وڵاتە پێشکەوتوترەکانی ناوچەی هیلالی خەسیب بەراورد بکرێت ـ زۆربەی روداوەکەیان لەبیرکردوە، ئەمە ئەگەر ئاگایان لەیەك بەیەکی روداوەکان بێت. بۆ شەش ساڵ دەچێت لەوڵاتیکی زۆر پێشکەوتودا 13 هەزار کەس لەسەر مەسەلەیەکی نامەبدەئی کوژران. ئایا مەسەلەکە گەڕانەوە بو بۆ خێڵایەتی؟، بەڵام شەڕی خێڵەکیش یاسای خۆی هەیە، یاسای رەفتارکردنی پەیوەست بەتوندوتیژی، ئەو یاسایەی جۆرێك هاوسەنگی لەسیستمی کۆنی تایبەت بەداگیرکردن لەپێناوی تاڵانیدا دەپاراست. خاڵی سەرەکی سەبارەت بە روداوەکانی شوێنێکی بۆ نمونە وەك یەمەن لەساڵی 1986 و لوبنان لەکاتی شەڕی ناوخۆدا و عراق لەکاتی راپەرینی ئازاری ساڵی 1991 دا بریتی بو لەوەی هیچ جۆرە یاسایەك نەبو، چونکە زۆر بەسادەیی سیاسەت هەرەسی هێنا و کۆمەڵگەش بەتەواوەتی داروخا و ئاژاوە و پشێوی باڵا دەست بو.

بڵاوبونەوەی دڵڕەقی دامەزراوەیی لەوڵاتانی وەك عراق، سوریا و سعودیەدا هاورێی گۆڕانکاری چۆنایەتی فۆرمی توندوتیژی بو. ئەم رەوتە باڵادەستە بەشێوەیەکی نەگۆڕ بەرەو فۆرمی زیاتری درندایەتی هەنگاوی دەنا. بۆ نمونە لەسەرەتای شەڕی ناوخۆی لوبناندا ئۆتۆمۆبیلی مینرێژکراو وەك چەکێکی کارا بۆ ترساندنی بەکۆمەڵ داهێنرا، پاشان ئاستی

بۆسەنانەوە بۆ دەبڵ تەقینەوەی ئۆتۆمۆبیل بەرزکرایەوە، ئەویش بەئاپورە بەستنی خەڵکی لەرێگەی تەقینەوەیەکی تارادەیەك بچوك، ئنجا تەقینەوەیەکی راستەقینەی بەدواداديت[48]. لەماوەی شەڕی لوبناندا (3641) ئۆتۆمۆبیلی مینرێژکراو تەقێنرایەوە، و بوە هۆی کوشتنی (4386) کەس و بریندار بونی (6784) کەسی دی[49]. بەپێی ئامارە رەسمیەکان زیانەکانی شەڕی 15 ساڵەی لوبناندا (144240) کوژراو، و (197506) بریندار و (17415) بێسەروشوێن بوە. لەبەر هۆی نادیار ئەو ئامارە بەهەزاران کوژراوی شیعەی لوبنانی و فەڵەستینی تیایە کەبەدەستی یەکتر لەناوچون، کەچی هەزاران فەڵەستینی ئۆردوگانشینی تیانیە کەلەشەڕی نێوان خۆیاندا کوژراون، هەروەها ئەو فەڵەستینیانەشی تیانیە کەساڵی 1982 لەبەرچاوی سوپای ئیسرائیل بەدەستی میلیشیا مەسیحیەکان قەتلوعام کران. تەنانەت پارێزگارانەترین هەڵسەنگاندیش ژمارەی کوژراوەکانی شەڕی پازدە ساڵەی لوبنان بە 120 هەزار کوژراو و 300 هەزار بریندار دەخەمڵێنێ. بەوشەیەکی دی، ساڵی 1975 لە 4ر5٪ کۆی ژمارەی دانیشتوانی لوبنان کوژراون و زیاد لە5.11٪ کەمئەندام بون.[50].

پێویستە ئەو هەمو ئازارە دەرونیانەمان لەبیرنەچێتەوە کەبەچەندایەتی ناپێورێت یا ئەو گەندەڵە کولتورییەی لەواقیعدا خۆی لەکۆچکردنی 800 ـ 900 هەزار کەسی لێهاتو دەبینێتەوە، ئەوانەی لەسەر ئاستی کولتوری بەچالاکترین کەسی رۆژهەڵاتی ناوەراست دادەنرێن. ئەو خەڵکە روویان لەکوێ کرد ؟ بەدڵنیاییەوە روویان لەرۆژئاواکرد، ئایا شوێنێکی دی هەیە؟ ئەو سۆپەر مارکێتە تازانەی خاوەنەکانیان لوبنانی یا فەڵەستینی بون بەدرێژایی جادەی برۆدوای و لەناوچەی رۆژئاوای سەرووی نیویۆرك بڵاوبونەتەوە لە 10 ـ 15 ساڵی رابردوو هیچیان لەوێ نەبون. ئەو کۆچکردوانە لەدیدی مێژوی پەیوەندی عەرەب ـ رۆژئاوا ناوچەیەکی جوگرافیای گرنگیان بەجێ هێشتوە، بەڵام ئەو لوبنانەی بەناچاری بەجێیان هێشت و لەبیریان کردوە، ئێستا بەهەمو مانایەکی وشە توشی ئیفلیجی بوە.

لەکاتی شەڕی ناوخۆدا نەك هەمو جۆرە توندوتیژییەك لەسەر خەڵکی مەدەنی تاقیکرایەوە، بەڵکو لەراستیدا فۆرمی تازەش خرایە سەر فەرهەنگی ئەو جهانە ئەنارچیستە (کاری خۆکوژی شێتانە بەئۆتۆمۆبیل، کوشتنی مەدەنی نەناسراو، بەبارمتە گرتنی هەرەمەکی بەرامبەر بەپارە، شێوازی کوشتنی سەرجەم خێزانێك، وەك رێگە چارەسەری کێشەیەك). باشترین مادەیەك لەسەر "روداوەکان" لەبەردەستمان بێت، هەروەك لوبنانیەکان پێیان خۆشە ئەو ناوەی لێبنێن (گوزارشتێکی میللیە لەسەر شتێکی ناشیرین و دزێو، کەمێك لەمانای وشەی

"کێشە" لەئێرلەندا تێپەردەکات، ئەوەش بێتوانایی لوبنانیەکان بەرامبەر بەکارەساتەکە دەردەخات) رۆژنامەنوسی رۆژئاوایی لێهاتوی وەك رۆبەرت فیسك و ژنە لوبنانیەکان پێشکەشیان کرد (ئەوەندەی من ئاگاداربم تاکوئێستا وەسفێکی دیاریکراو لەسەر ژێرخانی دینەمۆی کولتوری - سیاسی بەزمانی عەرەبی لەسەر ئەم شەڕە یا لەلایەن هەر نێرینەیەکی عەرەبی دی نەنوسراوە - نوسەر). دڕندایەتی شەڕی ناوخۆ، بەشێوەیەك کەقابیلی لەبیرچونەوە نیە، لەدیمەنە کابوسییەکانی کۆتایی کتێبە کاریگەرەکەی جین سەعید "پریشکی بیروت : یاداشتەکانی جەنگ" وەرگیراوە.

" لەیەکێك لەو هەولآنەی چەند ساڵێك لەمەوبەر بۆ گێڕانەوەی نەزم و قانون درا، چاندنی ترس بو لەدڵی تاوانبارە ئاساییەکان کەبەهۆی پشێوی هەلومەرجەکەوە چالاکییان زیادیکردبو.. تاوانباریکیان گرت و حوکمی ئیعدامیان بەسەرا سەپاند. لەباخێکی گشتیدا بەدەم لنگەفرتێوە بەرەو پەتی سێدارەیان برد.. تاوانباری ئەو زەلامە گومانی تیانەبو، چونکە نەك هەر دانی بەتاوانی کوشتنی خاوەن ماڵەکەی و کچەکەیدا نابو، بەڵکو جەستەی هەردوکیانیشی شێواندبو ... بەپێی نوسراوی پۆلیس مرۆڤێکی شێتۆکە و ناتەواو بو ...

هەڵیانگرت، کەلەپچەیانکرد، بەستیانەوە، بەزۆر کەللەشەقەکەیان بەپەرۆیەکی رەش داپۆشی و ملیان خستە پەتەوە، جڵەوکردنی پێویستی بەپێنج شەش کەس هەبو، چونکە هەرهاوار ولەقەفرتێی دەکرد، بۆیە تادواهەناسە هەر گرتبویان ... لەنێولق و پۆپی درەختی باخەکەشەوە رۆژبەدیارکەوت.

لەهەمو رۆژنامەکان وێنەی بلآوبووە ... بەبێ ئەوەی کەس نارەزایی دەربڕێ نمایشکردنی یاسا ئەنجامدرا : شایانی ئەوە نەبو کەس نارەزایی لەسەر دەربڕێ. نامرۆڤایەتی وەك جەستەی هەردوو کوژراوەکەی شێوابو ... لەنێو شەرێکی خوێناویدا، پیاوێکی شێتۆکەی کەساس هەڵبژێردرا بۆ ئەوەی تەکفیر لەهەمو تاوانەکانی بکات، دەمەوبەیان، لەباخێکی گشتیدا بەزۆر پەلکێشی مردنێکی سەرشۆڕانەکرا. ئەوەش بەدادپەروەری دادەنرا.

لەجهانێکی نادادپەروەردا، ئەمە بەجۆرێك لەدادپەروەری دادەنرێ، کەواتە پێویستە ئەو دادپەروەرییە دابڕێژرێتەوە" [51].

لەسوریاوە بۆ نیمچە دورگەی عەرەب و لوبنان و بۆ راپەرینی فەڵەستینیەکان کەساڵی 1987 بەهیواو ئاواتێکی گەورەوە دەستی پێکرد، " ئایا چەند فەڵەستینی بەبیانوی هاوکاریکردنی ئیسرائیل بەدەستی فەڵەستینی کوژراوە ؟ وەزارەتی بەرگری ئیسرائیل لەدوای

www.dengekan.com

21 مانگ لەدەست پێکردنی راپەرین ئامارێکی بڵاوکردەوە و تیایە هاتوە لەنێوان حوزەیران ـ ئەیلول / 1989 دا، 1800 روداو لەناوچە داگیرکراوەکان رویانداوە و لە60٪ یان پەلامار و دەستدرێژی بوە لەدژی فەڵەستینیەکانی دی و 70 کوژراوی لێکەوتوتەوە کەزۆربەیان روداوی کوشتنی درندانەبون، لەبابەت شێواندنی جەستە و ئەشکەنجەدانی قوربانی لەپێش کوشتنیدا. ئەوجۆرە وردەکارییانە ئاشی پروپاگەندەی ئیسرائیل وەگەردەخات. بەپێی وتەکانی ئیسرائیل پێویستە کوژرانی 70 کەس لەماوەی چوارمانگدا بەراوردبکرێت لەگەڵ ئەو 20 فەڵەستینیەی لە 18 مانگی رابردو بەدەستی فەلەستینیەکانی دی کوژراون[52]. بەوتەیەکی دی، لەکاتێکدا ئاسۆی سیاسی لەبەردەم راپەریندا تاریك دەبێت، ئیتر ئەو روداوانە خۆیان خۆیان دەخۆنەوە. ئەم دیاردەیە لەباشوری ئەفریقیادا زۆر ئاسایی و بەربڵاو بو (سوتاندنی تایە لەملی ئەو کەسانەی پێیان دەوترا هاوکارەکان)، بەڵام لەئێرلەندای باکور (سوپای کۆماری ئێرلەند فیشەکی بەئەژنۆی ئەو کەسانەوە دەنا).

ئایا راپۆرتەکانی وەزارەتی بەرگری ئیسرائیل راست بون ؟ ئەگەر راست بون، کەواتە بۆچی روناکبیرانی فەڵەستین، ئەوانەی نیشتەجێی رۆژئاوان، ئەو توندوتیژییە ناوخۆییەی فەڵەستینیان شەرمەزار نەکرد، هەروەکو نیڵسون ماندێلا و سەرکردە رەشپێستەکانی باشوری ئەفریقیا "سوتاندنی تایەی ملیان" شەرمەزار کرد؟[53]. جۆست هێلترمان، کە لەگەڵ رێکخراوی مافەکانی مرۆڤی فەڵەستینی "ئەلحەق" کاریدەکرد، وتارێکی دورودرێژی لەسەر ئەم بابەتە نوسیوە و نکۆڵی لەوەقائیعەکانی وەزارەتی بەرگری ئیسرائیل نەکردوە، بەڵکو بەپێچەوانەوە ژمارەی کوژراوەکانی لەکانونی یەکەم/ 1987 تا 16 / ئایار / 1990 بە 207 کوژراو پشتراستکردۆتەوە[54]. بەڵام بەهەر حاڵ ئەو پرۆسەی کوشتنەی نەك رەخنەنەکردوە، بەڵکو پاساوی بۆ هێناوەتەوە : "ئەوەی گێڕانەوەی هەواڵەکان لەبیریدەکات (لەبڵاوکردنەوەی روداوی کوشتنەکان دا)، پێناسەی فەڵەستینیەکانە بۆ بەکرێگیراوان، چونکە فەڵەستینیەکان پێیان وایە ئەوانە خەڵکانێکن دەستیان لەگەڵ دوژمنی میللەتەکەیاندا تێکەڵ کردوە، بەوەش مافی ئینتما بۆ کۆمەڵگەی فەڵەستینی لەدەستدەدەن". رەنگە نوسەری ئەم وتارە لەمە تێنەگات، بەڵام ئەمە راڤەکردنێکی کلاسیکی حزبی بەعسە بۆ چەمکی خیانەت و بۆ بێبەشکردنی سەدان هەزار عراقیش لەرەگەزنامە و ژیان بەکاریدەهێنا. هێڵترمان دەزگاکانی راگەیاندنی رۆژئاوا بەوە تاوانبار دەکات کە "چەمکی سزادان لەناوکۆی مێژویی و سیاسی خۆی دەردەهێنن" و لەجیاتی ئەوەش دەیکەن بەکارێکی جیاکار بۆ (پێکهاتەی زمانەوانی خۆرهەڵاتناسی بۆ ـ "ململانێی نێوان گروپەکان"، "نێوان عەرەب")[55]. بۆچی هێڵترمان

"ململانێی نێوان گروپەکان" و "عەرەب" دەخاتە دوالیزمەوە؟ ئایا پێی وایە شتێکی "رۆژهەلاتی" لەسەر ئەم دو وشەیە هەیە؟ ئایا تاوان رەوایە ئەگەر لەناوکۆی مێژویی خۆی دابنرێت؟ ئەمە چ جۆرە مافێکی مرۆڤە؟.

بەلاّم ئێستا دەنگی نوێی فەلّەستینیەکانی ناوچە داگیرکراوەکان پێوەری دوالیزمی روناکبیرانی " لایەنگری عەرەب"یان لەرۆژئاوا پێ قبول نیە. د. حەیدەر عەبدئەلشافی، سەرۆکی لیژنەی گفتوگۆی فەلّەستین بۆ ئاشتی لەرۆژهەلاّتی ناوەراستدا، لەرۆژنامەی " ئەلقودس " کەلەقودسی رۆژهەلاّت دەردەچێت، ئەو پرۆسەی کوشتنەی شەرمەزار کردوە کەهێلتزمان پاساوی بۆ هێناوەتەوە [56]. د.حەیدەر دەلّێت : چوار سالّ و نیو لەتەمەنی راپەڕینی فەلّەستینیەکان پێویستیەکی زۆری بەهەلّسەنگاندنەوە هەیە، چونکە دەبێ فەلّەستینیەکان لەو حەقیقەتە تێبگەن کەراپەرینەکەیان سیمای توندوتیژی هەرەمەکی وەرگرتوە. باسم عید، رۆژنامەنوسێکی فەلّەستینیە و لەرۆژنامەی " ئەلقودس " کاردەکات، بریار دەدا لێکۆلّینەوە لەسەر کوشتنی ژنێکی سك پری دایك چوار منالّ بکات کەبەداری گۆڕستانێکەوە هەلّواسرابو، چونکە گەنجانی فەلّەستینی بەتومەتی هاوکاریکردنی دەستەلاّتدارانی سەربازی ئیسرائیل تاوانباریان کردبو. باسم لەئەنجامی لێکۆلّینەوەکەی بۆی دەرکەوت هاوکاری ئیسرائیلی نەکردوە. هەروەها هەنگاوێکی بوێرانەشی نا بەوەی بکوژەکەی بەتیرۆریستێکی قێزەون وەسفکرد. هەر ئەو رۆژەی وتارەکەی بلاّوکرایەوە، لەلایەن چەند کەسێکی نەناسراوەوە بەتەلەفۆن پەیوەندی پێوەکرا بۆ ئەوەی هەلّوێستی خۆی راست بکاتەوە، بەلاّم عید رەتیکردەوە، بۆیە قسەکەرەکە داوای تەفسیری لێکرد، ئەویش رازی بو چاوی پێبکەوێت. ئەگەر هەلومەرجەکە رەچاوبکرێت ئەوا دیسانەوە ئەو کارەشی هەر بوێرانە بوە. لەکۆتایدا عید ماوەی (5) کاتژمێری تەواو لەنێو (50) گەنجی فەلّەستینی بەسەر دەبات، لەدوای ئەوەی لەسەر نوسینکەی زۆر بەتوندی پەلاماری دەدەن و بکوژەکەشی ستایش دەکەن (ناویان نەدەهێنا) و تەنها دەیانوت " یەکێکمان"[57]. وتارەکەی عەبدئەلشافی و هەلّوێستی باسم عید، وەك رێکخراوی "ئەلفەنار" و دەرکەوتنی سەرکردەی مرۆڤدۆست لەنێو ئەو فەلّەستینیانەی لەسنوری پێش 1967 لەئیسرائیل یا ناوچە داگیرکراوەکان دەژین (وەك لەکەسایەتی حەنان عەشراوی و فەیسەلّ ئەلحوسەینی دەردەکەوێت)، گەواهی دەدەن بەوەی هەولّێك بۆ بونیات نانی هەستێکی سیاسی فەلّەستینی نوێ هەیە کە هەستی رەخنە لەخۆگرتنیان تیایە. لەکۆتاییدا بۆ ئەوەی لەو عراقە بینەوە کەخودی خۆم بەسەرچاوەی

هەمو شتێکی دەزانم، ئەوا چەندین جڵد لەسەر دڵڕەقی لەعراق و بێدەنگی عەرەب و روناکبیرانی "نەیاری ئیمپریالیزم" لەسەر ئەو دڕندایەتیە چاوەروانی نوسین دەکات. هەنوکە ئاماژە دەکەم بەوەی تاچەند کوشتنی 500 هەزار تا یەك ملیون مرۆڤی عراقی و ئێرانی سەرنجی ئەو کەسانەی راکێشاوە کەلەشەڕی کەنداودا قسەیان لەسەر تاوانەکانی رۆژئاوا دەکرد. لێکۆڵیاری فەڵەستینی و نیشتەجێی واشنتن د. حاتەم حوسەینی کەدڵی بەگەلانی عەرەب و ئیسلام دەسوتێ بەوەی گەورەترین بەهایان لەشەڕی کەنداوی ئەمریکا داوە، دەنوسێت : "حکومەتی ئەمریکا خۆی بەپارێزەری مافەکانی مرۆڤ دەزانێت ... بەڵام لەشەڕی وەحشیانەی کەنداودا بەمەبەستی بەرگریکردن لەمشتێك شا و میر، بەشداری لەکوشتن و دەربەدەرکرنی ملیونان مرۆڤی بێدەرەتان کرد.. کوا مافەکانی مرۆڤ لەشارەکانی بەسرەو کەرکوك و کەربەلا و ئەوانی دی کەبەتەواوەتی وێرانکران؟" [58]. بەڵام شاعیری عراقی و لەدایك بوی بەسرە سەعدی یوسف هەمان هەستی حاتەمی نیە و دەڵێت :

" دەڵێم : پەنجا هەزار کەسی شاری بەسرە بەدەستی ئەمریکا نەکوژران، بەڵکو بەدەستی ئەو دڕندەیە کوژران کەلەخولەکێکدا هەزاران کەسی لەشارۆچکەی هەڵەبجە ژەهر بارانکرد.

تاوانە گەورەکە خولی خۆی تەواوکرد. خەلیفەی عەباسی " موەفەق " بەخۆی و سوپاکەی بەرەو شاری بەسرە کەوتەرێ بۆ ئەوەی لەکوێلەکان رزگاری بکات، بۆیە تائەمرۆش شەقامێکی ئەو شارە ناوی ئەوی لێنراوە، بەڵام ئەو دڕندەیەی لولەی تانکی تی 72 کردە ماڵ و سنگی مناڵ و کورانی رەنگ دانسقەی شارستانی عەرەب، تەنانەت تەنها جادەیەکیشی فەرامۆش نەکردوە تارۆژێك لەرۆژان کەلوییەك (برج) بەناوی شەهیدان و مناڵانی بەسرەی لەسەر دروست بکرێ" [59].

سەرەرای ئەوەی شاری بەسرە لەئەنجامی بۆردومانی هێزی ئاسمانی ئەمریکا لەهەمو شارەکانی دی عراق زیانی زیاتر لێکەوت، کەچی شاعیری ناودارەکەی بەسرە سەعدی یوسف قسە لەسەر کردەوەکانی وەحشەکەی هەڵەبجە دەکات لەسەر شاری بەسرە. لەلایەکی دی، شاری بەسرە لەماوەی شەڕی عراق ـ ئێراندا چەندین کەرەت وێرانکراوە بەبێ ئەوەی د. حوسەین شتێکی لەسەر بڵێت. ئەوەی لەلای د.حوسەین گرنگ بو شەیتانی گەورەیە کەلە فەرهەنگی حوسەینی بەکۆمپانیا مۆنۆپۆڵەکانی رۆژئاوا دەوترێ، ئەو کاولکارییەی نەکردوە. حوسەینی لەسیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر بەرۆژهەڵاتی ناوەراست پەست بو، ئەمەش هەق بو. بەڵام ئایا بەراستی گرنگی دەدا بەمافەکانی مرۆڤ لەبەسرە، ئەمە ئەگەر ئاماژە بەکەربەلا نەکەین کە روداوەکان واکەوتەوە بەدرێژایی مانگی شوبات / 1991 لەلایەن هێزی هاوپەیمانانەوە

بۆردومان نەکرا ؟ بەسەلامەتی بەجێیان هێشت بۆئەوەی سەدام لەمانگی ئازاردا وێرانی بکات. کاتێك حوسەینی ئەو وتانەی دەنوسی، هێشتا کفنی ئەو عراقیانە زەرد هەڵنەگەڕابو کەلەدوای راپەرینی ئازاردا بەدەستی گاردی کۆماری کوژرابون.

بەڵام لەو کاتەی ژمارەی کوژراوەکانی شەڕی هەشت ساڵەی عراق ـ ئێران زیادیدەکرد، هێندێك لەناودارترین کەس لەبواری ئەدەبی عەرەبی لەپاڵ هەزاران روناکبیری بچوکتر سەردانی عراقیان دەکرد و خەلات دەکران و ئامادەی ڤیستیڤاڵی شیعر دەبون (کەسانی وەك نزار قەبانی، مەحمود دەروێش، عەبدئەلوەهاب ئەلبەیاتی، غادەسەلمان، سوعاد ئەلسەباح، کاریس مەهدی و تەوفیق یوسف عەواد). هێندیکیان تەنها وەك هاتوهاوارێك کەپێشوەخت پارەکەی درابێت ئامادەی ئەو ڤیستیڤاڵە دەبون کەعراق مایەدانی (تمویل) دەکرد. هیچ نارەزاییەك لەسەر ئەو هەڵوێستە نیە، بەڵام هیندێکیان رێگەیان خۆشدەکرد بۆ مەبەستی پشتگیریکردن لەسیاسەتی ریژیم بەکاربهێنرێن. لەو کاتەی میدالیای ئاڵتونی لەبەغدا دابەشدەکرا بەهەزاران گوندی کورد لەدوری (70) میل لەو شوێنەی ڤیستیڤاڵە ئەدەبیە بریقەدارەکەی سەدام حوسەین ـ ی تیادەکرا، لەلایەن حکومەتی عراقەوە وێراندەکرا. لەنێوان ساڵانی 1986 ـ 1988 نزیکەی دوو هەزار گوند تەختکرا، بەڵام لەساڵی 1988 (لەبەشی پێنجەمدا باسمکردوە)، بەلایەنی کەمەوە (100) هەزار کوردی بێوەی کوژران، ئەوەش لەرۆتینێکی رێکوپێك لەهەڵمەتیکدا کەپێی دەوترێ ئەنفال ئەنجام درا، ئەو پرۆسەیەی هەمو سیمایەکی لەناوبردنی بەکۆمەڵی تیایە، ئەو کارەش خودی ئەو ریژیمە پێی هەستاوە کەخەڵکانی وەك د. حوسەینی لەکاتی شەڕی کەنداودا پشتگیریان لێی دەکرد، لەبەرئەوەی پێیان وابو لەرزگارکردنی فەڵەستین یارمەتیان دەدا. ئایا ئەو روناکبیرانە بەروداوەکانی کوردستانی عراقیان دەزانی؟، ئەگەر ئاگایان لەو وردەکارییە ترسناکانە نەبوە، ئەوا دەبێ پێشبینی شتی خراپتر بکەن.

نوسەری عەرەبی عراقی ئەمین عیسا بەدڵێکی پڕ لەسوێ وتارێك بەناوی "مەحمود دەروێش و رێگەیەکی داخراو" ئاراستەی دەروێش، ناودارترین کەسی ئەدەبی فەڵەستینی دەکات (لەپێش پەلاماردانی ئێران، ئەمین عیسا لەکاتی رەشبگیری شیوعیەکان لەعراق هەڵهات) :

" ئەی مەحمود ؛ ئێستا ترس و تۆقاندن هەمو سوچێکی نیشتمانی گرتۆتەوە، بۆیە ئەگەر بێدەنگی لەتوانادا نەبێت، ئەوا دەست تێکەڵکردن خیانەتە ـ چۆن بکوژ دەبێ

www.dengekan.com

بەنیشتمانپەروەر؟ چۆن ڕێگە بەخۆت دەدەیت شایەری بۆ ریژیمی بەعس بکەیت (دەربارەی ئەو نیشتمانپەروەرانەی لەکاتی تەنگانەدا نیشتمان بەجێدەهێڵن). خۆت راستیەکان زۆر باش دەزانی. ریژیم پێش ئەوەی شەڕی ئێران بکات، شەڕی نیشتمانپەروەرانی کردوە. ئایا دەشێت فاشییەت جیگەی تێکۆشان بگرێتەوە؟ نیشتمانپەروەرانی عراق نیشتمانیان لەناودڵ و گلێنەی چاویان هەڵگرتوە و بەخوێنی پاگژیان تابلۆی دوارۆژێکی روناك دەکێشن" [60].

لەبەرچی نوسەری عراقی ئەلعیسا ئەوەندە لەشاعیری گەورەی فەڵەستینی "دەروێش" بێزار بو؟ لەبەر ئەوەی ساڵی 1986، واتە پێنج ساڵی رەبەق لەپێش شەڕی کەنداو، دەروێش لەکۆنگرەی نوسەرە عەرەبەکان لەبەغدا و بەئامادەبونی هەزاران کەسی پەیوەندیدار بەبواری نوسین، گوتاربێژی سەرەکی سەدام بو. دەروێش لەگوتارەکەیدا قسەی لەسەر تاوانی "بێدەنگی" و "خیانەتی بێدەنگی" دەکرد. بەڵام قسەی لەسەر بێدەنگی روناکبیرانی عەرەب نەکرد، بەرامبەر بەکارەساتی میللەتانی عراق کەلەسەر دەستی خودی ریژیمەکەیان ـ بەکورد و عەرەب ـ روبەروی دەبونەوە. دەروێش خەڵکانی وەك ئەلعیسای رەخنە دەکرد، لەبەرئەوەی لەتاراوگە دەژیان، ئەمە لەکاتێکدا وڵاتەکەیان شەڕی فارسی دوژمن دەکات، کەچی ئەوان خەنجەری ژەهراوی لە "دڵی عراق و روحی فەڵەستین" دەدەن. دەروێش لەکۆتای گوتارەکەیدا کەبەرامبەر ئەنجومەنی سەرکردایەتی حزبی بەعس دەیخوێندەوە، کەوتە پیاهەڵدان و ستایش کردن و سوپاسگوزاری "مانگی بەغدا ـ سەدام حوسەین" و خاکی عراقی مەزن کەپاسەوانی لەهیوا و ئاواتی عەرەب، لەدەروازەی رۆژهەڵات دەکرد، بەوەش فارەمانێتی لەمیتولۆجیاوە بۆ هەنوکە دەگێڕێتەوە" [61]. ئەم سەرگوزشتە خەمۆکییە بەتەواوەتی مانا دەبەخشێت، کاتێك کەسێکی وەك دەروێش زۆر باش دەیزانی پێویستە لەسەری چ بکات، لەجیاتی ئەوەی ستایش ریژیمەکەی سەدام حوسەین بکات. هەمان دەروێش بیست و سێ ساڵ لەمەوبەر، لەساڵی 1963، کاتێك بەعس یەکەم ئەزمونی دەستەڵاتی لەعراق گرتەدەست، ئەم چەند دێرە رەقەی لەسەر کردەوەکانی بەعس بەرامبەر بەکوردەکانی عراق نوسیوە :

لەخاکی کوردستان

ترس و سوتاندن، شەونخونی دەکات

و ئێستاش دەڵێت، بژی عروبە

کەواتە ئەی عروبە

لەخاکی کوردستانەوە تێپەرە [62].

www.dengekan.com

10 ـ پێناسەی بێدەنگی

لەنیشتمانی عەرەبیدا هەمیشە ژیانی مرۆڤ بێبەها و بێنرخ نەبوە، تەنانەت لەشەڕی ساڵی 1967 یشدا هەستیاری عەرەب بەرامبەر بەپێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ لەوڵاتە تازەپێگەیشتوەکان خراپتر نەبوە، ئەمەش بەمانای باش نیە، بەڵکو مەبەست ئەوەیە هاوشانی وڵاتانی ئاسیا یا ئەمریکای لاتین بوە. لەساڵی 1975 و سەرەتای شەڕی ناوخۆی لوبناندا، رۆژهەڵاتی میسر لەنیشتمانی عەرەبی بەشێوەیەکی ئاوارتە شوێنێکی بێزراو بوە. بەرزراگرتنی توندوتیژی، شەڕی چەکداری و بیروباوەری شۆرشگێڕانە لەپێش لوبناندا بەچەند دەیەیەك لەعیراق و سوریا لەدایك بوە. دەرئەنجام ئەمرۆ هەستیاری مافەکانی مرۆڤی عەرەب زۆر لەوڵاتە تازەپێگەیشتوەکانی وەك هیندستان و ئەمریکای لاتین دواکەوتوترە. ئیستبدادی بەتوانا و نەبونی رەئی خەڵکی بەسەر یاسادا هاورێی ئەنتلجنسیایەکە بەهیچ شێوەیەك رەخنەیەکی لیبراڵ یارەخنەیەکی لەسەر مافەکانی مرۆڤ لەسەر هیچ یەکێك لەو دوانە نەبوە. لەئێستادا سەروەت و سامانێکی مەزنی بێهاوتا رووی لەرۆژهەڵاتی ناوەراست کردوە، تەنانەت خودی عەرەب کەبەزۆری‌و بەردەوامی لەناوچەکە رادەکەن لەبەر نەبونی دەرفەتی ئابوری نیە، بەڵکو لەبەر ئەوەیە دڵڕەقی لەهەمو شوێنێکدا بوە بەیاسا.

ئەم دڵڕەقییە دیاردەیەکی تایبەت بەساڵانی حەفتا و هەشتاکانە و پەیوەندی بەعەرەب و ئیسلامەوە نیە. گۆڕینی کۆمەڵێك خەمی سیاسی و کولتوری نمونەیی لەزۆربەی وڵاتانی جهانی سێیەم لەساتەوەختێکی یەکلایی کەرەوەدا بۆ ئەم دڵڕەقییە نائاساییەی ئێستا رۆژهەڵاتی تێکەوتوە، یەکێکە لەو ماوە جیاکەرەوانەی تازەگەرێتی و داهێنانی کولتوری سیاسەتی نوێی عەرەبی پێدەناسرێتەوە. پێم وایە ئەو ماوەیە دەکەوێتە نێوان ساڵانی 1967 ـ 1975 ـ ەوە، واتە دەکەوێتە نێوان شەڕی شەش رۆژە و هەڵایسانی شەڕی ناوخۆی لوبنانەوە.

لەدوای شەڕی 1967 بەچەند ساڵێك، گروپێك لەروناکبیرانی وەك سادق جەلال ئەلعەزم و ئەدۆنیس، لەپاڵ گۆڤار گەلێکی لەبابەت "مەواقیف" هەمو شتێکیان دەخستە ژێر رەخنەیەکی وردەوە. بەتەنها ناونیشانی کتێبەکانی ئەلعەزم بەسەرهاتەکە دەگێڕێتەوە : "رەخنەکردنی فیکری ئاینی"، "رەخنەلەخۆگرتن لەدوای شکستدا"، "رەخنەکردنی فیکری بەرهەڵستکار" ی فەلەستینی. ئەو کتێبانە گرنگیان لەوەدانیە کەبەپێی چەمکێکی نازەمەنی راستبن، چونکە لەکولتوردا شتێکی لەو جۆرە نیە، وهیچ دەستێوەردانێکی ئیسرائیل یا رۆژئاوا لەکاروباری ناوچەکە قبوڵ ناکات، بەڵکو تائێستاش بەپێی فەرهەنگی سیاسی عەرەبی بەکاری

ڕەتکەرەوە (رفضي) دادەنرێ. گرنگی ئەو کتێبانە لەوێدایە بەخڵتەی سیاسی ـ کولتوری عەرەبی ـ ئیسلامی دەچێتەوە، بەبێ ئەوەی هەوڵبدات سەرزەنشتی خەڵکی غەریبەبکات. خەریکە تەوژمێك لەفیکری عەرەبی سەرچاوە دەگرێ بەبێ ئەوەی لەنێوان مەیلی سەرکەوتنگەرا و سنگ کوتان (لطم الصدور) ئەمبەروئەوبەر بکات کەهەردوکیان دوانەی گوتاری عەرەبی هاوچەرخن. ئەو کتێبانە هێشتا زۆر برگەیان تەرزەبۆچونێکی تیایە مایەی سەرسورمانە :

" تەنها بەکارهێنانی زاراوەی " کارەسات " ئاماژەیە بۆ شەڕی حوزەیران و دەرئەنجامەکانی کەزۆرێك لەلۆجیکی پاساوهێناوە و خۆدزینەوە لەبەرپرسیارێتی و ئاکامەکانی لەخۆدەگرێت، چونکە کارەساتبار بەرامبەر بەکارەسات و ڕودانی بەرپرسیارنیە، بەوەش بەرپرسیارێتی لەچاو گەورەیی و ترسناکی کارەساتەکە زۆر کەمدەبێتەوە، بۆیە کارەساتەکان بۆسەردەم و زەمان و سروشت دەگێڕینەوە، واتە بۆ ئەو هۆکارانەی ناتوانین کونترۆڵیان بکەین و لەسەر ڕێڕەوی ڕوداوەکان لێپێچینەوەمان لەتەکدا بکرێ" [1].

بزوتنەوەی بەرگری فەڵەستینی لەو کەلەپورە کەڵەکەبوە و گرنگەی نێوان 1967 ـ 1975 دروست بوە. گوتاری سیاسی لەو ساڵە یەکلایی کەرەوانەدا (هێشتا لێکۆڵینەوەی تێروتەسەلی لەسەر نەکراوە) لەدەوری شادی و تازەگەرێتی و گەڕان بەدوای فیکری نوێدا دەسوڕایەوە، ئنجا قۆناغی نائومێدی و سەرەتای پەنابردن بۆ دابونەریتەکان دەستی پێکرد، بەڵام شەڕی 1967 تاقیکردنەوەیەك بۆ تەنانەت ئەلعەزم و ئەدۆنیس و دیدی بەخوداچونەوە و هەڵوێستی عەلمانی فیکریشیان شکستی هێنا. ئێستا ئیسرائیل لەهەمو کاتێکی دی بەهێزترە، کەچی هێشتا قەوارەیەکە عەرەب بۆی هەرس ناکرێ. ڕەخنە لەخۆگرتن لەدوای شکست بەپێی پێویست هەنگاوی نەنا، بەڵکو کەوتەداوی دیاریکردنی گریمانەی نادیاری وەك : کەموکورتیەکانمان چی بو تا بەوشێوە ئابروبەرانەیە شکست بخۆین؟ چۆن خۆمان بگۆڕین بۆئەوەی چییان پێکردوین لەشەڕی داهاتودا بەسەریان بهێنینەوە؟

لەو دەمەدا بەتەواوەتی گۆڕەپان لەبەردەم هەمو جۆرە ئایدۆلۆجیایەکی رادیکاڵی ئاواڵەبو : بەعسیزم، مارکسیزمی بێناوەرۆك، ئیسلامی سیاسی کارا، سوسیالیزمی عەرەبی و ناسیونالیستە لۆکاڵە تێکۆشەرەکان (فەڵەستین، لوبنان و سوریای مەزن و هتد). هیچ یەکێك لەو ئایدۆلۆجیانە ـ لەپاڵ جیاوازییە گرنگەکانی دی نێوانیان ـ نەیانتوانی گەشە بەدیدی خۆیان بدەن، دەربارەی جهانێك کەلەسەر وێناکردنی مافەکانی مرۆڤ تەوەرە دەبەستێت یا

لەوەی مرۆڤ وەك مەبدەئێکی سەرەکی دیدێکی تازەی بۆ عروبە هەبێت. لەوەش زیاتر و سەرەرای گەورەیی دەنگەکانی پێش 1967 کەچی لەکۆتاییدا تەنها خاڵی هاوبەشی نێوان هەموویان "دژایەتی کردنی ئیمپریالیزم"و "دژایەتی کردنی زایونیزم" بو، بۆیە هەمیشە لەسیاسەتی عەرەبیدا دەتوانیت تا بۆتدەکرێ سەرزەنشتی رۆژئاوا یا ئیسرائیل بکەیت. ئەزمونی سیاسەتی عەرەبی لەپێش رزگاربونی فیکری میانرەوی تیابوە، هەر ئەو فیکرەش ئەم ساوێلکەییەی ئالۆز کرد و خەستی کردوە. لەساڵانی چل و پەنجاکاندا خەڵکانی لیبراڵ و دیموکراسی لەنیشتمانی عەرەبی هەبون، بەڵام ئەوەی مایەی تراجیدیە شەڕی 1967پاشماوەی فیکرەکەیانی پەرت و بلاوکردەوە. لەکاتێکدا دلڕەقی بلاودەبووە و هەمو جۆرە هەمەرەنگییەکی لەسیاسەتی عەرەبیدا ئەفروز دەکرد، کەچی ئەو فیکرانە بەدرێژایی ساڵانی هەشتاکان خۆیان دەجوییەوە و تەنها بێزارییەکی نەخۆشیانەی فیکرکوژی لێمابووە . لەوە دەچێت لەدوای کتێبەکەی ئەلعەزم "رەخنەلەخۆگرتن لەدوای شکستدا"[2] بۆ دواوە گەڕابینەوە.

لەکاتی قەیرانی کەنداودا لەساڵی 1990 ـ 1991 گوتاری ئەنتلجنسیای عەرەب لەدژی رۆژئاوا گێڕانەوەی ئەوگوتارە نەگۆڕە تایبەتە بو کە خۆی لەبەرپرسیارێتی دەدزییەوە، ئەو گوتارەی ئەلعەزم لەدوای شەڕی 1967 رەخنەی کردوە. رەشبینی ئەم گوتارە بەتێپەربونی کات بەجۆرێك زیادی کردبو، مەترسی ئەوەی لێدەکرا ئەو کارەی هەوڵدەدرا بەدەست بهێنرێ لەکیس بچێت، ئەو کارەش : هیوا پەیداکردن بو بەسیستمێکی نوێی باشتر و پەروشی بڕوابون بەوەی مرۆڤ توانای گۆڕانی هەیە. لەدوای چارەکە سەدەیەك بەسەر شەڕی حوزەیرانی 1967 دا نەوەیەکی نوێی کولتور بەرز لەنوسەرو بیریارانی عەرەب سەرپەرشتی رۆژنامە و گۆڤارەکان دەکەن، ئەوانەی کۆرسیان لەزانکۆ ناودارەکانی رۆژئاوا هەیە. ئەو خەڵکانە بەرووکەش زۆرجیاوازبون لەگەڵ خەڵکانی وەك ئەحمەد ئەلشەقیری و محەمەد حەسەنەین هەیکەل کەسەر بەنەوەی کۆن بون. ئەوانەی گفتوگۆیان لەسەر تازەگەری و تەقالید و دیموکراسی و ئیسلام و بانگەشە و دژە بانگەشەی رۆژهەلات و رۆژئاوا دەکرد و بەزمانی ئینگلیزی و فرەنسی و عەرەبی دەیاننوسی و لەهەمو دونیا شتیان بلاودەکردەوە، بەڵام کاتێك کار دەگەیشتە سەر پیادەکردنی دلڕەقی خەڵکانی خۆیان ئیتر لەنەوەی کۆن هەرزەکارانەتر رەفتاریان دەکرد. نکۆڵیکردن لەو دلڕەقییەی بەردەوام باڵای دەکرد، کەلینێکی ئەوتۆی لەنێوان شێوازی قسەکردنی ئەو روناکبیرانە و راستی روداوەکانی دەوروبەریان دروستکردبو کەناتوانرێ

بەرگری لێبکرێ، بۆیە کاتێك سەدام حوسەین کوێتی داگیرکرد، ئەو روناکبیرانە بەسەراکەوتنە ئەو چاڵەی خۆیان لەدوا شیکردنەوەیاندا دروستیان کردبو.

نەوەی من، زۆرێك لەو روناکبیرانە دەگرێتەوە کەلەو کتێبەدا ئاماژەم بەنوسینەکانیان داوە، لەرووی سیاسیەوە لەبۆتقەی شەڕی 1967 دا پێگەیشتون : بۆ نمونە ئیدوارد سەعید، سەرەرای ئەوەی لەقودس لەدایك بوە، بەڵام لەدوای شکستی سوپای عەبدئەلناسر و هەڵهاتنی هیوای فەلەستین بەتوندی پابەندی ناسنامەی فەلەستینی ـ عەرەبی بو. هەمومان پێکەوە، ئیتر چ لەبیروت، لەندەن یا لەنیویۆرك دەژیاین زۆر ئەزمونی گەورەی لەیکچومان بینی. منیش وەك لایەنگرێکی رێکخراوی فەلەستینی دەستم بەسیاسەت کرد، هەروەك سەعید و ئەلعەزم لایەنگرییان لێی دەکرد. لەکاتێکدا هەمو وەختەکەم بۆ پاڵپشتی لەبزوتنەوەی فەلەستینی تەرخان کردبو، کەچی بۆیەکەمجار درکم بەعەرەب بونی خۆم کرد، تەنانەت لەو دەمەشدا کەحزبی بەعس لەعراق لەسەر بنەمای ئایدۆلۆجیای یەکگرتنەوەی هەمو عەرەب رەوایەتی بەدەستەڵاتی خۆی دەدا، لایەنگریم لەبیرۆکە کۆنەکەیان دەکرد دەربارەی "شۆرشی عەرەبی". بەڵام ئەوەی سەرنجی راکێشام فۆرمی چلەکانی میشیل عەفلەق نەبو، بەڵکو وێنەیەکی نوێ بو کە روناکبیرانی فەلەستینی قسەیان لەسەر دەکرد و رابونی بزوتنەوەی فەڵەستینیش سەرقافڵەی بو. بەڵام سەبارەت بەهەستی خودی خۆم وەك عراقییەك، هەرگیز هەستم بەدڵەراوکێی گەڕانەوە بۆ دواوە نەدەکرد. هەروەها بەتەنهاش نەدەگۆڕام. لەهەرلایەکەوە تەماشات بکردایە، دەتبینی چۆن ناسنامە وێنادەکرێتەوە و بەفیکری نوێی درەوشاوە رووپۆش دەکرێ. ئەوەش وەك هەورە بروسکە لەتاریکیدا چەخماخەی دەدا.

لەسەرەتای شەڕی ناوخۆی لوبناندا گەنجانی عەرەب جهانێکی زەینی ئامادەکراویان لەروبەروبونەوەی واقیع تاقیدەکردەوە، ئەوەش تاقیکردنەوەیەکی راستەقینە بو. لەکاتی ئەو تاقیکردنەوەیەدا خەرمانەی رێکخراوە فەلەستینیەکان بەتەواوەتی رووی لەکزی کرد و درەوشانەوەی نەما. ئەو رێکخراوانە دەستەڵاتیان لەلوبنان پیادە دەکرد، لەئاکامی ئەو کارەشیان لەریکخراوی بەرهەڵستکار دەرچون و لەپیادەکردنیاندا وەك رێکخراوەکانی دەوروبەریان بون بەرێکخراوی بودەڵە و بۆگەن.

رێکخراوە فەڵەستینیەکان وەك هەمو رێکخراوەکانی دی، پارێزگاریان دەکرد، باجیان دەسەند، هەرەشەیان دەکرد، تالان و کوشتن و برنیان پیادە دەکرد، خەڵکیان دەفڕاند، چەکدارەکانیان خۆیان بەسەر لوبنانی فەڵەستینیە سادەکان بادەدا و شێوازی نوێیان لەکوشتن

و ئەشکەنجەدانی عەرەبەکانی دی دادەهێنا. ئایا سەبارەت بەلوبنانیە ئاساییەکان جیاوازی لەنێوان پیاوێکی مافیای فەڵەستینی و هاوبیچمەکانیان لە " ئەلمورابیتون ـ المرابطون " یا " ئەلکەتائیب ـ الکتائب" هەیە؟، چەتە ڕێگرەکان ماڵومولکی خەڵکیان بەتاڵان دەبرد. ئایا ئینتمای ئەوچەتانە لەباندێکەوە بۆ باندێکی دی جیاوازی دەخاتە نێوانیانەوە؟ لەکۆتاییدا لە لوبنان کارگەیشتە ئاستێك خەڵکی لەسەر بستێك زەوی دەکوژرا. خەڵکی خۆیان بەمافیا بچوکەکانی خۆیان دەفرۆشت بۆ ئەوەی گیانیان بپارێزن. بەمشێوەیە کاتێك ڕاستیە مەزنەکان ئاشکرا دەبون، ئیتر نائومێدی و ڕەشبینی و بێهیوای باڵی بەسەرا دەکێشان.

لەگەڵ سەرەتای شەڕی ناوخۆی لوبناندا تازەگەری کولتوریش کەلەسەر زەمینەی 1967 دەستی پێکردبو، بەتەواوەتی کۆتایی پێهات. بەڵام هیچ گروپێك ئەوەندەی ئەنتلجنسیای فەڵەستینی ئیفلیجی پێوەدیارنەبو. ئەو ئەنتلجنسیایەی سەرقاڵی دیاریکردنی زاراوەی "فەڵەستینی" تازە داهێنرابو لەبەرامبەر ئیسرائیل کەئەزمونی داگیرکردن توشی گەندەڵی کردبو (داگیرکردنی خاك و خەڵکی کە ساڵی 1967 دەستی بەسەراگرتبو). سیاسییەکانی ئیسرائیل لەو دەمەدا فێڵێك یا دووفێڵی فێزەون لەعەرەبە هاوبیچمەکانی خۆیانەوە فێربون، ئەو دووفێڵەش : نکۆڵیکردنێکی تەواو لەهەبونی ئەوەی پێی دەوترا فەلەستینی و ناوزەدەکردنی ناوچە داگیرکراوەکان بە "یەهودا و سامەڕا".

بەدرێژایی ساڵانی هەشتاکان هەمو لایەنەکانی ڕۆژهەڵات بەروناکبیرانی فەلەستینیشەوە خراپترین ڕێگەیان هەڵبژارد. لەکاتی تێکەڵبونیان لەگەڵ خودی سەرکردایەتی ئەو ڕێکخراوانەی بەشێوەیەکی زۆر ناشیرین لەلوبنان ڕەفتاریان دەکرد، تەنانەت داوای ئەو پێگە مەعنەوییە بەرزەشیان نەکرد کەبەدرێژایی ساڵانی حەفتا و هەشتاکان هەیانبو. لەکاتێکدا باشوری ئەفریقیا سەرکردەیەکی وەك نیڵسۆن ماندیلا و چیکوسلۆفاکیا کەسێکی وەك ڤاکلاڤ هاڤیڵ و پۆلۆنیاش لیش ڤالیسا ـ ی تیاهەڵدەکەوێت، کەچی روناکبیرانی فەڵەستین بەکەسێکی وەك یاسر عەرەفاتەوە نوساون. ئەوجۆرە هەڵبژاردنە شکستی نەوەیەك دەردەخات. ئایا میللەتێکی بەتوانای وەك میللەتی فەڵەستین (بەرزترین و باشترین و بەربلاوترین کولتوری لەنیشتمانی عەرەبی هەیە) بەدرێژایی ساڵانی پڕلەتێکۆشانی سیاسی ناتوانێت کەسێکی باشتر لەیاسر عەرەفات بەسەرکردەی خۆی هەڵبژێرێت؟

تەنها گەڵاڵەکردنی پرسیارێکی لەوجۆرە لەسەر کاغەز دەمترسێنێ، چونکە هیچ وەڵامێکم بۆ ئەم پرسیارە پێ نیە، بۆیە تەنها دەتوانم ئاماژە بەشکستی بەکۆمەڵی ئەنتلجنسیا بدەم کەناتوانێت گەشەبەگوتاری مرۆڤدۆستانە دیموکراسیانەبدات، گوتارێك پشتگیری لەزمانی

نیشتمانی بکات. وەك ئەوەی بەبۆچونی عەرەب لەرووی تیورییەوە دووکاری دژبەیەکبن یا زەحمەتە لەرۆژهەڵاتدا پێکەوە هەڵبکەن. وشەگەلێکی لەبابەت "ئازادی"، "دیموکراسی"، "دادپەروەری"، " کەرامەتی مرۆڤایەتی" و "مافەکانی مرۆڤ" لەسەر دەستی ئەو روناکبیرانەی بەردەوام پرتەوبۆڵە لەروپامایی رۆژئاوا دەکەن، هەمو مانایەکی خۆیان لەدەستداوە. ئەو روناکبیرانە چیدی بڕوایان بەو شتانە نەماوە کە رۆژئاوایان پێتاوانبار دەکرد بەوەی بڕوای پێی نیە.

ئەو مانا کۆنە ونبوانە پێویستیان بەیادهێنانەوە و سەرلەنوێ گونجانەوەی هەیە، بەڵام نەلەسەر فۆرمی راڤەکردنی "ئەڵتەرناتیف" و نەلەسەر فۆرمی گوتنی "ئێمە هەمومان" دژی پۆخڵەواتەکانی بەعسین. ئەمەش بەپێی پێویست کارێکی باش نیە. زۆرجاران زمانی نکۆڵیکردن و رەتکردنەوە بیانویەکە بۆ تەمەڵی و کەمتەرخەمی، لەوەش خراپتر رەنگە ببێتە پاساوێك بۆ دڵڕەقی. ئەوەش لەکاتی "قەیرانی ریسوایی" سەڵمێنرا، ئەو رۆژەی سەدام کوێتی داگیر کرد. جگە لەشێوازی نوێی بیرکردنەوە کەلەسەر قوڵترین جۆری بێزکردنەوە نشونما دەکات، ئەو بیرکردنەوەیەی سازش ناکات لەدڕندایەتی و رەگەزپەرستی ئەو عەرەبانەی لەدژی عەرەبەکانی دی یا لەدژی کورد و کەمەنەتەوایەتیەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست پیادەی دەکەن، هیوا و بڕوا بەو گەلەستەمدیدانە ببەخشێت کەماوەیەکی دورودرێژە لەم بەشەی دونیا بەدەستییەوە دەناڵێنن. پێویستیمان بەگوتارێکی نوێ هەیە کەناوەرۆکەی رەخنە لەخۆگرتن بێت، گوتارێك سوربێ لەسەر مەسەلەی نەبەزاندنی پیرۆزی ژیانی مرۆڤ و هەمو کارەکانی تریش بخرێتە ژێر رکێفی ئەو پێوەرەوە. بەقەدەر ئەوەی روناکبیرانی فەڵەستینی پێشبینی دەکەن هەمو عەرەب لەدژی چەوسانەوەیان پشتیگیری لەخەباتیان بکات، دەبێ خۆشیان لەم ناوکۆیە لەوە تێبگەن کەلەهەمو لایەکی دی، عەرەبیان لەروی ئەخلاقی و مەعنەوییەوە شەرمەزار کردوە.

لەو کاتەی بەشێکی گەورەی دونیا (ئوروپای رۆژهەڵات، ئەمریکای لاتین، چین، باشوری ئەفریقیا) پەییان بەمافەکانی مرۆڤ/ دیموکراسی دەبرد لەدژی جەور و ستەمو بیروکراتیەتی ستالینی تێدەکۆشان، باشترین و لێهاتوترین کەسانی فەڵەستینی بەم دەستەواژانە کتێبی فیقیهکراویان دەنوسی :

".. هەمو زانیارییەکی ئەکادیمی لەسەر هیندستان و میسر بەشێوەیەك لەشێوەکان بەواقیعی سیاسی ئیمپریالیزم شێواو، رووتوش و بێبەهاکراوە.. لەم لێکۆڵینەوەیەدا تەنها ئەوەندە لەسەر خۆرهەڵاتناسی دەڵێم..

ئنجا بەپێی ئەو وتانە هەمو ئوروپییەك رەگەزپەرستانە قسە لەسەر رۆژهەڵات دەکات، هەروەها ئیمپریالییە و بەتەواوەتیش لەسەر خودی خۆی تەوەرە دەبەستێت"[3].

کتێبی "خۆرهەڵاتناسی" پرۆژەیەکی کولتوری ئەوتۆ بو کاریگەری لەسەر نەوەیەکی خوێندکاری عەرەب هەبو، تێکرای لێکۆڵینەوەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست لەساڵانی هەشتاکاندا هەمان سیمایان وەرگرتبو. ئەو کتێبە هەرگیز سیاسەتی هاوچەرخی عەرەبی رەخنە نەکردوە، بەڵکو هانی سیاسەتی نارۆدیزمی (شعبوی) دەدا کەبەقولّی لەدژایەتی کردنی رۆژئاوا رەگی داکوتاوە. شیکردنەوەی شێواندنەکانی لەسەدەی 18 ـ 19 ـ ەوە هاتوە بەڵام خوێندکارە لاوەکانی عەرەب و لایەنگری عەرەب ئەو شێواندنانەیان خستە چوارچێوەی بەرنامەیەکی کولتوری ـ سیاسی دەرەوەی پێداویستیە راستەقینەکانی ئەو عەرەبانەی لەجهانێکدا دەژین بەگەورەیی دلّرەقی دەناسرێتەوە، نەك بەباڵادەستی ئەو ئیمپراتۆرانەی بەردەوام زیاد دەکەن. روی دوەمی نێوان کتێبی "خۆرهەڵاتناسی" سەعید و کتێبی "تەغتییەی ئیسلام" بەئاراستەی بەرجەستەکردنی ئەم بیرۆکەیە دەڕوات : "چۆن دەزگاکانی راگەیاندن و پسپۆرەکان شێوازی جهانبینیمان دیاریدەکن"، ئەمەش بیرۆکەیەکی ئەخلاقی نادروست پێشی دەکەوێت کە دەڵێت ؛ دەبێ رۆژئاوا لەبەرمێژوی دورودرێژی ئابروبەرانەی بەرامبەر بەرۆژهەڵات لێرە و لەوێ لۆمەبکرێ. بەمشێوەیە بەشێوازێکی ناژیرانە لەگرفتە راستەقینەکانی رۆژهەڵاتی ناوەراست لادەدا. لەکاتێکدا بەشداری لەکەڵەکەکردنی تاڵوسوێری پاشخانی هەڵچونی گەنجانی عەرەب دەکرد، ئنجا کتێبەکە شتی لەو بابەتەی زۆر تیایە[4].

لەو کاتەی دلّرەقی باڵای دەکرد، هۆیە بابەتییەکانی تاڵوسوێریش زۆر کز دەبو بەبەراورد لەگەڵ ماوەکانی دی لەمێژوی دورودرێژی تێکچڕاوی عەرەب و رۆژئاوادا. ئێستا رۆژئاوا لەقۆناغی پیربون و داروخانە، نەك لەقۆناغی داگیرکەر یا ئیمپراتۆر بێت. سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا لەڤیتنام روبەروی شکستێکی یەکلایی کەرەوە بووە، لەئێران خومەینی شکستێکی ئابروبەرانەی بەسەراهێنا و لە لوبنانیش لەلێبوك دەچو (تاکە کەسێك لەکارێکی خۆکوژی و لەتەقینەوەیەکدا زیاد لە 200 سەربازی ئەمریکی لەهێزی مارینز کوشت). ئیسرائیل ناچارکرا لەناوچەکانی میسر بکشێتەوە. رۆژئاوا بۆ ماوەیەکی دورودرێژ ئێرانی لەکیس چو. هێزی دارای عەرەب پێتشر وێنەی نەبوە.

لەم هەلومەرجەدا ئەو پرسیارە کولتورییەی دەڵێت هێزی ئەمریکا لەجهاندا تواناو دەستەڵاتی رەهای چەندە پرسیارێکی گرنگ نیە، بەڵکو تاچەند لەهەمو کارەکانیدا ناکارابوە (ئەوەش دەگمەن بو) لەروبەرونەوەی ئاڵۆزی گرفتە بێچارەسەرەکانی وڵاتە سەربەخۆکانی رۆژهەڵاتی ناوەراستدا. باشترین نمونەش شەڕی کەنداوە ـ شەرێك دەوڵەتە عەرەبییەکان بەمەبەستی چارەسەرکردنی کێشەی عەرەب ـ عەرەب مایەدانیان دەکرد. هەرچەندە ئەو کێشەیە بەبێ چارەسەرێکی یەکلایی کەرەوە هێڵرایەوە، ئەمەش بەبۆچونی عراقی بۆ نەبونی دەست پێشخەری ئەمریکا ناگەرێتەوە. عراق وێران بو، بەڵام سەدام حوسەین لەدەستەڵات مایەوە، نەك لەبەر ئەوەی رۆژئاوا دەیویست لەدەستەڵات بمێنێتەوە بەڵکو لەبەرئەوەی هێزی هاوپەیمانان لەبیرۆکەی بەمیرات وەرگرتنی بەرپرسیاریتی تۆقیبون کەهاوکاتی تەواوبونی ئەو ئەرکەیان بو.

پاساوی بەرنامەی روناکبیرانی عەرەب و لایەنگرانی (عەرەب) ی نیشتەجێی رۆژئاوا بریتی بو لەوەی تەنها رۆژئاوا دەتوانێت شتێك لەسەر کێشە هەرێمییەکانی وەك کێشەی عەرەب ـ ئیسرائیل بکات، لەبەر ئەوەی کێشەکە لەرووی مێژووە دەستکردی خۆیەتی. "ئێمەی فەلەستینی بەرپرسیارنین"، "ئێمە هەمیشە قوربانی دەستی مێژو بوین". عەرەبی فەڵەستینی و ئەنتلجنسیای لایەنگرانی عەرەب، داگیرکردنی باشوری لوبنان و کوژرانی نزیکەی 20 هەزار مەدەنی لوبنانی و فەڵەستینی بێتاوان بەبۆردومانی هەرەمەکی، وەك داگیرکردنی کوێت لەلایەن سەدام حوسەینەوە بەدەرئەنجامی سیاسەتی ئەمریکا دەزانن. لەپێش تەواوبونی شەڕی کەنداو لەتوانادا نەبو ئاخاوتن لەگەڵ ئیسرائیلیەکان بکەیت یا بۆ بەدیهێنانی مافەکانت خەبات لەئیسرائیلدا بکەیت، بەڵکو دەبوایە هەمیشە روو لەئەمریکا بکەیت. تەنها بیرۆکەی هەڵمەتی داواکردنی "مافەکان" کەبەشێوەیەکی راستەوخۆ ئاراستەی رای گشتی ئیسرائیل بکرێ (بەڵگەکان ئاماژە دەکەن بەوەی دەشێت ئەم شێوازە پشتگیری لێبکرێ) بەچارەسەرێکی پڕ لەریسوایی و گوماناوی دادەنرا. بۆچی نیلسۆن ماندیلا بتوانی ئاخاوتن لەگەڵ "بیگ بۆتا" بکات، بەڵام روناکبیرێکی فەڵەستینی نەتوانێت ئاخاوتن لەگەڵ ئیسرائیلییەکی وەك خۆی بکات، ئەوانەی دەرگا لەبەردەم دەرفەتی گونجاو داناخەن؟ روناکبیرانی فەڵەستینی لەجیاتی ئەوەی بەگەوهەری گرفتی ناوخۆوە پابەندبن، کەچی لەساڵانی هەشتاکاندا سەرقاڵی زنجیرەیەك شەڕی دۆڕابون لەدژایەتی کردنی "لایەنگری" حکومەتی ئەمریکا یا دەزگاکانی راگەیاندنی ئەمریکا. لەراستیدا ئەو فەڵەستینییەی لایەنگری لەپیاچوونەوەی رادیکالانە

دەکرد بۆ سەرەتاکانی سیاسەت، لەناو ئیسرائیل ـ فەڵەستین دەژیا و بەشێوەیەکی فیعلی‌و ڕاستەقینەش لەلایەن هاوەڵەکانیانەوە کە ئەو بیرۆکەیان ڕەتدەکردەوە، بێزراو بون [5].

کتێبی خۆرهەڵاتناسی، وەك قەسیدەکەی نزار قەبانی " ئەبوجەهل فلیت ستریت دەکڕێت" لەڕێگەی میزاجی نارۆدیزمەوە کار بۆ لەئەستۆنانی عەرەب دەکات کە ماوەیەکی دورودرێژە ئامادەگی هەیە. نوسەر هیچ کارێك بۆ وێناکردنەوەی ڕۆژئاوا لەزەینی عەرەبدا ناکات، سەرەڕای ئەوەی وەك عەرەبێك شیاوترین پێگەی هەیە بۆ ئەوەی بەو ئەرکە هەستێت. کتێبەکە عەرەب دڵنیادەکات و گیانی قابیل بونیان لەکن دروستدەکات، لەجیاتی ئەوەی هانیان بدات لەسەر ئەو گریمانە سەرەکیانە بەخۆیاندا بچنەوە کەناچالاکیان بەتەواوەتی ڕونبۆتەوە. ڕەنگە ئەمە ئامانجی سەرەکی کتێبەکە نەبێت بەڵام کتێب ژیانی تایبەتی خۆی هەیە و سەربەخۆیە لەنیازی نوسەرەکەی. لێرەدا وتەکانم ئاراستەی خوێنەرە عەرەبە لاوەکانی "خۆرهەڵاتناسی" دەکەم، ئەوانەی تاکو ئەمرۆش پێی سەرسامن، لەبەر ئەوەی پێویستییەکی زۆریان بەوە هەیە فێری ئەو بیرۆکەیە نەبن کەدەڵێت :"هەر ئوروپییەك" هەرچییەکی لەسەر نیشتمانەکەمان وتوە و دەڵێت کەسێکی "ڕەگەزپەرستە".

بونی ئەو کتێبە بەسەرچاوە لەدامەزراوە زانستیە ئەکادیمیەکانی ڕۆژئاوادا ـ لەکاتێکدا کە ئیمپراتۆرەکان زۆر دەمێکە داروخاون (بریتانیا و فرەنسا) یا لەحاڵەتی داروخانی تەواوە (وڵاتە یەکگرتوەکان) ـ ئاماژە بەنەبونی پەیوەندی لەنێوان گریمانە ئاراستەکراوەکانی کتێبەکەو زانستی نوێی ڕۆژئاوا دەدا لە مەسەلەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا. لە گاڵتەجارییەکانی واقیع ئەوەیە ئەم کتێبەی لەرۆژئاوا گرنگییەکی زۆری پێدرا " کە بەتەواوەتی لەدەوری خۆی تەوەرەی بەستوە" لەبنەڕەتدا لەبەر ئەوە بوە کە نوسەرەکەی فەڵەستینیە، ڕێك وەك ئەوەی لەدوای داگیرکردنی کوێت، کتێبی "کۆماری ترس" بەهەند وەرگیرا لەبەر ئەوەی نوسەرەکەی عراقی بو، بۆیە کاتی ئەوە هاتوە ڕوبەڕوی ئەمجۆرە ڕاستیە ناوخۆیانە ببینەوە.

کتێبی "خۆرهەڵاتناسی" دەیویست ببێتە پرۆژەیەکی کولتوری ـ سیاسی لەبابەت ڕێبازی نەعوم چۆمسکی لەسەر پەیوەندی نێوان شەڕی ڤێتنام و وێناکردنی بابەتی بۆ زانستی زانکۆ [6]. ئەوەی لەمەسەلەکەدا مایەی سەرنجە بەتەنها ئاماژەیەك لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەپێشەکی کتێبەکەدا هاتوە : "ڕۆژنامەنوسی فرەنسی لەماوەی سەردانەکەی بۆ بیرۆت، لەکاتی شەڕی ناوخۆی لوبناندا لەساڵی 1975 ـ 1976، بەخەمناکییەوە لەسەر وێرانبونی سەنتەری بیرۆت دەنوسێت : " ڕۆژگارێك سەر ... بەرۆژهەڵاتی شاتوبریان ونرڤاڵ بو ". بێگومان لەسەر شوێنەکە لەسەر هەق بو، بەتایبەتی ئەگەر ئوروپییەك ئەو قسانە بکات.

ڕۆژهەڵات بەنزیکەیی داهێنراوێکی ئوروپی بو.."[7]. لێرە بەدواوە جهانی عەرەبی راستەقینە لە کتێبێکدا وندەبێ کەفۆرمی چۆنێتی تێروانینی گەنجانی عەرەب بەرامبەر بەجهان دادەرێژێت. لەکۆتاییدا ئەوەی مایەی خەمۆکییە لەواقیعدا زۆربەی لوبنانییەکان ناتوانن ڕۆژهەڵاتی شاتوبریان ونرڤاڵ ببینن، بەلایەنی کەمەوە بەرادەی ئەو ڕۆژنامەنوسە فرەنسییەی ئاماژە بەوتەکانی دراوە.

ئەدۆنیس چوار ساڵ پێش تەسلیم بون و ڕۆیشتنی بۆ پاریس، کەساس و بێزراو لە "ناوچە کاولبوەکانی نێوەندی بیروت" و "شەڕی ناوخۆ" دا ئەم چەند دێرەی نوسیوە :

کوشتن سیمای شاری گۆڕیوە. ئەم داروبەردە

لەئێسک و پروسک دروست بوە،

ئەم دوکەڵەش هەناسەدانەوەی مرۆڤە [8].

ئەم چەند دێرەش وەك سەرنجەکەی ئەدۆنیس لەساڵی 1986 :"شتێك لەنیشتمانی عەرەبی مردوە" [9] دەنگدانەوەی حەقیقەتە. وەلید خالید ـ یش شتێکی لەوجۆرەی وتوە، کاتێك دەنوسێت :" لەناوەراستی حەفتاکانەوە تەوەری ڕەوشت لەجهانی عەرەبیدا بزرە". ئەم قسەکردنە لەدامێنی شەڕی کەنداودا ڕەنگدانەوەی دیمەنی دڵڕەقی بەندەکانی پێشووە، بەڵام لەئێستادا پێویستیمان بەشتی زیاتر هەیە. لەجهانی عەرەبی تەقینەوەیەکی ناوخۆی و دارمانێکی ئەخلاقی هەیە، ئەوەش بەتەنها ڕامالێنێك یا نەبونی نێوەندێتی نیە. ئاکامی ئەو دارمانەش بەدرێژایی نەوەکانی داهاتو لەگەڵماندا دەبێت، ئیتر هەرچییەك لەعراق یا لوبنان روبدات، بەدەر لەوەی قودس لەنێوان عەرەب و ئیسرائیل چارەسەر دەکرێ یا نا.

" ئەو دەردانەی هەمانە، هی خۆمانە و لەخۆمانە"، تۆم لیهرەر ـ ی مۆسیقای میللی عراقی عەزیز عەلی لەساڵانی چل و پەنجاکاندا چرپویێتی. عەزیز لەوجۆرە روناکبیرە عەرەبانەیە کەئێستا کاریگەرییان لەدەرەوە و ناوەوەی نیشتمانی عەرەبیدا نیە. ئەگەر بەرێکەوت بەخت یاوەری کەسێکی وەك عەزیز بێت و دەربکەوێت، ئەوا لەلایەن خودی روناکبیرانەوە پەراوێز دەکرێ و بەهەند وەرناگیرێ. بەدرێژایی ئەم کتێبە هەوڵمداوە سەرنج بۆ ئەو ئاوارتە دەگمەن و ناوازەیەی گوتاری مێگەلی سیاسی لەرزۆك رابکێشم کەلەم ساڵانەی دواییەدا ژیانی کولتوری عەرەبی دیاریکردوە. بۆ نمونە ئەمیل حەبیبی ـ ی نوسەر، لوتفی مەشهور ـ ی ڕۆژنامەنوس و سەرنوسەر و سەلمان موسالەحەی شاعیر لەو فەلەستینییە دەگمەنانەن بەئاشکرا هەڵوێستی خۆیان لەسەر شەڕی کەنداو دەربڕیوە و دەکرێ عراقیەکانی

نەیاری ریژیمیش رێزی لێبگرن، بەدەر لەوەی مرۆڤ لەسەر وردەکاری هەڵوێستەکەیان دەگونجێت یا نا. بەرێکەوت سێ عەرەبی ئیسرائیلی بەجۆرێك لەئەزمونی کەسێتی، پاکی و واقیعی بونیان یەکدەگرنەوە کەلەزۆربەی روناکبیرانی عەرەب بەدیناکرێت، ئەوانەی لەم کتێبەدا رەخنەکراون. پێ لەسەر هەڵوێستی ئاشکرای هێندێك لەوفەڵەستینیە ئاوارتانە دادەگرم، چونکە زۆر لەفەڵەستینییەکان لەئاخاوتنە تایبەتیەکانی خۆیاندا هەڵوێستی باشیان هەبو، بەڵام هەستیان دەکرد قسەکردنی یەکلایی کەرەوە لەسەر کولتوری عەرەبی روبەروی مەترسیان دەکاتەوە و چاویان دەخرێتەسەر : جلوبەرگە شۆراوەکانتان لەسەر بان هەڵمەخەن، بەتایبەتی لەو شوێنەی رۆژئاوایی دەیبینێ.

لەساڵی 1939 عەزیز عەلی لەئیزگەی بەغداوە بەم وشانە نەخۆشی عەرەبی وەسفکردوە :

ئەی خەڵکینە بەلا بەلای خۆمانە

قسەبکەین کێشەکانمان ریسوامان دەکات

بێدەنگیش بین نەخۆشییەکانمان دەمانکوژێت

کەواتە ئەی دکتۆر رێنمایمان بکە

روو لەکوێ بکەین (11).

عەزیز عەلی تاسێی ناوەندی خوێندبو، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا زمانی عەرەبی، کوردی، ئینگلیزی، روسی و ئەڵمانی بەباشی دەزانی. فەرمانبەری حوکمەت بو، بەڵام لەدوای دەوامی رەسمی گۆرانیبێژێکی میللی بو، هەر خۆیشی گۆرانیەکانی دەنوسی. گاڵتەیەکی زۆری بەئەفسانە و رەشبینی دەهات، چونکە پێی وابو زۆرجاران عەقلیەتی تاکی عراقی بەرپرسیارە لەو بارودۆخەی تێی کەوتوە. لەقۆناغی پێش 1958 لەسەر چالاکیەکانی لەدژی حوکمی پاشایەتی سەردەمی دەستەلاتی بریتانیا چەندین ساڵی لەزیندان بەسەر بردوە. عەلی ئەلوەردی، پسپۆر لەسۆسیۆلۆجیای ئەکادیمی و کامیل چاردرچی سیاسەتمەداری دیموکراتخوازی گەورەی عراق لەهاوەڵ و هاوشێوەکانی عەزیز عەلی بون.

عەزیز عەلی لەدانیشتنە تایبەتیەکانیدا هەمیشە ئەم نوکتەیەی لەسەر خانەنشین کردن و وازهێنانی لەگۆرانی نوسین دەگێڕایەوە : "جاران ماوەی چەند رۆژێك دەیانگرتم، کەمێکیشیان تێهەڵدەدام، ئنجا پێنج دیناریان پێدەدام و رەوانەی ماڵەوەیان دەکردم. بەڵام

دواتر هەم ماوەیەکی زیاتر لەزیندان دەیانهێشتمەوە و هەم زیاتریان تێهەڵدەدام، نەپێنج دیناریان پێدەدام ونەرێگەشیان پێدەدام بگەڕێمەوە بۆ ماڵەوە. ئەمرۆ برادەران بەسنگێکی فراوانەوە نوکتە وەرناگرن".

قبول نەکردنی رەخنە یا نوکتە و شەرمنەکردن، هەرچەندە کەمیش بێت، پێش ئەوەی بکەویتە تەنگژەیەکی ترسناکەوە وەك ئەوەی نیشتمانی عەرەبی تێکەوتوە، بۆ نەبونی گیانی بەخۆداچونەوە دەگەڕێتەوە. میکانیزمی دەوڵەت لەهەمو جهاندا هەستی نوکتەی لەدەستداوە و هەموشمان پێشبینی دەکەین، بەڵام ئەو تەنگوچەڵەمەیەی تایبەتە بەنیشتمانی عەرەبی ـ بەبەراورد بەسەردەمی عەزیز عەلی ـ بەشێوەیەکی سەرەکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەنتلجنسیا نەك بۆ ریژیمەکان. چۆمسکی لەساڵی 1966 وتارێکی تەقلیدی نوسیوە : "پێویستە خەمی گەوهەریمان جەخت لەسەر رۆڵی داهێنان و شیتەڵکردنی ئایدۆلۆجیا بکات" [12]. بەپێی پاساوەکانی چۆمسکی روناکبیران بەرپرسیارێتی گەورەیان دەکەوێتە ئەستۆ، ئەویشی پشت بەو دەسکەوتانە دەبەستێت کەچێژی لێوەردەگرن : ئاسودەیی، ئاسانکاری، شارەزایی و ئازادی گەیشتن بەزانیاری، لەگەڵ ئەوەشدا زۆرجاران خودی روناکبیران، ئەوانەی لەرۆژئاوا خوێندنیان تەواوکردوە، ئازاری زیاتر دەگەیەنن، لەئەنجامیشدا هۆی سەرەکی روداوەکانن. چونکە سیمای فێڵبازی و بلیمەتییان بەئایدۆلۆجیای نەتەوایەتی بەخشیوە کە دژایەتی خەمە راستەقینەکانی مافەکانی مرۆڤ بکات، ئەوەشیان لەسەدام ئاساکان باشتر ئەنجام داوە. هەمو کەس پێشبینی دەکرد قسەکەرەکانی حزبی بەعس پروپاگەندە بکەن، کەچی ئەو روناکبیرانەی ئاماژەم بۆ کردون، بەحوکمی پلەوپایەیان، وەك کەسانێکی مەنتیقی کەبەرپرسیارانە جهانی عەرەبی بۆ رۆژئاوا و خودی عەرەبیش روندەکەنەوە مامەڵەیان لەتەکدا دەکرێ. بۆ بەدبەختی ئەو کەسانە هێشتا گرنگی زیاتر بەو میسیرییە دەدەن کەلەزانکۆیەکی لەندەن دەرسدەڵێتەوە تا ئەو میسرییەی لەزانکۆی عەین شەمس لەقاهیرە دەرسدەڵێتەوە.

ئەوەی مایەی دورووییەکی زیاترە لەنێو نوسەرە عەرەبە هاوچەرخەکان و "لایەنگری عەرەب" دا، خودی ئەو کەسانەن کەپلەوپایەیان بواری ئەوەیان پێدەدا حەقیقەت لەسەر دەوروبەرەکەیان بزانن، کاریگەریشیان لەسەر نەوەیەکی منداڵی عەرەب هەبێت تاشێوازێکی

تەندروستتر و باشتر تەبەنی بکەن لەتێروانین و تاوتوێ کردنیاندا. بۆچی کارەکان بەم ئاستە گەیشتوە ؟ ئەم دیاردەیە ناگەڕێتەوە بۆ ناشایستەیی روناکبیران وەك تاکەکەس یا بۆ سیفەتێکی ئالۆز لەعەقڵی عەرەب، ئەمەیان خراپترە (ئەوانەی ئەم قسانە دەکەن دیدێکی رەگەزپەرستیان هەیە)، هەروەها لەسەرچاوە کۆنەکانی ناومێژوی تەقلیدی عەرەب یا ئیسلامیشەوە دروست نابێت، بەڵکو لە لۆجێکی ناونمونەی ئایدۆلۆجیای باڵادەستەوە دروست دەبێت ـ ناسیونالیستی کولتوری ـ کەبەتێکرایی مارکسیزم و ناسیونالیزم و ئیسلامیزم دەگرێتەوە، تەنانەت هێندێك لەو کەسانەش دەگرێتەوە کەبانگەشەی ئەوەیان دەکرد، پشتگیریکردنی مافەکانی مرۆڤیان کردوە بەخەمی خۆیان.

ئەوەش خەڵکی لەرێگەی ئەو شێوازە ئاوارتەیە ناسنامە ساختە دەکەن، ئەوانەی لەناکاو تێگەیشتن پێویستییەکی زۆر و کەساسانەیان بەیەکێك هەیە(ناسنامە). لەکاتی ئەو گەڕانەیاندا هەستیان دەکرد پێویستە هەمو شتێکی ئاڵۆز و تاکەکەسی بخەنەلاوە، ئنجا خۆشیان لەوشتانە دوربخەنەوە کەبەژیانەوە پەیوەستن، ئەوەش بۆ بەرژەوەندی زمانی " قوربانیەکە " ئەو زمانەی هەمەرەنگی تیانیە کە رەنگە تەنها هەستێکی هەڵە لەسەر دڵنیایی کۆمەڵ پێشکەش بکات. لەهەڵومەرجی پەرتەوازەیی و هەلاهەلایی و پەرتبوندا دەبڵ تراجیدیای (المأساة المزدوجة) لەمجۆرە ئەفسانانەی ناسێونالیزم خۆی حەشاردەدا، کە تەنانەت زمانێکی هەڵبژاردە و هەڵبژێراوی ئەزمونێکی کردەییش ناتوانێت لەنێو ئەو کۆمەڵە مرۆڤە هەڵبکات. ئەوەش نهێنی توندو تیژی و رەگەزپەرستییەتی. ئەوانەی هەمیشە هەوڵدەدەن ناسنامەی خۆیان بناسن، زۆرجاران خۆیان لەئاست پرسیارەکانیدا زیاتر سەرسام دەبن و دەشڵەژێن، چونکە هۆیەکی شایستە و بەجێیان بۆی هەیە، بەتایبەتی کاتێك کارەکە پەیوەندی بەوڵاتانی رۆژهەڵاتی دوای 1967 ـ ەوە هەبێت. لوبنانی، عراقی، فەڵەستینی و ئەوانی دی ، پێیان وابو تێگەیشتنیان بەتەواوەتی لەسەر ناسنامە هەرەسی هێناوە یا زۆر بەخێرایی لێرەولەوێ پارچە هەڵوەریو و شکاوەکانیان پێکەوە دەلکێنرێ، دەرئەنجامیش دیمەنێکی لاواز و بێگیان مرۆڤ بەباقی جهان دەبەستێتەوە.

حزبی بەعس لەعراقدا جێگیرترین ریژیمی لەمێژوی نوێی وڵاتدا دامەزراند. چونکە شێلگیرانە کاری لەسەر دستکردەیی سنوری عراق دەکرد، بەوەش چەندین دەیەی بێبایەخ و

پوچەڵکردەوە کە هوشیارییەکی نوێی دروستکردبو لەسەر ئەوشتەی پێی دەوترێ عراق. ئاکامی ئەو کارەش لەو بزوتنەوە سیاسیانە بەدیدەکرێ کە وەك پەرچەکردارێك لەسەر جەوروستەمی حزبی بەعس دروستبون : کورد، شیعە، سوننە، ئیسلامی یا عەرەب. هیچ یەکێك لەوناوانە گرفتی عراقیەکان چارەسەرناکات ـ کورد و عەرەب یا شیعە و سوننە ـ کەواتە لەدوای روخاندنی سەدام حوسەین چ کەسێك بەناوی هەمو عراقیەکانەوە قسە دەکات ؟ یا ئایا پێویستە هەمو جارێك لەهیچەوە دەست پێبکەین؟

لە لوبنان ئەو نەوەیەی لەدوای 1967 بەسەدان و هەزارانیان بەهانای کێشەی فەلەستینەوە چون، بەو کارەیان نەفرەتیان لەبیرۆکەی لوبنان دەکرد کەباوباپیرانیان دروستیان کردبو. ئنجا ئەوانەی لەساڵانی شەستەکاندا سەردەمی ئاڵتونی دەژیان دەستیان کرد بەکۆچکردن، لەبەرئەوەی چیدی ژیان تەحەمول نەدەکرا. ئەمرۆ ئەو نەوەیەی لە لوبنان دەژی تەنانەت لەیادەوەریشیدا وڵاتێکی یەکگرتو ناناسێت. منداڵان لەشارێکی دابەشکراوی ژێر دەستەڵاتی چەتەکان گەورەبون. بەدرێژایی ژیانی 15 ساڵ ئەزمونی شەڕی ناوخۆ، ئنجا بەحوکمی هەلومەرجەکە و زەرورەتی بەردەوامبون ناچارکرابون خۆیان بە موسڵمان و مەسیحی و موارەنە یا شیعە بزانن و بەپلەیەکی کەمتریش بەلوبنانی. ئەو نەوە لاوەی ئەمرۆ دەیەوێت تێکەڵ بەمەیدانی کارکردن بێت، دوجار داماڵراون لەو نەوەیەی قەوارەیەکی یەکگرتویان دروستکرد. نابەردەوامی نێوان نەوەکان مەرجێکی سەرەکی حاشاهەڵنەگرە بۆ ئەوەی هەستکردن بەناسنامە دروست بێت.

ئەوەی لەم مەسەلەیەدا مایەی گاڵتەجارییە، گوتاری دوای ساڵی 1967 "دژ بەئیمپریالیزم"ە کەلەساڵی 1990 ـ 1991 شکستی گەورەی خوارد، هەمان گوتار وەك پەرچەکردارێك لەسەر گوتاری رابردوی عەرەب لەسیاسەت و کولتوردا سەریهەڵدا (بەتایبەتی لەلای محەمەد حەسەنەین هەیکەل، جەمال عەبدئەلناسر و ئەحمەد شەقیری). ئەمرۆ بەیارمەتی زانیاری کۆن و نوێ هەردو گوتارەکە بەشێوەیەکی ترسناك لەیەکدەچن. نەوەی من، نەوەی ئەو روناکبیرە عەرەبانەی لەکەشوهەوای شکست پێگەیشتون چی بەسەر هاتوە؟ رەنگە لەرەخنەکردنی جهانی عەرەبی لەماوەی 1967 ـ 1975 زیادەرەویمان نەکردبێت،

رەنگە گرفتەکەش لەوێدابێت کەمێك زیادەڕەویمان لەتێکشکاندنی هێندێك لەو پیرۆزییانەکردبێت کە کۆمەڵگە بەرگەی ناگرێت؟ لەراستیدا نازانم. ئەوەی لەیەککاتدا بەچەندین زمانی جیاواز قسەدەکەین ـ مارکسیزم، ناسریزم، بەعسزم، فەڵەستینیزم، ناسیونالیزم، هەروەها عەرەبی، ئینگلیزی و فرەنسی ـ دواجار زۆر یارمەتیدەر نەبو، چونکە ئەو شێوازانە لە جهانبینیدا لەبازنەی تێکچڕاو دەچن کەلەسەر زەمینێکی هاوبەش یەکتری دەبڕن، بەڵام کاتێك چوارچێوەی بازنەکان بۆگەن دەکەن و دادەڕوخێن، ئیتر جگە لە "ئێمەی عەرەب" یا "ئێمەی موسڵمان" یا "ئیسرائیل" و "کیشەی فەڵەستین" شتێکی دی نامێنێتەوە. ئەمەش هەمو مەسەلەکەیە، بۆیە کاتێك مرۆڤ بیری لێنەکاتەوە شتێکی ئەوتۆ نادۆزێتەوە. بەدڵنیاییەوە ئەوەندە بەس نیە، لەبەرئەوەی لەکۆتاییدا دەرکەوت نەك هەر زمانەکان جیاواز نەبون، بەڵکو جگەلە خڵتەی فیکر و پوچی زمان شتێکی دی نەبو.

لەدوا ویستگەدا لوبنان سەرگەردان بو، عراق بۆ ماوەی هەشت ساڵ لەسەرپشکۆی قەسابخانە ئەمدیو و ئەودیوی دەکرد، کوێت داگیر و تالانکرا و خرایە سەر عراق، ڕێکخراوە فەڵەستینیەکان بەتەواوەتی پشتگیریان لەسەرکردەی ستەمکاری سیاسەتی عەرەبی دەکرد، بەڵام کراوەترین و گشتگیرترین روناکبیری عەرەب، بون بەکۆڵەکەی کولتوری ئەو ڕیژیمانەی بانگەشەی ڕەتکردنەوەیان دەکرد. ئەو روناکبیرانەی فیکر بەرهەمدەهێنن ـ نەك ئەو گروپە ستەمکار و پاشا و ئۆتۆکراتە گێلانەی تۆپ بەکاردەهێنن ـ پێویستە نەوەی گەنجانی عەرەب لەداروخانی ئەخلاقی جهانەکەیان بە بەرپرسیارێتیان بزانن.

بێدەنگی لەترسەوە لەدایك نابێت بەڵکو لەهەژاری و تەسکی فیکرەوە لەدایك دەبێت، بۆیە دەرکەوتوە ئەو بۆشاییەی ئێمە بۆشایی روحە، بەڵام نەك لەوجۆرەی تەنها ئیمانی ئاینی جێگەی دەگرێتەوە. سەلمان روشدی لەرۆمانی "منالانی نیوەشەودا"بێدەنگی بە" کونی دڵم" ناوزەدە کردوە. سیاسەتی بێدەنگی ئەو حاڵەتە نامۆیە بو کەرێگەی دا چەپڕەوی لوبنانی (تەرابلوسی)، سەرنوسەری رۆژنامەی ئوردونی (خوری)، مێژونوسی تونسی (جەعیت)، رەخنەگری ئەدەبی سوری (ئەبودیب) و تێکۆشەری پێناوی مافەکانی مرۆڤی فەڵەستینی (کەتاب)، هەمویان پێکەوە لەژێر چەتری بەرگریکردن لەمافەکانی ستەمکار یەکبگرنەوە، بەبێ ئەوەی کەسیان خەون ببینن لەژێر دەستەڵاتیدا بژین. لەبەرئەوەی نەك هەر شوێنی

یەکگرتنەوەیان هەیە، بەڵکو بەجۆرێك گەورەو فراوانتر دەبێت، تەنها باوەش پیاکردنێك ژمارەیەکی زۆر و جیاوازی روناکبیرانی گەورەی عەرەب دەگرێتەوە، ئەوەش بەربەستێکی بنەرەتیە لەبەردەم سیاسەتێکی نەرمترو لێبوردەتر لەم بەشەی جهاندا.

قەیرانی کەنداو ئاشکرای کرد بێدەنگی عەرەب بەمانای، یەکەم ؛ بەشێوەیەکی سەرەکی نەبونی هاوسۆزی لەگەڵ ئەوانی دی و پاشەکشێی بوە لەبوارێکی گشتی هاوبەشەوە بۆ باوەشێکی ئاسودە، بەڵام لەگەڵ گروپی بچوك بچوکی هاوناسنامەی وەك خێڵ، ئاین، تیرە و وەلائی خێزانی خنکێنەر بوە.

بێدەنگی لەنیشتمانی عەرەبیدا هاومانای مردنی سۆزدارییە، و بریتیە لەسیاسەتی هەڵنەخستنی جلوبەرگی شۆراو لەبەردەم خەڵکیدا بۆ ئەوەی دڕندایەتی ترسناك و دونیای پڕ لەتۆقاندن بۆدەوروبەکەت ئاشکرا نەکەیت، بۆیە بێدەنگی شێوازێکە لەرەفتاری وشترمرغ (نەعامە) دەچێت، شێوازی بێئاگایی لەوەی عەرەب چ بەسەر عەرەبی برای دەهێنێت، هەمو ئەوانەش کەڵکەڵەی دەمارگیری دژایەتی کردنی رۆژئاوای کردوە بەنەخۆشی. ئۆلیڤەر ساکس دەڵێت : تەندروستی "ناکۆتایە و بەردەوام گەورە وفراوان دەبێت" تا دەگاتە ئەوەی "دەبێ هەمو دونیا دەگرێتەوە"، ئەگەر ئەمە راست بێت ئەوا بێدەنگی عەرەب لەنەخۆشییەك دەچێت ماکەکەی " کۆتا و بەرەو گرژبون دەچێت"[13].

بێدەنگی زمانێکی نارسیزمی (النرجسیە) ناوەکییە، بەردەوام هەوڵدەدا جهان بۆ خودڕامان (تأملات ذاتیة) بچوك بکاتەوە، بۆیە بێدەنگی لەنیشتمانی عەرەبیدا بێدەنگییە لەدڵڕەقی.

لەکۆتاییدا ئەم کتێبە هەوڵدەدا شتێکی زۆرساکار بڵێت : سیاسەتی بێدەنگی بەرامبەر گەورەبونی دڵڕەقی لەنیشتمانی عەرەبیدا دڵڕەقییەکە زۆرجاران عەرەب لەدژی عەرەب پیادەی دەکات و بەشێوەیەکی سەرەکی بەرپرسیارە لەداروخانی ئەخلاقی عەرەبی کەئێستا وەك پەتایەك لەبەرزترین ئاستیدایە. سەرکردەی لەبابەت سەدام حوسەین لەگەڵ بێدەنگی ئەنتلجنسیای عەرەب لەبەرامبەر دڵڕەقی بەهێزتر دەبن، ئەوانەی خۆیان لەبێدەنگی دروست بون. روناکبیران خۆیان بێدەنگیان داهێنا.

بێدەنگی شێوازێکە لەقسەکردن و نوسین، لەسەروی ئەوەشەوە شێوازێکی بیرکردنەوەی ئەوتۆیە دڵڕەقی روپۆش و پەردەپۆش دەکات، بۆیە پێویستە دڵڕەقی خەمی سەرەکی ئەو کەسانە بێت کەنوسین و قسەکردن و بیرکردنەوەیان کردوە بەئەرکی خۆیان. شکاندنی دیواری بێدەنگی ئەرکی ئەخلاقی هەمو عەرەبێکە، بەتایبەتی روناکبیران، چونکە هیچ شتێکی دی، تەنانەت خەبات لەدژی ئیسرائیلیش ئەو گرنگییەی نیە. سەبارەت بەخۆشمان، ئێمەی ئەم بەشەی جهانمان خۆشدەوێت و ئاوێتەی بوین، کارێکی قورس و ناپەسەندە قسەی لەمجۆرە بکەین. بەڵام ئەوەش هەرگیز لەحەقیقەتی کەم ناکاتەوە.

هەوڵمنەداوە بەو پرسیارە ئاڵۆزەوە بگیرسێمەوە بەوەی چۆن بەم حاڵەتە ترسناکە گەیشتوین، چونکە ئەمجۆرە پرۆژانە پێویستی بەماوەیەکی باش هەیە و چەندین ساڵ دەخایەنێت، بەڵام تا ئەو کاتەش کوژراوەکانی جهانی عەرەبی کەڵەکە دەبن و بۆنی جەستەیان بێئەندازە هەراسانکار دەبێت، بۆیە لەلای خۆمەوە سەبارەت بەم پرسیارە چاوەروانی " لێکۆڵینەوەی زانستی" ناکەم، ئەم کتێبەش بەپلەی یەکەم مەسەلەی لێکۆڵینەوەی زانستی لەئەسۆ ناگرێت.

رەنگە ئێستا کەس نەتوانێت ئەو ماوە گونجاوە دوربکەوێتەوە و تەنها ئەوەندە بزانین کە ئەو رێبازەی کارەکانی لەسەر پیادەکراوە رێبازێکی هەڵە بوە. هەروەها ئەوەندەش بزانین هێشتا ئەو کلیلەی بەدەستمانەوەیە بێدەنگی پێ ئاوەژو دەکرێتەوە. هەنگاوی یەکەم بۆ ئەوەی لەزۆلکاو دەرچین، توندترین و گرانترین هەنگاوی ریشەکێش کردنە لەبەرئەوەی لەدەرونمان رەگی داکوتاوە، باڵادەستی ئەو کولتور و ئەخلاقەی ئەوانی دی گوناهبار دەکات هێشتا لەنێو ئێمەی عەرەب دا کارایە. ئەوەندەی من ئاگاداربم، ئەگەر ئەو دارەم بەپێچەوانەوە نوشتانبێتەوە، ئەوا بەئیمانێکی قوڵەوە پێم وایە تەنها ئەو نوشتانەوەیە مانای راستەقینە بەفرە رەهەندی و فرەیی بەهاوبەندی عەرەب دەبەخشێت.

هەنگاوی دوەم بریتیە لەوەی "دڵڕەقی بکەین بەسەرەتا" ئەم وتە نەستەقە ساکارە خەسڵەتێکی گەورەی لەفەرامۆشکردنی گوناح تیایە، ئیتر چ لەفۆرمی ئاینی (پێشێلکردنی یاسا پیرۆزەکان) بێت یا لەفۆرمی نوێ "سەرزەنشت کردنی مێژو". ئەو دو فۆرمە پەیوەندی ناوەکیان پێکەوە هەیە و لەرەگوریشەی تەسکی عەرەبی هاوچەرخ قوڵترە. مرۆڤ دەتوانێت

ئازاری جەستەیی بەکەسێکی لەخۆی لاوازتر بگەیەنێت. جودیس شاکلار ئەم ڕەفتارەی رونکردۆتەوە و بە "خراپەی گەورە" یشی ناوزەد کردوە.

ئەم ڕەفتارەش خۆی لەخۆیدا شایانی ئەو حوکمەیە، نەك لەبەر ئەوەی مانای نکۆڵیکردن لەبونی خوداوەند یا هەر پرەنسیپێکی دەگەیەنێت، بەڵکو حوکمیە لەجیهانێکدا داڕێژراوە کە دڵڕەقی وەك بەشێك لەژیانی سروشتی تایبەتیو هەڵسوکەوتی گشتی ڕۆژانەمان تیایە ئەنجام دەدرێ، بۆیە پێویستە سەرەتا بەبێ مەرج بەهەموو کەس ڕەوا ببینرێ، نەك کەسێکی لەخۆمان گەورەتر لێمان ببورێتو لەکردەوە دڕندانەکانمان خۆش بێت، بەوەش مرۆڤ ڕێگە لەبەردەم هەر حوکمێکی یاسایی دی دادەخات جگە لەوەی پەیوەندی بەواقیعەوە هەیە. گەر بەتوندترین شێوە ڕقمان لەدڵڕەقی بێتەوە، کارێکە بەتەواوەتی هاوئاهەنگە لەگەڵ دینداریدا (لەگەڵ هەمو ئایدیۆلۆجیەکانیشدا)، بەڵام بابەر لەوە بڵێین ئەوە حوکمێکی پوختی مرۆڤانەیە لەسەر ڕەفتاری مرۆڤدا" (14).

لەجهانی عەرەبیدا گۆڕانکاری باشتر ڕونادات ئەگەر نەوەیەکی نوێ لەگەنجانی عەرەب لەو دڵڕەقییە نابەجێیەی دەوروبەریان تورەو نارەزایی دەرنەبڕن، بۆیە دەبێ تا ئەو ئاستە شۆرشگێر بن خۆیان لەهەمو ئاسەوارێکی شەرم رزگاربکەن و بەئاشکرا و بەخواستی دڵی خۆیان هەمو قسەیەك بکەن، و بێباك بن لەوەی خەڵکی گوێبیستی قسەکانیان دەبێت یا ڕەنگە هێندێك کەس بۆمەبەستێکی خراپ وشەکانیان بۆ بەرژەوەندی خۆیان بقۆزنەوە.

ڕۆژگارێکی ترسناك و شێواوە گەنجێك تیایە عەرەب بێت، چونکە عروبەیەکی گشتگیر وەك بیروباوەرێکی سیاسی ژیانی لەدەستداوە، وئێستا عروبە لەهەمو وەختێك زیاتر حاڵەتی هەلاهەلابون دەژی. لێکۆڵینەوەی زانستی ئامانجی ئەم کتێبە نەبوە، لەبەرئەوەی ئێمە تەنها خەوشەکانمان دەست نیشانکردوە و هەوڵێکیشە بۆ ئەوەی بەرێگەیەکی نوێ وەسفیان بکەین. ڕەنگە مێژو، توێژینەوە و لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی ڕۆژانێکی باشتر چاوەروانیان بکات، هەرچەندە من دڵنیام لەهاتنی، بەڵام ئاخۆ ئەو ڕۆژە کەی دێت؟